

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΩΝ

**Η γονική σύγκρουση και οι περιορισμοί στον πατρικό ρόλο μέσα από το βίωμα
των χωρισμένων πατέρων και οι απόψεις τους για τη συνεπιμέλεια.**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ναταλία Βαλεοντή

A.M.: 0619M008

Αθήνα, 2021

Τριμελής Επιτροπή

Ξένια Χρυσοχόου, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Γεράσιμος Προδρομίτης, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Αλεξάνδρα Χαντζή, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Βαλεοντή Ναταλία, 2021

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της πτυχιακής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τη συγγραφέα.

Η έγκριση της πτυχιακής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων της συγγραφέα.

Ευχαριστίες

Για την εκπόνηση αυτής της εργασίας ευχαριστώ καταρχάς θερμά τους ανθρώπους που, ως προσωπική κατάθεση, μοιράστηκαν μαζί μου τις ιστορίες τους, διότι χάρις στη συμβολή τους η εργασία κατέστη δυνατή, αλλά και τόσο περιεκτική.

Επίσης ευχαριστώ την κ. Ξένια Χρυσοχόου, της οποίας η εποπτεία, με τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της, διέυρυνε και καλλιέργησε τις δεξιότητές μου στον τομέα της έρευνας. Ευχαριστώ ακόμα τους καθηγητές μου κ. Γεράσιμο Προδρομίτη και κ. Αλεξάνδρα Χαντζή που συνέβαλαν σημαντικά τόσο με τη διδασκαλία τους όσο και με τις οξυδερκείς παρατηρήσεις τους.

Τέλος, ευχαριστώ την οικογένεια μου για την υπομονή και την πολύτιμη υποστήριξή τους, αλλά και όλους τους ανθρώπους γύρω μου, οι οποίοι υπήρξαν ενθαρρυντικοί σε κάθε στάδιο της έρευνας και της συγγραφής.

Περιεχόμενα

1. Θεωρητικό πλαίσιο.....	10
1.1 Μειωμένη πατρική συμμετοχή: Η σημασία της πατρικής συμμετοχής στη ζωή του παιδιού και οι παράγοντες που την περιορίζουν.....	10
1.2 Γονική σύγκρουση και γονική αποξένωση.....	13
1.2.1 Γονική σύγκρουση.....	13
1.2.2 Γονική αποξένωση.....	15
1.3 Η συνεπιμέλεια των παιδιών και τα αποτελέσματά της.....	16
1.4 Ερευνητικά ερωτήματα.....	20
2. Μεθοδολογία.....	23
2.1 Συμμετέχοντες.....	23
2.2 Μέθοδος.....	25
2.3 Εργαλείο συνεντεύξεων.....	26
2.4 Ανάλυση.....	30
3. Αποτελέσματα.....	32
3.1 Προσπάθεια και διαθεσιμότητα.....	32
3.1.1 Κοινές δραστηριότητες και εγγύτητα με το παιδί.....	32
3.1.2 Νοιάξιμο και επιδίωξη για ενημέρωση.....	34
3.1.3 Διαθεσιμότητα να στηρίξει/βοηθήσει.....	37
3.2 Επικοινωνία και επαφή με το παιδί.....	41
3.2.1 Η σημασία της φυσικής παρουσίας και η προϋπόθεση του επαρκούς χρόνου επαφής.....	41
3.2.2 Η ρύθμιση του χρόνου επαφής.....	46
3.2.3 Πρακτικές δυσκολίες.....	49
3.3 Προτεραιότητες και κίνητρα των γονιών.....	53
3.3.1 Προτεραιότητα στο παιδί.....	53
3.3.2 Κίνητρα και επιδιώξεις.....	57
3.4 Κλίμα και συνεργασία των γονιών.....	65
3.4.1 Θετικό κλίμα και εποικοδομητική συνεργασία με τη μητέρα.....	66
3.4.2 Αρνητικό κλίμα και προβλήματα συνεργασίας με τη μητέρα.....	69
3.5 Ηλικία και ωριμότητα του παιδιού.....	75
3.6 Η κρίση στην οικογένεια και στα μέλη.....	80
3.6.1 Η σημασία της αλληλεπίδρασης των σχέσεων.....	81
3.6.2 Η Κρίση.....	84

3.6.3 Εξισορρόπηση και προστασία του παιδιού	86
3.7 Θεσμικό πλαίσιο	89
3.7.1 Ισχύον θεσμικό πλαίσιο	89
3.7.2 Οι αρχές στις οποίες πρέπει βασίζεται το θεσμικό πλαίσιο	95
3.7.3 Προϋποθέσεις για τη βελτίωση του θεσμικού πλαισίου	99
3.7.4 Ανθρώπινος παράγοντας	105
4. Συμπεράσματα	109
4.1 Ο σύγχρονος πατρικός ρόλος	109
4.2 Η κρίσιμη περίοδος του χωρισμού	109
4.3 Οι παράγοντες που επηρεάζουν την πατρική συμμετοχή	110
4.4 Θεσμικό πλαίσιο και πατρικός ρόλος	110
4.5 Γονική σύγκρουση και πατρικός ρόλος	110
4.6 Θεσμικό πλαίσιο και γονική σύγκρουση.	113
4.7 Συνεπιμέλεια.....	113
4.8 Περιορισμοί της έρευνας και κατευθύνσεις για μελλοντικές έρευνες.....	114
5. Πηγές - Βιβλιογραφία.....	117
Παράρτημα Α.....	121
Παράρτημα Β.....	122

Περίληψη

Η παρούσα έρευνα αφορά την μείωση της πατρικής συμμετοχής στη φροντίδα και τη ζωή των παιδιών μετά από το χωρισμό ή το διαζύγιο των γονιών τους. Συγκεκριμένα μέσα από το βίωμα του χωρισμένου ή διαζευγμένου πατέρα που δεν διαμένει με τα παιδιά του, η έρευνα εστιάζει στον μηχανισμό και στους παράγοντες που συμβάλλουν στη μείωση της πατρικής συμμετοχής και ειδικότερα στο ρόλο που διαδραματίζει η γονική σύγκρουση στο φαινόμενο αυτό. Επιπλέον μέσα από τις απόψεις των χωρισμένων πατέρων για την συνεπιμέλεια διαφωτίζονται σημαντικές πλευρές του ζητήματος της θέσπισης και εφαρμογής της.

Για την εξέταση των ερωτημάτων της έρευνας εφαρμόστηκε ποιοτική μέθοδος συλλογής και ανάλυσης δεδομένων. Συγκεκριμένα πραγματοποιήθηκαν 9 ημιδομημένες συνεντεύξεις και τα δεδομένα τους αναλύθηκαν με Φαινομενολογική Ερμηνευτική Ανάλυση από την οποία προέκυψαν 7 Θέματα με 15 υποθέματα.

Στα αποτελέσματα φάνηκε ότι διάφοροι παράγοντες όπως: το θεσμικό πλαίσιο, η συγκυρία της πανδημίας, η ποιότητα της γονικής σχέσης/συνεργασίας, η φάση ανάπτυξης του παιδιού, η απόσταση του τόπου κατοικίας, το κοινωνικό και οικογενειακό περιβάλλον, συμβάλλουν στο βαθμό της πατρικής συμμετοχής περιορίζοντας ή ενισχύοντάς την. Ειδικότερα ως προς το ρόλο της γονικής σύγκρουσης στη μείωση της πατρικής συμμετοχής τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η καλή επικοινωνία και συνεργασία των γονιών ενισχύουν τον πατρικό ρόλο και ταυτόχρονα περιορίζουν τις αρνητικές επιδράσεις των υπολοίπων παραγόντων. Αντίθετα στις περιπτώσεις έντονης γονικής σύγκρουσης και ειδικότερα όταν η διαχείρισή της δεν είναι εποικοδομητική (π.χ. κακή επικοινωνία, εμπλοκή του παιδιού) τότε ο πατρικός ρόλος είτε παρεμποδίζεται είτε απλώς στερείται υποστήριξης. Επιπλέον στις περιπτώσεις αυτές η σύγκρουση και ο τρόπος διαχείρισής της μπορεί να επιδεινώσει τις αρνητικές συνέπειες των υπολοίπων παραγόντων.

Όσον αφορά το ρόλο του θεσμικού πλαισίου αναδείχθηκε μια αμφίδρομη επίδραση κατά την οποία το θεσμικό πλαίσιο επηρέαζε τις προσδοκίες και τις συμπεριφορές των γονιών αλλά παράλληλα και οι συμπεριφορές των γονιών μπορούσαν να επηρεάσουν την εμβέλεια της επίδρασης των θεσμών στην πατρική συμμετοχή.

Επίσης στα αποτελέσματα παρατηρήθηκε ποικιλία απόψεων των χωρισμένων πατέρων για τη συνεπιμέλεια. Συνολικά πάντως προέκυψε ότι για την άσκηση του

πατρικού ρόλου μετά το χωρισμό είναι πολύ σημαντικό να υπάρχει ανεμπόδιστη επαφή πατέρα – παιδιού με επαρκή χρόνο επαφής και ευέλικτες ρυθμίσεις του. Επιπλέον προέκυψε ότι η θέσπισή της συνεπιμέλειας μπορεί να λειτουργήσει ενισχυτικά στον πατρικό ρόλο, ωστόσο αυτό είναι δυνατό υπό ορισμένες προϋποθέσεις.

Λέξεις-κλειδιά: πατρική συμμετοχή, γονική σύγκρουση, διαζύγιο, συνεπιμέλεια, φυσική συνεπιμέλεια, πατρικός ρόλος, γονική αποξένωση, χωρισμός των γονιών

Abstract

This research concerns the reduction of father involvement in children's care which may occur after the parents' separation or divorce. Specifically, the research focuses on the mechanism and the factors of the father involvement reduction as well as the contribution of parental conflict to the phenomenon, through the non residential separated or divorced father's experience. Also this research enlightens important aspects of joint custody's enactment and implementation via the separated or divorced fathers' beliefs related to this matter.

Qualitative method was used for the data analysis and the examination of our queries. Specifically, 9 semi-structured interviews took place and then the data were analyzed using Interpretative Phenomenological Analysis which revealed 7 Themes with 15 sub-themes.

The results indicated that various factors contribute to the extent of father involvement which is either enhanced or weakened by them, e.g. institutional framework, pandemy's conjuncture, quality of parental relationship and cooperation, child's development stage, distance of residence, social and family network. Especially, with regard to the parental conflict's contribution to father involvement reduction the results showed that constructive parental communication and cooperation enhance father involvement and reduce negative consequences caused by other factors. On the contrary, in cases of high conflict, especially when it's not being constructively handled (e.g. poor communication quality, child's involvement) father's role is either prevented or not being supported. Moreover high conflict and its management by parents may worsen other factors' negative consequences.

With regard to the importance of the institutional framework, the results revealed a bidirectional effect, namely whereas it had an impact on parents' expectations and behavior, its range of influence on father involvement was depended on parents attitude.

Finally, various beliefs about joint physical custody were observed. As a whole it was showed that unhampered father-child contact is very important for the fulfillment of father's role as well as the contact's sufficient duration and its arrangements' flexibility. It was also showed that joint physical custody's enactment may enhance father's role though this can be possible under certain preconditions.

Key words: father involvement, parental conflict, divorce, joint custody, shared parenting, joint physical custody, father's role, parental alienation, parental separation

1. Θεωρητικό πλαίσιο

1.1 Μειωμένη πατρική συμμετοχή: Η σημασία της πατρικής συμμετοχής στη ζωή του παιδιού και οι παράγοντες που την περιορίζουν

Η πατρική ενασχόληση στη φροντίδα του παιδιού έχει παρατηρηθεί ότι διαφοροποιείται από τις μητέρας, με την έννοια, ότι ο πατέρας δίνει πιο έντονα ερεθίσματα στο παιδί και το δραστηριοποιεί περισσότερο, σε αντίθεση με τη μητέρα, της οποίας οι δραστηριότητες είναι πιο ήρεμες, όπως και το παιχνίδι της με το παιδί (Gottman, 2011· Yogman et al., 2016). Για τον βαθμό και τον τρόπο συμμετοχής του πατέρα στη ζωή και τη φροντίδα του παιδιού χρησιμοποιούνται οι όροι «πατρική συμμετοχή» ή «πατρική εμπλοκή» (father involvement), της οποίας σύγχρονες έρευνες επιχειρούν να μελετήσουν τόσο τις ποιοτικές όσο και τις ποσοτικές όψεις της. Η πατρική συμμετοχή έχει αυξηθεί δε σημαντικά τις τελευταίες δεκαετίες (Φουντουλάκη, 2015). Μάλιστα σημαντική αύξησή της σε σχέση με παλιότερα παρατηρείται και στους διαζευγμένους πατέρες (Elam et al., 2016).

Τα οφέλη της πατρικής ενασχόλησης με τα παιδιά, σε οποιαδήποτε ηλικία τους, είναι γνωστά και αφορούν τόσο την ψυχοκοινωνική τους ανάπτυξη όσο και τη γλωσσική και γνωστική τους ικανότητα, την πρόοδο και την επιτυχία τους στον τομέα της εκπαίδευσης (Rosenberg & Wilcox, 2006· Yogman et al., 2016).

Ο κρίσιμος ρόλος του πατέρα ως αναντικατάστατου προσώπου για τη ζωή του παιδιού του έχει αναγνωριστεί, όπως επίσης και η σημασία της παρουσίας του πατέρα ως προστατευτικού παράγοντα στον κίνδυνο κακοποίησης ή παραμέλησης του παιδιού (Rosenberg & Wilcox, 2006).

Όπως επισημαίνουν οι Yogman et al. (2016) η πατρική συμμετοχή στη ζωή του παιδιού ωφελεί το παιδί ανεξάρτητα από την οικογενειακή κατάσταση του πατέρα (έγγαμος ή μη). Επίσης σύμφωνα με τους Carlson et al. (όπ. αναφ. στο Yogman et al., 2016) το ποσοστό των πατέρων που δεν διαμένουν με τα παιδιά τους είναι αυξημένο, όπως φαίνεται από το μεγάλο ποσοστό παιδιών (40%) που γεννιούνται εκτός γάμου εκ των οποίων -ασχέτως εάν αρχικά συμβίωναν ή όχι οι γονείς- το 63% των πατέρων δεν διαμένουν με τα παιδιά τους, όταν φτάσουν στην ηλικία των 5 ετών. Επιπλέον τα ποσοστά των πατέρων που δεν διαμένουν με τα παιδιά τους αυξάνονται λόγω του αυξανόμενου αριθμού διαζυγίων (Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2017), καθώς ως γνωστόν μετά από το διαζύγιο στη συντριπτική

πλειονηφία των περιπτώσεων στην Ελλάδα το παιδί διαμένει με τη μητέρα στην οποία δίνεται η επιμέλεια.

Σύμφωνα με τους Cheadle et al.(όπ. αναφ. στο Yogman et al., 2016) οι πατέρες που δεν διαμένουν με τα παιδιά τους έχουν γενικά περιορισμένη επαφή με τα παιδιά τους, καθώς και περιορισμένη συμμετοχή στη ζωή τους σε σχέση με τους πατέρες που διαμένουν με τα παιδιά τους. Σε κάποιες περιπτώσεις, ωστόσο, αυξάνεται με το πέρασμα του χρόνου η συμμετοχή του πατέρα που δεν διαμένει με το παιδί γεγονός που οδηγεί σε θετικά αποτελέσματα στο παιδί (King & Sobolewski, 2006).

Ειδικότερα σχετικά με τις αρνητικές επιπτώσεις του διαζυγίου στη συμμετοχή του πατέρα έρευνες δείχνουν ότι η μειωμένη πατρική ενασχόληση με τα παιδιά και η αποδυνάμωση της σχέσης πατέρα-παιδιών είναι μια συχνή συνέπεια μετά από το διαζύγιο (Dunlop & Berminham, 2001· Peters & Ehenberg, 2008· Shapiro & Lambert, 1999). Από έρευνες των Cheadle et al, Davis et al., Castillo & Sarver (όπ. αναφ. στο Yogman et al. 2016) έχουν αναδειχθεί κάποιοι παράγοντες που επηρεάζουν τον βαθμό πατρικής συμμετοχής των πατέρων που δεν διαμένουν με τα παιδιά τους όπως: η ηλικία, το μορφωτικό επίπεδο, η εργασία η απόσταση τόπου διαμονής από την κατοικία του παιδιού, η κατάσταση ψυχικής τους υγείας και η κοινωνική τους υποστήριξη.

Ωστόσο έχει σημασία να αναφερθούμε σύντομα και στους παράγοντες που επιδρούν στον βαθμό πατρικής συμμετοχής στους έγγαμους πατέρες στους οποίους παρατηρείται μεγάλη ανομοιογένεια.

Η Φουντουλάκη (2015) μελέτησε κατά πόσον ορισμένοι ατομικοί ή οικογενειακοί παράγοντες επηρεάζουν την ποσοτική και την ποιοτική όψη της πατρικής συμμετοχής. Η ποσοτική όψη μετρήθηκε ως ο χρόνος ενασχόλησης με τα παιδιά, ενώ όσον αφορά την ποιοτική της όψη μετρήθηκε με την κλίμακα IFI-26 (Hawkins et al., 2002) ως προς εννέα βασικές διαστάσεις της: πειθαρχία και διδασκαλία ευθυνών, σχολική ενθάρρυνση, μητρική υποστήριξη, παροχές, χρόνος και συζήτηση μαζί με το παιδί, έπαινος και στοργή, ανάπτυξη ταλέντων και ανησυχιών για το μέλλον, υποστήριξη στο διάβασμα και την κατ' οίκον εργασία, παρουσία (Φουντουλάκη, 2015:61). Η έρευνα έγινε σε έγγαμους πατέρες που διαμένουν με τα παιδιά τους και τα αποτελέσματα έδειξαν, ότι η πατρική συμμετοχή επηρεάζεται ιδιαίτερα από τις πεποιθήσεις του πατέρα για τους ρόλους των φύλων εντός και εκτός της οικογένειας, την αίσθηση γονικής του αποτελεσματικότητας, αλλά

επηρεάζεται επίσης και από τις πεποιθήσεις της μητέρας, καθώς αυτές παίζουν ρόλο στη διαμόρφωση της αίσθησης αποτελεσματικότητας του άνδρα στον γονικό του ρόλο. Επίσης, ένας ακόμη παράγοντας, ήταν η συζυγική ικανοποίηση που μέσω του φαινομένου της διάχυσης φάνηκε ότι επηρεάζει θετικά την συμμετοχή του έγγαμου πατέρα στη φροντίδα του παιδιού, όπως αναφέρει η Φουντουλάκη (2015).

Όσον αφορά τους ατομικούς παράγοντες παρατηρήθηκε (Φουντουλάκη, 2015) ότι η ηλικία και το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα δεν παίζει ρόλο στον βαθμό της συμμετοχής (ποιοτική και ποσοτική όψη της), αλλά τα αποτελέσματά της επιβεβαίωσαν την υπόθεση ότι «η ιεράρχηση των ταυτοτήτων (του γονιού και του εργαζόμενου) είναι καθοριστικής σημασίας για τον τρόπο που δρα στον κάθε τομέα (Gerson, 2010· Mc Bride & Rane, 1997· Rane & Mc Bride, 2000· Stublely, Rojas & McCroy, 2015)» (Φουντουλάκη, 2015, σ. 92) με την έννοια ότι η προτεραιότητα στον πατρικό ρόλο οδηγεί και σε μεγαλύτερη συμμετοχή του πατέρα. Ειδικότερα ως προς την εργασία του πατέρα παρατηρήθηκε, ότι η πατρική συμμετοχή σχετίζεται με την εργασιακή κατάσταση του πατέρα, αλλά όχι με τις ώρες εργασίας.

Οι Appleby και Palkovitz (2007) αναφέρθηκαν στη συρρίκνωση του πατρικού ρόλου και στις επιζήμιες συνέπειές του τόσο στα παιδιά όσο και στους ίδιους τους πατέρες. Στη μελέτη τους περιγράφουν διάφορες παραμέτρους που διαμορφώνουν το βίωμα των πατέρων που δεν διαμένουν με τα παιδιά τους μετά από το διαζύγιο, συμβάλλοντας στην κατανόηση του φαινομένου της μείωσης της πατρικής συμμετοχής. Μερικά βασικά σημεία που αναφέρουν (Appleby & Palkovitz, 2007) είναι τα εξής:

- Ο πατέρας σε αντίθεση με τη μητέρα –όταν εκείνη διατηρεί την επιμέλεια- βιώνει την απώλεια ή τον κίνδυνο απώλειας του/των παιδιών του, διότι χρειάζεται να προσαρμοστεί σε μια νέα κατάσταση που τον θέτει σε απόσταση από τα παιδιά του, καθώς καλείται να τα συναντά σε περιορισμένα και σε ελεγχόμενα χρονικά πλαίσια ενώ πριν το διαζύγιο τα βίωνε καθημερινά αλλά και λόγω της συναισθηματικής απομάκρυνσης που επέρχεται. Η οδύνη από την απώλεια ισοδυναμεί με την οδύνη ενός θανάτου από ψυχολογικής άποψης και απαιτεί ανάλογες διεργασίες και φάσεις, ώστε να μπορέσει το άτομο να μεταβεί από τον θρήνο στην αποδοχή της νέας κατάστασης και στην προσαρμογή σ' αυτήν. Η αβεβαιότητα για παράδειγμα των λόγων του χωρισμού, όταν αυτός προκύπτει ως απόφαση της μητέρας δυσχεραίνει την

αντιμετώπιση της απώλειας που μοιάζει αναίτια και καταστροφική στα μάτια του πατέρα.

- Ο πατέρας βιώνει συχνά το αίσθημα της απώλειας του ελέγχου στη ζωή των παιδιών του. Τόσο η έλλειψη ελέγχου όσο και οι περιορισμοί στην επαφή του πατέρα με τα παιδιά του συμβάλλουν στην αίσθησή του, ότι παραγκωνίζεται από τον ρόλο του. Συγκεκριμένα συχνά αισθάνεται περισσότερο σαν ένας θείος που συναντά ως επισκέπτης το παιδί παρά ως γονιός του.
- Πολύ σημαντικό σημείο επίσης, είναι ότι η ίδια η οδύνη της απώλειας του παιδιού και της υποβάθμισης του γονικού ρόλου του αποτελεί αποτρεπτικό παράγοντα για τη διατήρηση των συναντήσεων στο πέρασμα του χρόνου. Δηλαδή όσο μεγαλύτερη είναι η οδύνη που αισθάνεται τόσο πιο πιθανό είναι να αραιώσει ή και διακόψει τις συναντήσεις με τα παιδιά του.

Μπορούμε δηλαδή να υποστηρίξουμε ότι ο πατέρας για να διατηρήσει την επαφή με τα παιδιά του πρέπει να μπορέσει να αντιμετωπίσει αφενός ορισμένες πρακτικές δυσκολίες/περιορισμούς και αφετέρου να ανταπεξέλθει στις προσωπικές και συναισθηματικές κρίσεις που επέρχονται. Μάλιστα οι Burgess et al. (όπ. αναφ. στο Appleby & Palkovitz, 2007) επεσήμαναν, ότι όποιος κρατάει τα παιδιά μετά το διαζύγιο βιώνει λιγότερες κρίσεις.

1.2 Γονική σύγκρουση και γονική αποξένωση

Ένας βασικός παράγοντας που έχει θεωρηθεί ότι συνδέεται με τη μειωμένη συμμετοχή του πατέρα στη ζωή των παιδιών μετά από το διαζύγιο είναι οι τεταμένες σχέσεις του με την πρώην σύζυγο που κάποιες φορές μοιάζουν σαν ένας ατέρμονος πόλεμος «war without end» (Appleby & Palkovitz, 2007).

1.2.1 Γονική σύγκρουση

Οι εντάσεις μεταξύ των γονιών αποτελούν έναν παράγοντα που μπορεί να επηρεάσει τόσο εντός του γάμου όσο και μετά από ένα διαζύγιο τις σχέσεις των γονιών με τα παιδιά τους και την ψυχική υγεία των παιδιών.

Βάσει της συστημικής θεωρίας στα μέλη της οικογένειας μπορεί να σχηματιστούν «τρίγωνα» που εμπλέκουν το παιδί ως τρίτο μέρος στη σχέση των δυο γονιών προκειμένου να εκτονωθεί η ένταση μεταξύ τους (Bowen, 1988). Τα τρίγωνα σε ορισμένες περιπτώσεις είναι παθογόνα, καθώς περιορίζουν την ελευθερία αντιδράσεων των μελών τους και ο καθένας μπαίνει σε ένα άκαμπτο μοτίβο συμπεριφοράς που εξυπηρετεί τον σκοπό του τριγώνου. Συχνά υπάρχει η

«συγχωνευτική» τάση του παιδιού με έναν από τους γονείς σε βαθμό που το παιδί συγχέει τα δικά του συναισθήματα με του γονιού του. Για παράδειγμα το παιδί θεωρεί τον έναν γονιό ως θύμα και παίρνει το μέρος του (η λεγόμενη «συμμαχία») ταυτιζόμενο μαζί του. Αυτή η κατάσταση είναι επιβαρυντική για το παιδί και μπορεί να οδηγήσει ακόμη και σε εκδήλωση ψυχοπαθολογίας.

Όπως εξηγεί ο Bowen (1988) ο πιο κρίσιμος αποτρεπτικός παράγοντας στην τριγωνοποίηση του παιδιού (και στην τριγωνοποίηση γενικότερα) είναι ο μεγάλος βαθμός ψυχικής διαφοροποίησης των μελών της οικογένειας. Η οικογένεια γενικά λειτουργεί ως όλον με έναν αδιαφοροποίητο (ομοιογενή) τρόπο, όπου συγχέονται τα όρια του ενός με τον άλλον. Ο βαθμός διαφοροποίησης των μελών της οικογένειας σημαίνει μεγαλύτερη συνειδητοποίηση και διάκριση των συναισθημάτων κάθε μέλους από των υπολοίπων. Ειδικά τα παιδιά είναι ευάλωτα στη διαδικασία της τριγωνοποίησης, διότι αρχικά έχουν χαμηλό βαθμό διαφοροποίησης και βαθμιαία κατακτούν περισσότερη συναισθηματική αυτονόμηση. Οι γονείς μπορεί να υποστηρίξουν περισσότερο ή λιγότερο αυτήν τη διαδικασία διαφοροποίησης των παιδιών.

Μετά από ένα διαζύγιο οι γονείς εφόσον θελήσουν να συνεχίσουν να είναι ενεργοί στον γονικό τους ρόλο παραμένουν σε περισσότερο ή λιγότερο στενή αλληλεπίδραση μεταξύ τους λόγω της κοινής ευθύνης τους προς το παιδί. Η αλληλεπίδραση αυτή παίρνει διάφορες μορφές ανάλογα με την ποιότητα της σχέσης και συνεργασίας των γονιών. Επομένως το γονικό υποσύστημα (η δυάδα των γονιών) κατά τον Bowen (1988), δηλαδή ο τρόπος συνδιαλλαγής των γονιών, επιδρά στους ίδιους τους γονείς, στο παιδί και στις σχέσεις τους μαζί του (Bowen, 1988).

Κάποιες φορές η λειτουργία του υποσυστήματος των γονιών χαρακτηρίζεται από γονική σύγκρουση, της οποίας οι επιπτώσεις μπορεί να διαχθούν και στο παιδί ή και στη σχέση του με τους γονείς του. Ο Visser (2017) τονίζει πόσο σημαντικό είναι να μελετηθεί η κλιμάκωση της σύγκρουσης λόγω των αρνητικών επιπτώσεων που έχουν παρατηρηθεί στα παιδιά, όπως συμβαίνει για παράδειγμα στα διαζύγια υψηλής γονικής σύγκρουσης («high conflict divorce»). Συγκεκριμένα μάλιστα μελέτησε τη διαδικασία κλιμάκωσης της γονικής σύγκρουσης και τον ρόλο του κοινωνικού πλαισίου σ' αυτήν και συμπέρανε, ότι η αποδοκιμασία του κοινωνικού δικτύου των δύο γονιών μειώνει τη συγχώρεση μεταξύ τους και τελικά αυξάνει τη γονική σύγκρουση, με τη συγχώρεση να λειτουργεί ως διαμεσολαβητική μεταβλητή (Visser, 2017).

Οι Elam et al. (2016) συμπεραίνουν βάσει των ευρημάτων τους ότι σε πλαίσιο διαζυγίου τόσο η μεταξύ των γονέων σύγκρουση όσο και η μειωμένη συμμετοχή του πατέρα στη ζωή των παιδιών έχουν αρνητικές συνέπειες για τα παιδιά. Στην έρευνά τους συγκεκριμένα μέτρησαν την εκδήλωση προβλημάτων εσωτερίκευσης και εξωτερίκευσης στην προσαρμογή των παιδιών κατά τη χρονική περίοδο του διαζυγίου (τα δυο πρώτα χρόνια), αλλά και σε βάθος χρόνου (μετά από 6 χρόνια). Στα αποτελέσματά τους παρατήρησαν αυξημένα προβλήματα κατά την περίοδο του διαζυγίου στην ομάδα των παιδιών με υψηλή γονική σύγκρουση και μέτρια πατρική επαφή/υποστήριξη σε σύγκριση με την ομάδα των παιδιών που αντιμετώπιζαν μέτρια γονική σύγκρουση και δέχονταν χαμηλή πατρική συμμετοχή/υποστήριξη (Elam et al., 2016). Όμως στις μετρήσεις που έγιναν μετά από 6 χρόνια τα αποτελέσματα αντιστράφηκαν και φάνηκε ότι μακροπρόθεσμα η ομάδα των παιδιών με τη χαμηλή πατρική επαφή/υποστήριξη -παρότι δεν βίωνε υψηλή σύγκρουση- παρουσίαζε περισσότερα προβλήματα προσαρμογής από ό,τι η ομάδα με την υψηλή γονική σύγκρουση που δεχόταν συγκριτικά μεγαλύτερη πατρική συμμετοχή (Elam et al., 2016).

Προς την ίδια κατεύθυνση δείχνουν και τα αποτελέσματα της Nielsen (2013) σύμφωνα με τα οποία ήταν καλύτερη η προσαρμογή του παιδιού στη συνθήκη άσκησης από κοινού της κηδεμονίας του παιδιού και από τους δύο γονείς παρά στη συνθήκη αποκλειστικής άσκησης της από την μητέρα.

Ενδιαφέρον έχουν τα αποτελέσματα των Sandler et al. (όπ. αναφ. στο Elam et al., 2016), που ασχολήθηκαν με την επίδραση της πατρικής γονικότητας στο παιδί, όταν υπάρχει υψηλή γονική σύγκρουση. Στα αποτελέσματά τους στη συνθήκη υψηλής μητρικής θετικής γονικότητας η ποιότητα της πατρικής γονικότητας δεν έδειξε κάποια επίδραση στο παιδί, ωστόσο οι ερευνητές παρατήρησαν ότι, όταν υπάρχουν γονικές συγκρούσεις και η μητρική θετική γονικότητα είναι χαμηλή τότε η θετική πατρική γονικότητα βοηθάει την προσαρμογή του παιδιού. Φαίνεται δηλαδή ότι στις περιπτώσεις όπου υπάρχει γονική σύγκρουση, η θετική γονικότητα του πατέρα μπορεί να λειτουργήσει προστατευτικά αναπληρώνοντας την έλλειψη θετικής γονικότητας της μητέρας και να επιφέρει θετικά αποτελέσματα στο παιδί.

1.2.2 Γονική αποξένωση

Όταν υπάρχει γονική σύγκρουση δεν είναι σπάνια η εκδήλωση του φαινομένου της γονικής αποξένωσης κατά την οποία ο ένας γονιός επηρεάζει τα παιδιά -περισσότερο

ή λιγότερο συστηματικά- βλάπτοντας τη σχέση τους με τον άλλο γονέα και την εικόνα τους γι' αυτόν. Βάσει ερευνών (Κολαΐτης, 2009) παρατηρούνται στη χώρα μας φαινόμενα γονικής αποξένωσης και ιδιαίτερα προς τον πατέρα. Το φαινόμενο αυτό έχει σοβαρές διαστάσεις και στο εξωτερικό, όπου μελετούνται κατάλληλοι τρόποι αντιμετώπισής του (Warshak, 2015).

Η γονική αποξένωση θεωρείται ότι έχει πολύ σοβαρές συνέπειες στην ψυχική υγεία του παιδιού (Warshak, 2015), αλλά επίσης και σε όλα τα εμπλεκόμενα μέρη (Erel, 2019) και έχει χαρακτηριστεί στην πιο πρόσφατη βιβλιογραφία ως μορφή ενδοοικογενειακής βίας (Harman et al., 2018) και κακοποίησης του παιδιού (Κολαΐτης, 2009).

Όπως αναφέρει η Καπερώνη (2021) μετά την αποχώρηση του μη έχοντος την επιμέλεια γονιού «τα παιδιά βρίσκονται σε διεργασία σύγκρουσης επιθυμίας – αποφυγής για να μην νιώσουν ψυχικό πόνο. Σε αυτό το επίμαχο χρονικό διάστημα όπου αλλάζουν κατακλυσμιαία συνήθειες, συμπεριφορές, ρόλοι και συναισθήματα, ελλοχεύει ο κίνδυνος το παιδί που θα διαβιεί με τον γονέα που έχει την επιμέλεια, να απομακρυνθεί ψυχολογικά και συναισθηματικά από τον γονέα που τυπικά αποχωρεί».

Επίσης, όσον αφορά την προέλευση του συνδρόμου της γονικής αποξένωσης και τη σχέση του με τη γονική σύγκρουση: το σύνδρομο της γονικής αποξένωσης αποδίδεται στη *μετάθεση της επιθετικότητας* που συνεπάγεται ένα συγκρουσιακό διαζύγιο στα παιδιά και σε έναν συνδυασμό του *Συνδρόμου της Στοκχόλμης* (το παιδί αισθάνεται όμηρος του αποξενωτή γονέα και υιοθετεί τις συμπεριφορές που του υπαγορεύει, για να μην αντιμετωπίσει την οργή του) και του φαινομένου των *Ψευδών Αναμνήσεων* (σύμφωνα με το οποίο η εικόνα του απόντος γονέα σταδιακά αλλοιώνεται και αντικαθίσταται από μνήμες, που σπάνια αντιστοιχούν στην πραγματικότητα) σύμφωνα με τον Gardner (1987) (όπ. αναφ. στην Καπερώνη, 2021).

Ειδικότερα όσον αφορά τις συμμαχίες γονιού – παιδιού που συμβαίνουν κατά την αποξένωση σύμφωνα με τον Κολαΐτη (2009) φαίνεται ότι συχνά έχουν ως βαθύτερο/καλυμμένο σκοπό την εκδίκηση.

1.3 Η συνεπιμέλεια των παιδιών και τα αποτελέσματά της

Η συνεπιμέλεια (joint custody ή shared parenting) είναι η από κοινού άσκηση της επιμέλειας του παιδιού απ' τους γονείς του. Ειδικότερα η φυσική συνεπιμέλεια (joint physical custody) αφορά τις περιπτώσεις κατά τις οποίες το παιδί διαμένει με τον

κάθε γονιό για σημαντικό μέρος του χρόνου του μετά από το χωρισμό ή το διαζύγιο. Έτσι με βάση τις ρυθμίσεις της διαμονής μπορεί να οριστεί ισομοιρασμένος χρόνος διαμονής του παιδιού κατά $\frac{1}{2}$ στο κάθε σπίτι είτε να είναι μοιρασμένος σε άλλες αναλογίες (π.χ. κατά $\frac{1}{3}$ στον ένα γονιό και $\frac{2}{3}$ στον άλλον).

Η συνεπιμέλεια παρότι εφαρμόζεται σε αρκετές Δυτικές χώρες εκτός Ελλάδος (Ολλανδία, Σουηδία κ.α.), στις περισσότερες από αυτές είναι ακόμα έως και σήμερα αρκετά χαμηλά τα ποσοστά εφαρμογής της. Στη Γερμανία, για παράδειγμα, το ποσοστό άσκησης της συνεπιμέλειας με ισομοιρασμένο χρόνο στους δύο γονείς κατά $\frac{1}{2}$ βρίσκεται κάτω από το 5%, ενώ εάν συμπεριληφθούν και οι περιπτώσεις με διαχωρισμό του χρόνου διαμονής του παιδιού κατά $\frac{1}{3}$ προς $\frac{2}{3}$ μεταξύ των δυο γονιών βρίσκεται κάτω από 10% (Walper et al., 2020).

Στις Δυτικές κοινωνίες με την επικράτηση του προτύπου της πυρηνικής οικογένειας είναι πρόκληση το να μένει κάποιος σε δύο νοικοκυριά, καθώς θεωρείται αυτονόητη η διαμονή σε ένα μέρος (Merla et al., 2020). Όμως η εφαρμογή της συνεπιμέλειας της οποίας τα οφέλη αναγνωρίζονται ολοένα και περισσότερο (Nielsen 2017· Bernardi & Mortelmans, 2020) απαιτεί μια τέτοια ρύθμιση για τη φροντίδα των παιδιών, δηλαδή την εναλλασσόμενη διαμονή τους στα δυο σπίτια των χωρισμένων γονιών τους. Σύμφωνα με τα παραπάνω μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι κυρίαρχες αντιλήψεις περί κατοικίας και οικογένειας στις Δυτικές χώρες μπορεί να αποτελούν έναν από τους λόγους καθυστέρησης της ευρείας εφαρμογής της.

Ως προς τους προβλεπτικούς παράγοντες εφαρμογής της συνεπιμέλειας έχουν αναδειχθεί μεταξύ άλλων (Walper et al., 2020) η σημασία της υψηλής μόρφωσης της μητέρας, η οποία αυξάνει την πιθανότητα εφαρμογής της συνεπιμέλειας, η εργασιακή κατάσταση της μητέρας, η σημασία της απόστασης του τόπου διαμονής του πατέρα από του παιδιού και η ηλικία του παιδιού, που εάν είναι μικρή (κάτω των 6 ετών) τότε μειώνεται η πιθανότητα εφαρμογής της. Οι συγγραφείς (Walper et al., 2020) ωστόσο ως προς τον ρόλο της απόστασης διευκρινίζουν, ότι είναι πιθανό η κοντινή απόσταση να διευκολύνει τη λήψη της απόφασης της συνεπιμέλειας, αλλά θεωρούν εξίσου πιθανό και το αντίστροφο, δηλαδή το ενδεχόμενο να έχει προηγηθεί η απόφαση της συνεπιμέλειας και για τον λόγο αυτόν οι γονείς να επιλέγουν να μείνουν κοντά.

Σχετικά με τη σχέση της συνεπιμέλειας με την ποιότητα της γονικής σχέσης οι συγγραφείς υποστηρίζουν (Walper et al., 2020) ότι σε γενικές γραμμές η καλύτερη γονική συνεργασία (επιτυχημένη και αξιόπιστη) αυξάνει τις πιθανότητες να ασκηθεί

φυσική συνεπιμέλεια. Ωστόσο τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν οριακά μια αντίστροφη σχέση που υποστηρίζει, ότι είναι πιθανό η άσκηση της συνεπιμέλειας να αυξάνει τις δυσκολίες συνεργασίας των γονιών.

Στη σύγκριση μεταξύ εφαρμογής φυσικής συνεπιμέλειας και αποκλειστικής διαμονής με τη μητέρα τα ευρήματα των Vrolijk & Keizer (2020) έδειξαν ότι η φυσική συνεπιμέλεια προέβλεπε καλύτερη ποιότητα συγγονικότητας η οποία προέβλεπε καλύτερη ποιότητα σχέσης πατέρα-παιδιού, όπως την εκλαμβάνει το παιδί. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας (Vrolijk & Keizer, 2020) φαίνεται ότι, η φυσική συνεπιμέλεια έχει θετικά οφέλη στη σχέση πατέρα- παιδιού ανεξαρτήτως, εάν υπάρχουν συγκρούσεις αφοσίωσης, δηλαδή πιέσεις προς το παιδί για να πάρει το μέρος του ενός γονιού. Επίσης υπήρξε διαφορά μεταξύ των γονιών που ασκούσαν φυσική συνεπιμέλεια κι εκείνων που το παιδί έμενε μόνο με τη μητέρα, ως προς το ότι οι πατέρες είχαν υψηλή ενασχόληση και συμμετοχή στη ζωή των παιδιών στην πρώτη συνθήκη.

Στη σύγκριση μεταξύ τριών τύπων ρύθμισης της διαμονής του παιδιού παρατηρήθηκε (Vrolijk & Keizer, 2020) ότι η ποιότητα της σχέσης πατέρα-παιδιού ήταν καλύτερη είτε όταν υπήρχε φυσική συνεπιμέλεια είτε όταν το παιδί διέμενε κυρίως -αλλά όχι αποκλειστικά- με τη μητέρα, ενώ η ποιότητα της σχέσης ήταν χαμηλότερη, όταν διέμενε αποκλειστικά με τη μητέρα. Οι συγγραφείς υποστηρίζουν με βάση τα ευρήματά τους, ότι αυτό που έχει τη μεγαλύτερη σημασία για τη σχέση πατέρα – παιδιού είναι η εναλλασσόμενη κατοικία, δηλαδή να ζουν τα παιδιά και στα δυο σπίτια, πάρα η αναλογία του χρόνου που περνούν με τον κάθε γονιό. Ακόμη και στα μικρά παιδιά (κάτω των 4 ετών) σύμφωνα με τον Warshak (2014) δεν παρατηρήθηκαν αρνητικές συνέπειες, όταν αυτά ζούσαν σε συνθήκες μοιρασμένου χρόνου (όπου περνούσαν τουλάχιστον 35% του χρόνου τους με τον πατέρα τους).

Η Mahrer (2018) ως προς τα αποτελέσματα της συνεπιμέλειας σε συνθήκες σύγκρουσης των γονιών παρατήρησε, ότι η από κοινού άσκηση της γονικότητας στα διαζύγια υψηλής σύγκρουσης έφερνε αρνητικά αποτελέσματα στην προσαρμογή των παιδιών, μόνο εφόσον η σύγκρουση ήταν μακρόχρονη (πέραν των 2-3 ετών μετά από το διαζύγιο). Αντίθετα δεν είχε αρνητικά αποτελέσματα, όταν η σύγκρουση ήταν μεν υψηλή, αλλά συνέβαινε κατά το διάστημα του διαζυγίου ή το πολύ έως και 2-3 έτη μετά. Επίσης η Mahrer (2018) επισημαίνει στα συμπεράσματά της τον θετικό ρόλο της ποιοτικής γονικότητας από τουλάχιστον τον ένα γονέα για την καλύτερη προσαρμογή του παιδιού στα συγκρουσιακά διαζύγια. Επομένως, αναδεικνύεται η

σημασία υποστήριξης και προστασίας της σχέσης του παιδιού με τον κάθε γονιό του ειδικά όταν το παιδί επιφορτίζεται με επιζήμιες ψυχικές πιέσεις λόγω των καταστάσεων που βιώνει (π.χ. γονική σύγκρουση).

Η Nielsen (2017) σε ανασκόπηση ερευνών σχετικών με τα αποτελέσματα της συνεπιμέλειας συνοψίζει και συμπεραίνει ότι:

- Οι γονείς που ασκούν φυσική συνεπιμέλεια δεν έχουν μεταξύ τους σημαντικά λιγότερες συγκρούσεις σε σχέση με τους γονείς με αποκλειστική επιμέλεια (στον έναν γονιό)
- Τα αρνητικά αποτελέσματα των συγκρούσεων και της φτώχεις συγγονικότητας δεν επιδεινώνονται υπό την εφαρμογή συνεπιμέλειας σε σχέση με την εφαρμογή της αποκλειστικής φυσικής επιμέλειας.
- Η ποιότητα της σχέσης γονιού παιδιού είναι καλύτερη προβλεπτική μεταβλητή για τα αποτελέσματα στο παιδί παρά η σύγκρουση των γονιών εκτός εάν η σύγκρουση είναι ακραία.

Η Nielsen (2017) συμπεραίνει επίσης, ότι πέρα από τις προσπάθειες παρεμβάσεων για τη βελτίωση της σχέσης μεταξύ των διαζευγμένων γονιών (που πρέπει να συνεχιστούν) πρέπει να δοθεί περισσότερη έμφαση στην υποστήριξη και των δυο γονιών ως προς τη διατήρηση και ενίσχυση της σχέσης τους με τα παιδιά τους.

Επομένως υποστηρίζει (Nielsen, 2017) ότι η συνεπιμέλεια είναι προτιμότερη ακόμα κι όταν υπάρχει υψηλή γονική σύγκρουση, γιατί ενισχύει τη σχέση καθενός γονιού με το παιδί.

Ειδικότερα, σχετικά με το θέμα των ρυθμίσεων επιμέλειας σε περιπτώσεις ύπαρξης βίας μεταξύ των πρώην συντρόφων/συζύγων οι Hardesty και Chung (2006) επισημαίνουν την ιδιαίτερη αντιμετώπιση που απαιτείται σε τέτοιες περιπτώσεις. Οι συγγραφείς (Hardesty & Chung, 2006) υποστηρίζουν, ότι θα πρέπει με κατάλληλες υπηρεσίες να εντοπίζονται τέτοια περιστατικά και να εφαρμόζονται ειδικοί χειρισμοί και επίσης θα πρέπει να υπάρχουν κατάλληλες θεσμικές ρυθμίσεις για την επιμέλεια των παιδιών, ούτως ώστε να μην διατρέχει η μητέρα κίνδυνο να υποστεί βία, αλλά και να προστατεύεται το παιδί από το να γίνεται μάρτυρας τέτοιων σκηνών.

Από την άλλη πλευρά σύμφωνα με τον Κολαΐτη (2009) υπάρχει στα συγκρουσιακά διαζύγια το συχνό φαινόμενο των ψευδών κατηγοριών κακοποίησης του παιδιού με σκοπό την απομάκρυνση του παιδιού από τον γονιό-στόχο. Για τον

λόγο αυτόν είναι πολύ σημαντικό να υπάρξει ορθή διάκριση των περιπτώσεων της πραγματικής από τις περιπτώσεις της υποτιθέμενης βίας, καθώς οι χειρισμοί που απαιτούνται από τις υπηρεσίες ή τα δικαστήρια είναι εντελώς διαφορετικοί μεταξύ των δυο αυτών περιπτώσεων.

Αξίζει να αναφερθούμε τέλος στην αναγκαιότητα της προσαρμογής του ποσού διατροφής στις περιπτώσεις που εφαρμόζεται η συνεπιμέλεια σε σχέση με εκείνες που εφαρμόζεται κάποια άλλη ρύθμιση της επιμέλειας. Όσον αφορά το θέμα αυτό οι Hakovirta & Skinner (2020), οι οποίοι έκαναν σύγκριση μεταξύ διάφορων χωρών, επισημαίνουν τις ανεπάρκειες στο θεσμικό πλαίσιο όσον αφορά τη σωστή ρύθμιση του ποσού της διατροφής υπό συνθήκες άσκησης συνεπιμέλειας, παρότι το θέμα αυτό αποτελεί ένα μείζον ζήτημα που αφορά το βιοπορισμό των γονιών και των παιδιών, αλλά και το αίσθημα δικαίου μεταξύ των γονιών.

1.4 Ερευνητικά ερωτήματα

Η συμμετοχή του πατέρα σήμερα συνολικά έχει αυξηθεί σημαντικά παρότι η μητέρα εξακολουθεί να είναι αυτή που γενικά αφιερώνει περισσότερο χρόνο στα παιδιά (Yogman et al., 2016). Τα παρατηρούμενα οφέλη για τα παιδιά από την ενεργότερη συμμετοχή του πατέρα στη ζωή τους, όπως αναφέραμε, είναι πολύ σημαντικά. Ωστόσο εξαιτίας διαφόρων παραγόντων (π.χ. λόγω διαζυγίου) μπορεί να συμβεί περιορισμός της πατρικής συμμετοχής στη ζωή και τη φροντίδα του παιδιού με σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις για τα παιδιά (Appleby & Palkovitz, 2007· Elam et al., 2015).

Ειδικότερα για τον πατέρα η απομάκρυνση από το παιδί του μετά από το διαζύγιο αποτελεί πηγή ψυχικής οδύνης, ανασφάλειας και στρες και επηρεάζει τελικά όλες τις πτυχές της ζωής του (Appleby & Palkovitz, 2007). Επιπλέον στην Ελλάδα η ακραία μορφή συρρίκνωσης του πατρικού ρόλου με τη μορφή της γονικής αποξένωσης, αποτελεί ένα όχι σπάνιο φαινόμενο μετά το διαζύγιο (Κολαΐτης, 2009) και επιφέρει σοβαρές συνέπειες ιδιαίτερα στα παιδιά, αλλά και στους πατέρες τους.

Από τα παραπάνω προκύπτει η ανάγκη καλύτερης κατανόησης του μηχανισμού με τον οποίο συντελείται η μείωση της πατρικής συμμετοχής μετά από την απομάκρυνση του πατέρα ή του παιδιού από την κοινή αρχικά κατοικία τους είτε λόγω διαζυγίου είτε λόγω παύσης της συμβίωσης των γονιών. Επίσης, προκύπτει η ανάγκη καλύτερης κατανόησης του ρόλου της γονικής σύγκρουσης στο μηχανισμό μείωσης της πατρικής συμμετοχής μετά το χωρισμό.

Επομένως τα δύο πρώτα ερευνητικά ερωτήματα της έρευνας είναι τα εξής:

1. Στη σύγχρονη Ελλάδα σύμφωνα με το βίωμα των διαζευγμένων/χωρισμένων πατέρων υπάρχει κάποιου βαθμού μείωση της συμμετοχής του διαζευγμένου/χωρισμένου πατέρα στη ζωή των παιδιών του μετά την απομάκρυνσή του από αυτά;
2. Σύμφωνα με το βίωμα των διαζευγμένων/χωρισμένων πατέρων με ποιους τρόπους συντελείται η μείωση της πατρικής συμμετοχής και ποιος είναι ο ρόλος της γονικής σύγκρουσης στον μηχανισμό μείωσής της;

Επίσης ως πιθανό παράγοντα υποστήριξης του πατρικού ρόλου μετά το διαζύγιο έχει ενδιαφέρον να ασχοληθούμε με το ζήτημα της συνεπιμέλειας και ειδικότερα με το θέμα της επικείμενης (κατά το διάστημα διεξαγωγής των συνεντεύξεων) θέσπισής της και των πιθανών αποτελεσμάτων της από την οπτική των χωρισμένων πατέρων.

Συγκεκριμένα η συνεπιμέλεια, δηλαδή η από κοινού επιμέλεια των παιδιών και από τους δύο γονείς μετά το διαζύγιο/χωρισμό, σε αντίθεση με την αποκλειστική επιμέλεια (από τον έναν γονιό) είναι μια πρακτική που ακολουθείται με θετικά αποτελέσματα σε πολλές χώρες εκτός Ελλάδας. Ωστόσο στην Ελλάδα τόσο η νομοθεσία (οι νόμοι) όσο και η νομολογία (η ερμηνεία των νόμων όπως αποτυπώνονται στις αποφάσεις των δικαστηρίων) πριμοδοτούν στην πλειοψηφία των περιπτώσεων διαζυγίου/χωρισμού την αποκλειστική επιμέλεια των παιδιών από τη μητέρα, ενώ οι περιπτώσεις κατανομής της στους δύο γονείς αποτελούν την εξαίρεση. Όσον αφορά τα αποτελέσματά της, παρά τα αναγνωρισμένα οφέλη της τόσο για τα παιδιά όσο και για τη σχέση με τον πατέρα τους, υπάρχουν αντιμαχόμενες απόψεις ως προς τα αποτελέσματά της, συγκεκριμένα στις περιπτώσεις, όπου παρατηρούνται γονικές συγκρούσεις μεταξύ των πρώην συζύγων/συντρόφων (Bernardi & Mortelmans, 2020 · Mahrer, 2018).

Αρκετοί σύγχρονοι ερευνητές πάντως υποστηρίζουν ότι η γονική σύγκρουση δεν αποτελεί λόγο μη εφαρμογής της συνεπιμέλειας (Bergstrom, 2015· Nielsen, 2017· Braver & Lamb, 2018) εξαιρώντας ωστόσο τις περιπτώσεις ακραίας σύγκρουσης (π.χ. όταν υπάρχει βία) οπότε και απαιτούνται ιδιαίτεροι χειρισμοί από όλους τους αρμόδιους που εμπλέκονται (Nielsen, 2017).

Το επίκαιρο ζήτημα της πρόσφατης νομικής θέσπισης της συνεπιμέλειας αφορά άμεσα τους πατέρες, διότι αλλάζει τους όρους ρύθμισης της φροντίδας του παιδιού καθιστώντας ως κύρια ρύθμιση τη συνεπιμέλεια και καταχρηστική ρύθμιση την αποκλειστική επιμέλεια μετά από τον χωρισμό/ διαζύγιο. Δεδομένου μάλιστα ότι

μέχρι σήμερα στην Ελλάδα η αποκλειστική επιμέλεια -εκτός ελάχιστων εξαιρέσεων- δινόταν στη μητέρα, αναμένεται ότι μια τέτοια θέσπιση η οποία συντείνει στη σύγκλιση τόσο του χρόνου που περνούν οι δύο γονείς με το παιδί όσο και των ευθυνών απέναντί του, θα λειτουργήσει ως ενίσχυση κυρίως της πατρικής συμμετοχής στη φροντίδα των παιδιών μετά το χωρισμό/διαζύγιο.

Έχει επομένως ιδιαίτερη σημασία το πώς βλέπουν την προοπτική αυτή, ως άμεσα εμπλεκόμενοι οι ίδιοι οι πατέρες. Ειδικότερα, έχει ενδιαφέρον να διερευνήσουμε ποιες είναι οι απόψεις τους, ως προς το επίμαχο ζήτημα της λειτουργίας της συνεπιμέλειας, υπό συνθήκες γονικών συγκρούσεων.

Από τα παραπάνω προκύπτει το τρίτο και τελευταίο ερευνητικό ερώτημά μας:

3. Ποιες είναι οι πεποιθήσεις των διαζευγμένων/χωρισμένων πατέρων για τα πιθανά αποτελέσματα της συνεπιμέλειας στη σχέση πατέρα-παιδιών και ειδικότερα, όταν υπάρχουν συνθήκες γονικής σύγκρουσης;

2. Μεθοδολογία

2.1 Συμμετέχοντες

Η έρευνα αφορά το βίωμα του Έλληνα διαζευγμένου ή χωρισμένου μετά από συμβίωση πατέρα, ως προς τη σχέση του με τα παιδιά του και την επίδραση της γονικής σύγκρουσης στη σχέση πατέρα παιδιού ενώ επίσης διερευνά τις απόψεις του πατέρα για τη συνεπιμέλεια.

Οι συμμετέχοντες ήταν 9 Έλληνες διαζευγμένοι ή χωρισμένοι πατέρες και επιλέχθηκαν με συγκεκριμένα κριτήρια σύμφωνα με την καταλληλότητά τους, ώστε να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα. Τα κριτήρια αυτά ήταν:

- i) να έχουν παιδιά διαφόρων ηλικιακών κατηγοριών και οποιουδήποτε φύλου με την μόνη προϋπόθεση να έχουν τουλάχιστον ένα παιδί ανήλικο ή νεαρό ενήλικα (έως 24 ετών) και
- ii) να διαμένουν μετά το διαζύγιο/χωρισμό σε χωριστή κατοικία από το ένα τουλάχιστον παιδί τους που πληροί το ηλικιακό κριτήριο (έως 24 ετών) .

Ακολουθήθηκε η *μέθοδος της χιονοστιβάδας* για την επιλογή του δείγματος και αποκλείστηκαν άτομα του άμεσου περιβάλλοντος της ερευνήτριας για λόγους δεοντολογικούς. Ένα άτομο που πληρούσε τις προϋποθέσεις, αφού ενημερώθηκε αρνήθηκε να συμμετάσχει, καθώς θεώρησε επώδυνο να συζητήσει για αυτό το βίωμα.

Πριν από τη διενέργεια κάθε συνέντευξης προηγήθηκε πλήρης ενημέρωση των συμμετεχόντων για τους σκοπούς και τη διαδικασία της έρευνας και λήψη συγκατάθεσής τους (βλ. Παράρτημα Α «Έντυπο συγκατάθεσης») και στο τέλος της συνέντευξης συμπληρώνονταν τα δημογραφικά στοιχεία του πατέρα, της μητέρας και του παιδιού (βλ. Παράρτημα Β «Δημογραφικά στοιχεία»).

Στην έρευνα συμμετείχαν 9 Έλληνες πατέρες που πληρούσαν τα κριτήρια επιλογής του δείγματος, εκ των οποίων οι περισσότεροι ήταν διαζευγμένοι, όπου η έκδοση διαζυγίου είχε γίνει από 2 έως 18 έτη (Μ.Ο. = 8,125 έτη) πριν την πραγματοποίηση των συνεντεύξεων. Ο κατ' ουσίαν χωρισμός όμως σε αρκετές περιπτώσεις σηματοδοτούνταν από τους ίδιους τους συμμετέχοντες από διαφορετικά χρονικά σημεία, όπως η αιφνίδια αποχώρηση της μητέρας με το παιδί από την κοινή κατοικία, η εκούσια αποχώρηση του πατέρα από την κοινή κατοικία ή ακόμη και η εσωτερική συνειδητοποίηση ρήξης της σχέσης με την σύζυγο/σύντροφο. Η έκδοση διαζυγίου έπεται αυτών των γεγονότων.

Τέλος στις περιπτώσεις πατέρων όπου συμβίωναν (χωρίς γάμο) ο χωρισμός σηματοδοτούνταν από την αποχώρηση ενός εκ των δυο γονέων από την κοινή στέγη. Για την παρούσα έρευνα, επομένως, έχει σημασία επίσης το χρονικό σημείο όπου διαχωρίζεται ο τόπος κατοικίας του παιδιού από του πατέρα που στο δείγμα μας κυμαίνεται από 2 έως 18 έτη (Μ.Ο. = 8.111 έτη) πριν από την περίοδο διεξαγωγής των συνεντεύξεων.

Οι συμμετέχοντες είχαν ηλικία μεταξύ 37-55 έτη με μέσο όρο Μ.Ο. = 47 έτη και η διαφορά ηλικίας από τις πρώην συζύγους τους κυμαινόταν από (-2) δηλαδή ήταν μεγαλύτερη η μητέρα κατά 2 έτη, έως (+6) δηλαδή ήταν μεγαλύτερος ο πατέρας κατά 6 έτη, επομένως δεν υπήρχαν στο δείγμα μεγάλες διαφορές στην ηλικία μεταξύ των γονιών.

Ως προς το *μορφωτικό επίπεδο*: 4 από τους 9 συμμετέχοντες πατέρες δήλωσαν επίπεδο Γ/θμιας Εκπαίδευσης και 5 συμμετέχοντες δήλωσαν επίπεδο Β/θμιας ή ΙΕΚ. Ως προς το μορφωτικό επίπεδο της μητέρας οι 4 συμμετέχοντες δήλωσαν ότι η πρώην σύζυγος ανήκε σε επίπεδο Β/θμιας Εκπαίδευσης ή ΙΕΚ και οι 5 δήλωσαν επίπεδο Γ/θμιας και άνω.

Ως προς το *εισοδηματικό επίπεδο*: οι 6 από τους 9 πατέρες δήλωσαν «μέτριο», 3 πατέρες δήλωσαν «χαμηλό» ή «χαμηλό προς μέτριο», ενώ κανένας δεν δήλωσε υψηλό εισοδηματικό επίπεδο ούτε για τον εαυτό του ούτε για τη μητέρα. Ως προς τις *διαφορές εισοδηματικού επιπέδου* μεταξύ των γονιών συγκεκριμένα στις 6 από τις 9 περιπτώσεις ο πατέρας ανέφερε ότι ήταν ίδιο το εισοδηματικό επίπεδο των γονιών, σε 2 περιπτώσεις οι γονείς ανήκαν σε διαφορετικά επίπεδα και σε 1 περίπτωση δεν δηλώθηκε το επίπεδο της μητέρας.

Ως προς την *επαγγελματική κατηγορία* οι 8 από τους 9 δήλωσαν Δημόσιοι Υπάλληλοι (εκ των οποίων οι δυο είχαν και δεύτερη απασχόληση) ενώ 1 από τους 9 δήλωσε Ιδιωτικός Υπάλληλος. Ως προς τις *διαφορές της επαγγελματικής κατηγορίας* των γονιών στις 6 από τις 9 περιπτώσεις οι γονείς ανήκαν στην ίδια κατηγορία, ενώ σε 2 περιπτώσεις διαφοροποιήθηκε η μητέρα από τον πατέρα, τέλος σε 1 περίπτωση δεν δηλώθηκε η επαγγελματική κατηγορία της μητέρας.

Ως προς τον *τόπο γέννησης* οι 5 από τους 9 ήταν από την περιοχή Αθήνας-Πειραιά, οι 4 από τους 9 ήταν από την επαρχία ενώ ως προς τον τόπο διαμονής σχεδόν όλοι διέμεναν στην περιοχή Αθήνα – Πειραιά.

Η απόσταση του τόπου διαμονής του πατέρα από το παιδί/τα παιδιά του (τα οποία διέμεναν σε όλες τις περιπτώσεις με τη μητέρα) κυμαινόταν από το να διαμένει

ο πατέρας σε μηδενική ουσιαστικά απόσταση μέχρι και σε απόσταση 5.30 ωρών οδήγησης. Συγκεκριμένα οι 2 διέμεναν σε απόσταση κάτω από 20' με τα πόδια, οι 4 διέμεναν σε απόσταση έως και 20' οδήγησης, ένας διέμενε σε απόσταση από 20' έως και 40' οδήγησης και δύο βρίσκονταν σε απόσταση άνω των 2 ωρών οδήγησης.

2.2 Μέθοδος

Η επιλογή της *ποιοτικής μεθόδου* συλλογής και ανάλυσης δεδομένων θεωρείται κατάλληλη βάσει της ερμηνευτικής φιλοσοφικής θέσης, η οποία δίνει ιδιαίτερη σημασία στον «τρόπο με τον οποίο ερμηνεύεται, γίνεται κατανοητός, βιώνεται και παράγεται ο κοινωνικός κόσμος» (Mason, 2011:σ.18). Στη θεώρηση αυτή αναγνωρίζεται η μοναδικότητα του ανθρώπου, η περιπλοκότητα της εμπειρίας του και το πολυδιάστατο των κοινωνικών φαινομένων.

Ειδικότερα η ποιοτική ανάλυση στη μελέτη φαινομένων από την οπτική της κοινωνικής ψυχολογίας μπορεί να είναι πολυεπίπεδη επιχειρώντας να κινηθούμε προς την κατεύθυνση της διάρθρωσης των τεσσάρων επιπέδων ανάλυσης: ενδοατομικό, διατομικό, διομαδικό, ιδεολογικό (Παπαστάμου, 1989).

Καθώς επομένως θεωρούμε απαραίτητη την «κατανόηση του βάθους και της περιπλοκότητας που χαρακτηρίζει τις αφηγήσεις και τις εμπειρίες των ανθρώπων» για την εξήγηση των κοινωνικών διαδικασιών, παρά την «επιφανειακή ανάλυση της φαινομενικής συγκρισιμότητας ανάμεσα στις αφηγήσεις» όπως υποδεικνύει η Mason (2011:80) ενδείκνυται η επιλογή της *ημιδομημένης συνέντευξης* ως μεθόδου συλλογής των δεδομένων για την εν λόγω έρευνα. Με τη μέθοδο αυτή επιδιώκεται να δοθεί σύμφωνα με την Mason «περισσότερη ελευθερία και δυνατότητα ελέγχου των συνθηκών της συνέντευξης στους ερωτώμενους» (Mason, 2011: 82), επίσης δίνεται σημασία στο να αποτελέσει για αυτούς η συνέντευξη μια θετική εμπειρία.

Στην παρούσα έρευνα το κεντρικό θέμα που μας απασχολεί, η συρρίκνωση της πατρικής συμμετοχής στη ζωή του παιδιού μετά το διαζύγιο/χωρισμό, αποτελεί ένα ζήτημα που ανήκει μεν στην προσωπική σφαίρα, ως βίωμα του χωρισμένου πατέρα, στον οποίο ωστόσο υπεισέρχονται παράγοντες όπως η δυναμική των σχέσεων των μελών της στενής και ευρύτερης οικογένειας (π.χ. η γονική σύγκρουση), το κοινωνικό και θεσμικό πλαίσιο, οι πεποιθήσεις των εμπλεκόμενων. Οι ενδοατομικοί και μη παράγοντες συνδυαζόμενοι διαμορφώνουν την κάθε μοναδική ιστορία που εδώ προσεγγίζουμε μέσα από το βίωμα και την οπτική του πατέρα καθώς θεωρούμε κρίσιμο τον τρόπο που αντιλαμβάνεται και ερμηνεύει όσα συμβαίνουν και

άμεσα συνδεδεμένο με τις επιλογές και τις πρακτικές του διαχρονικά. Στις ποιοτικές μεθόδους, όπως η Ερμηνευτική Φαινομενολογική Ανάλυση είναι ιδιαίτερα σημαντική η οπτική του/της ερευνητή/τριας, καθώς αποτελεί ενεργητικό μέρος της διαδραστικής σχέσης (συνεντευκτή-ερωτώμενου) κατά τη συνέντευξη (Mason, 2011), αλλά και όσον αφορά την υποκειμενική του οπτική κατά την ανάλυση.

Στην παρούσα έρευνα η ερευνήτρια, ως ψυχολόγος εργάζεται στον τομέα ψυχικής υποστήριξης κρατούμενων ανδρών και στο πλαίσιο των εργασιακών της καθηκόντων έχει συντονίσει ομάδες στήριξης γονέων (πατέρων) με στόχο την ενίσχυση του γονικού τους ρόλου και την ανάπτυξη των γονικών τους δεξιοτήτων. Μέσα από αυτές τις ομάδες γονέων, αλλά και από τις ατομικές συνεδρίες ψυχολογικής υποστήριξης, η ερευνήτρια έχει προσεγγίσει το βίωμα της άσκησης του πατρικού ρόλου από απόσταση και τις δυνητικές δυσκολίες που αυτή η συνθήκη συνεπάγεται.

Φυσικά αξίζει να επισημανθεί ότι πέραν της όποιας αναλογίας μεταξύ τους υπάρχουν σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ της κατηγορίας των κρατούμενων πατέρων και της κατηγορίας των χωρισμένων/ διαζευγμένων πατέρων που δεν διαμένουν με τα παιδιά τους, καθώς οι δεύτεροι μπορούν ευκολότερα να δραστηριοποιούνται ικανοποιητικά σε άλλους τομείς της ζωής τους (επαγγελματικό τομέα, κοινωνική ζωή, προσωπική ζωή), δεν επιβαρύνονται με το κοινωνικό στίγμα που επιρρίπτεται στους φυλακισμένους και ενδεχομένως μπορούν να λάβουν περισσότερη υποστήριξη από το περιβάλλον τους.

Παρ' όλα αυτά, όποιοι κι αν είναι οι λόγοι που προκαλούν την απομάκρυνση του πατέρα από το παιδί του, το βίωμα αυτό αποτελεί συνήθως ένα εξαιρετικά κρίσιμο γεγονός στη ζωή του πατέρα.

2.3 Εργαλείο συνεντεύξεων

Οι συνεντεύξεις ήταν ημιδομημένες προκειμένου να μην είναι κατευθυντικές, διότι η έρευνα εστιάζει στο προσωπικό βίωμα των χωρισμένων πατέρων που ζουν μακριά από τα παιδιά τους και στις προσωπικές πεποιθήσεις τους. Η ελευθερία των συμμετεχόντων ως προς το ποια σημεία θα αναδειχθούν ως εξέχοντα, εξυπηρετεί καλύτερα την διερεύνηση της οπτικής τους και την ερμηνευτική ανάλυση. Ταυτόχρονα η μέθοδος αυτή περιορίζει την από θέσεως ισχύ του ερευνητή (ο οποίος θέτει τις ερωτήσεις) και επομένως και την όποια επίδρασή της στις απαντήσεις των συμμετεχόντων (Mason, 2011). Επίσης η ελευθερία των συμμετεχόντων ως προς τη

ροή των περιγραφών τους διευκολύνει την έκφραση των σκέψεων και των συναισθημάτων τους (Mason, 2011).

Ως προς τη στάση της ερευνήτριας τηρήθηκε στάση ενσυναισθητικής ανταπόκρισης, όποτε κρίθηκε κατάλληλη, λόγω του ότι το θέμα των συνεντεύξεων ανήκει στον στενό προσωπικό τομέα, ενώ γενικότερα ακολουθήθηκε η ενεργητική ακρόαση χωρίς έκφραση κριτικής με παρεμβολές κυρίως για κάποια σημαντική διευκρίνιση ή για περισσότερη εστίαση σε κάποια πτυχή.

Για τις συνεντεύξεις δημιουργήθηκε ένας οδηγός συνέντευξης με 14 βασικές - κατά κύριο λόγο ανοιχτές- ερωτήσεις και ορισμένες προαιρετικές υποερωτήσεις που ετίθεντο στον συμμετέχοντα, μόνο εφόσον απαιτούνταν συμπληρωματικές διευκρινίσεις στον συγκεκριμένο άξονα. Οι βασικοί άξονες που κάλυπτε ο οδηγός συνέντευξης ήταν:

1. οι πεποιθήσεις για τον πατρικό ρόλο
2. ο βαθμός και οι τρόποι περιορισμού της πατρικής συμμετοχής
3. η ποιότητα της γονικής σχέσης και ειδικότερα όσον αφορά την τυχόν γονική σύγκρουση και τη σημασία της
4. οι πεποιθήσεις για τη συνεπιμέλεια

Επίσης οι 9 συνεντεύξεις διενεργήθηκαν διαδικτυακά από τον Μάρτιο 2021 έως τον Μάιο 2021, δηλαδή πριν από την ψήφιση του νέου νόμου για την άσκηση της επιμέλειας (Ν.4800/2021) και πραγματοποιήθηκαν υπό τις συνθήκες μέτρων κατά της μετάδοσης του ιού της πανδημίας (Covid-19). Ειδικότερα τα μέτρα περιορισμού της κυκλοφορίας των πολιτών διήρκεσαν περίπου ένα χρόνο (από το Μάρτη 2020 έως Μάιο 2021) με διακοπή τους κατά το διάστημα του καλοκαιριού του 2020).

Η διάρκειά των συνεντεύξεων ήταν από 42' η συντομότερη έως περίπου 2 ώρες η διαρκέστερη αναλόγως του διαθέσιμου χρόνου και της διάθεσης των συμμετεχόντων με τον ελάχιστο δυνατό περιορισμό στην ανάπτυξη των απαντήσεών τους υπό την προϋπόθεση να άπτονται του θέματος.

Στόχος της έρευνας ήταν να διερευνηθεί υπό το πρίσμα μιας πολύπλευρης οπτικής το θέμα της μείωσης της πατρικής συμμετοχής μετά τον χωρισμό και να αναζητηθούν συνδέσεις των παραγόντων που την συντελούν όπως: θεσμικό πλαίσιο, κοινωνικό πλαίσιο, ενδοατομικοί παράγοντες, δυναμική της σχέσης των γονέων, ιδεολογία. Για τον λόγο αυτόν στη συνέντευξη ζητήθηκαν πληροφορίες που να αφορούν όλους τους παραπάνω άξονες, όπως φαίνεται στον Οδηγό Συνέντευξης που ακολουθεί.

Οδηγός Συνέντευξης

ΑΞΟΝΑΣ 1^{ος} ΠΕΠΟΙΘΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΑΤΡΙΚΟ ΡΟΛΟ

1. Κατά τη γνώμη σας τι σημαίνει το να είσαι πατέρας;

- Ποιο είναι το είδος δραστηριοτήτων πατέρα-παιδιού;
- Ποιες είναι οι ευθύνες του πατέρα;
- Ποιες οι προσδοκίες του πατέρα;

ΑΞΟΝΑΣ 2^{ος} ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΤΟΥ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΡΥΘΜΙΣΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΣ

«Θα σας κάνω κάποιες ερωτήσεις σχετικά με τις συνθήκες του διαζυγίου και τη ρύθμιση της επιμέλειας ως πλαίσιο για την ακόλουθη συζήτησή μας»

2.1 Πριν από πόσο καιρό βγήκε το διαζύγιο σας;

2.2 Ποιες ήταν οι συνθήκες έκδοσης του διαζυγίου; (με εστίαση στην ύπαρξη σύγκρουσης)

2.3 Πώς έγινε η ρύθμιση της επιμέλειας των παιδιών;

- Πώς ήταν η συνεργασία σας με τη μητέρα κατά τη ρύθμιση της επιμέλειας; (με εστίαση στην ύπαρξη γονικής σύγκρουσης)
- Υπήρξαν νομικές διαδικασίες και αποφάσεις;
- Σε ποιο βαθμό υπήρξε τήρηση των αποφάσεων από κάθε γονιό;

Συμπλήρωση (με διευκρινιστικές ερωτήσεις) της χρονικής αλληλουχίας των διαδοχικών διαδικασιών ρύθμισης της επιμέλειας (π.χ. «πόσες αναθεωρήσεις έγιναν;» «πόσο διήρκεσαν οι διαδικασίες;»)

2.4 Ποιες είναι οι τωρινές ρυθμίσεις; Τηρούνται οι αποφάσεις;

ΑΞΟΝΑΣ 3ος ΠΑΤΡΙΚΗ ΕΜΠΛΟΚΗ & ΣΧΕΣΗ ΠΑΤΕΡΑ ΠΑΙΔΙΩΝ

3.1 Πώς είναι η σχέση σας και η επικοινωνία σας με τα παιδιά σας;

- Ποια η εξ αποστάσεως επικοινωνία (συχνότητα- διάρκεια- ποιότητα επαφής);

Γίνονται και βιντεοκλήσεις;

- Ποια η δια ζώσης επικοινωνία (συχνότητα- διάρκεια- ποιότητα επαφής);

Γίνονται και διανυκτερεύσεις;

- Υπάρχει συναισθηματική σύνδεση με τα παιδιά;

3.2 Ποιος ο βαθμός και ποιοι οι τρόποι συμμετοχής σας στη ζωή και τη φροντίδα των παιδιών;

- Είδος δραστηριοτήτων (π.χ. «τι κάνετε όταν είστε μαζί;» ή «σε ποιες δραστηριότητες τα συνοδεύετε;»)

- Ποιες είναι οι ευθύνες σας και για ποια θέματα των παιδιών αποφασίζετε (π.χ. «το πάτε σε γιατρό;», «ενημερώνετε από το σχολείο;», «θέτετε κανόνες;»)

3.3 Πριν το διαζύγιο πώς ήταν η σχέση σας, η επικοινωνία σας, η συμμετοχή σας στη ζωή των παιδιών;

3.4 Πριν το διαζύγιο αντιμετωπίζατε ως πατέρας δυσκολίες;

ΑΞΟΝΑΣ 4ος ΒΑΘΜΟΣ ΓΟΝΙΚΗΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ & ΓΟΝΙΚΗ ΑΠΟΞΕΝΩΣΗ

4.1 Αντιμετωπίζετε δυσκολίες αυτήν την περίοδο στο γονικό σας ρόλο και ποιες;

4.2 Πώς είναι η συνεργασία σας με τη μητέρα σε θέματα των παιδιών;

-Υπάρχει γονική σύγκρουση; Υπάρχει εμπλοκή των παιδιών στη σύγκρουση;

4.3 Θεωρείτε ότι η μητέρα επηρεάζει τη σχέση σας με τα παιδιά σας;

-Με ποιον τρόπο την επηρεάζει;

4.4 Υπάρχουν άλλα πρόσωπα που επηρεάζουν σημαντικά τη σχέση σας με τα παιδιά σας;

-Με ποιο τρόπο την επηρεάζουν;

ΑΞΟΝΑΣ 5ος ΠΕΠΟΙΘΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΝΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

5. Ποια είναι η άποψή σας για την συνεπιμέλεια των παιδιών, δηλαδή την επιμέλειά τους και από τους δύο γονείς μετά το διαζύγιο/χωρισμό; (με εστίαση στα πιθανά αποτελέσματά της)

- Ποια τα πιθανά αποτελέσματα για τον πατέρα και τα παιδιά (διερεύνηση θετικών και αρνητικών πτυχών);
- Ποια τα πιθανά αποτελέσματα όταν υπάρχουν γονικές συγκρούσεις (διερεύνηση θετικών και αρνητικών πτυχών);

2.4 Ανάλυση

Η Ερμηνευτική Φαινομενολογική Ανάλυση εφαρμόστηκε με βάση τα βήματα του Smith (2009). Οι συνεντεύξεις απομαγνητοφωνήθηκαν και κατά τη μελέτη των κειμένων εντοπίστηκαν οι βασικές θεματικές ενότητες σε κάθε άτομο και τα αντίστοιχα αποσπάσματα που τις υποδεικνύουν.

Στη συνέχεια έγινε παράλληλη επεξεργασία όλων των συνεντεύξεων κατά θεματική, ώστε με τις κατάλληλες προσαρμογές να προκύψει η συνθετική ανάλυση που ενσωματώνει όλες τις συνεντεύξεις. Σε κάποια θέματα και υποθέματα παρατηρήθηκε μεγαλύτερη ομοιογένεια των απαντήσεων, ενώ σε άλλα μεγαλύτερη ποικιλομορφία ακόμα και πόλωση. Μέσα από την ερμηνευτική ανάλυση είναι εφικτή η ανάδειξη των ατομικών διαφορών στο πλαίσιο των κοινών θεματικών.

Τα υπερκείμενα θέματα και τα υποθέματα όπως προέκυψαν από το σύνολο των συνεντεύξεων κατά την ανάλυση φαίνονται στον Πίνακα 1 (σ.31).

Κατά την παρουσίαση των αποσπασμάτων αφαιρέθηκαν τυχόν προσωπικά στοιχεία (π.χ. λεπτομερείς πληροφορίες σχετικές με την εργασία) για την ανωνυμοποίησή τους χωρίς αλλοίωση του νοήματος του αποσπάσματος.

Πίνακας 1. Θέματα και υποθέματα που προέκυψαν από την ανάλυση.

ΘΕΜΑΤΑ ΚΑΙ ΥΠΟΘΕΜΑΤΑ
ΘΕΜΑ 1: Προσπάθεια και διαθεσιμότητα
1.1 Κοινές δραστηριότητες και εγγύτητα με το παιδί
1.2 Νοιάξιμο και επιδίωξη για ενημέρωση
1.3 Διαθεσιμότητα να στηρίξει/βοηθήσει
ΘΕΜΑ 2: Επικοινωνία και επαφή με το παιδί
2.1 Η σημασία της φυσικής παρουσίας και η προϋπόθεση του επαρκούς χρόνου επαφής
2.2 Η ρύθμιση του χρόνου επαφής
2.3 Πρακτικές δυσκολίες και ο αντίκτυπός τους
ΘΕΜΑ 3: Προτεραιότητες και κίνητρα των γονιών
3.1 Προτεραιότητα στο παιδί
3.2 Κίνητρα και επιδιώξεις
ΘΕΜΑ 4: Κλίμα και συνεργασία των γονιών
ΘΕΜΑ 5: Ηλικία και ωριμότητα του παιδιού
ΘΕΜΑ 6: Η κρίση στην οικογένεια και στα μέλη
6.1 Η σημασία της αλληλεπίδρασης των σχέσεων
6.2 Η κρίση
6.3 Εξισορρόπηση και προστασία του παιδιού
ΘΕΜΑ 7: Θεσμικό πλαίσιο
7.1 Ισχύον θεσμικό πλαίσιο
7.2 Η αρχή, όπου πρέπει να βασίζεται ο νόμος της επιμέλειας
7.3 Προϋποθέσεις για τη βελτίωση του θεσμικού πλαισίου
7.4 Ανθρώπινος παράγοντας

3. Αποτελέσματα

3.1 Προσπάθεια και διαθεσιμότητα

3.1.1 Κοινές δραστηριότητες και εγγύτητα με το παιδί

Ο πατέρας κάνει διάφορες δραστηριότητες με το παιδί που συχνά έχουν συναρπαστικό χαρακτήρα και σωματική κίνηση και προσπαθεί να είναι κοντά στο παιδί, χτίζοντας μια φιλική σχέση μαζί του.

Όσον αφορά τις δραστηριότητες πατέρα-παιδιών, ο χαρακτήρας τους φαίνεται στα παρακάτω αποσπάσματα:

209: *Το κυρίως χόμπυ μας είναι το ποδήλατο. Δηλαδή όταν έχουμε ελεύθερο χρόνο θα πάρουμε τα ποδήλατα, θα πάμε βόλτα, θα γυρίσουμε.*

232: *Το παιδί τρελαινότανε. Παίρναμε το σκύλο μαζί, ξεκινάγαμε πορεία στο δρόμο να βρούμε μανιτάρια, να δούμε ζώα να... οτιδήποτε. [...] Είναι το μόνο παιδί στην τάξη του που έχει δει ζώα. Έχει παιδιά που δεν έχουν δει κοτόπουλα στην τάξη του!*

35: *[...] να τα βγάλω βόλτα στην πλατεία, να τα πάω σε αθλητικές δραστηριότητες, να μιλήσουμε, να ζωγραφίσουμε, να κάνουμε κατασκευές, τα κάναμε όλα αυτά.*

407: *[...] και τώρα που έχει μεγαλώσει θα έρθει την Κυριακή, αν δε βγει με καμιά παρέα, θα πάμε στο βουνό, θα περπατήσουμε, 2-3 ώρες, θα γυρίσουμε, θα φάμε, θα ακούσουμε μουσική, θα χορέψουμε. [...] Βάζουμε μουσική, βλέπουμε βίντεο αστεία, κάνουμε τέτοιες πλάκες στο σπίτι, γελάμε πολύ με λίγα λόγια...*

622: *Συζητάμε αρκετά, το βοηθάω εγώ σε διάφορες δραστηριότητες που έχει, στο ποδήλατό του, στα ποδόσφαιρά του ας πούμε και σ' αυτά τον πηγαίνω εγώ σε όλα, και για το σχολείο του καμιά φορά διαβάζει και σε μένα, μπορεί να κάνουμε καμιά συζήτηση, ε, και με τις δικές του δραστηριότητες ασχολούμαι, δηλαδή τελευταία ασχολείται με τη μουσική λίγο, του λέω κι εγώ τη γνώμη μου ή πολλές φορές τον τσιγκλάω: «Βάλε κανένα τραγούδι καλό που έχεις ακούσει να τ' ακούσω κι εγώ. Τι ακούτε σήμερα;»*

43: *Δε θα παίζει με τη μάνα του μπάλα. Θα παίζει κάτι πιο... ήσυχο. Γενικά εγώ πιο πολύ έχω κίνηση. Θέλω να έχω κίνηση με το παιδί.*

108: *Ο πατέρας λόγω αντοχών, του ταμπεραμέντου, σίγουρα θα πάρει το παιδί, θα του πει «πάμε να κάνουμε ποδήλατο», η μητέρα του μπορεί να είναι πιο κουρασμένη το μεσημέρι, αυτό μπορεί να κλαίει ή να θέλει να βγει έξω. Εγώ πάντα ήμουν «μέσα»,*

δηλαδή και κρύο και χιόνι να είχε, έστω στο πίσω κάθισμα στο αυτοκίνητο το έβαζα και κάναμε βόλτες...

04: [...] εξωτερικές δραστηριότητες... θα κάνει ένα άθλημα, θα κάνει κάτι τέτοιο, νομίζω το 'χουνε και τα παιδιά από μόνα τους ότι «το ξέρει ο μπαμπάς καλύτερα αυτό» ας πούμε, απ' τη μαμά.

205: [...] του αρέσουν οι κατασκευές οπότε και εγώ το προωθώ, δηλαδή: κάνω επισκευή σπίτι σε κάτι; το βάζω μαζί να βοηθήσει, να βάψει, να πιάνουν τα χέρια του.

40: [...] από επιτραπέζιο μέχρι: συνήθως τρώω ξύλο, μέχρι να κάνω το γαϊδούρι, να παίζουμε αυτοκινητάκια, να παίζουμε κινητό [...] «μια πίστα εγώ μια πίστα εσύ» [...]

Ως προς την εγγύτητα με το παιδί φαίνεται, ότι ο πατέρας σταθερά την επιδιώκει και άλλοτε την επιτυγχάνει σε μεγαλύτερο, άλλοτε σε μικρότερο βαθμό. Επίσης φαίνεται ότι η μικρή ηλικία του παιδιού μπορεί να προβάλλει ως παράγοντας δυσκολίας προς τον πατέρα που καλείται να την υπερβεί (αποσπάσματα 32 και 658, σ.34).

84: [...] προσπάθησα περισσότερο να είμαι φίλος τους κι όχι μπαμπάς κι εκεί χάνεται λίγο ο ρόλος του μπαμπά. Κέρδισα πράγματα, γιατί μου εμπιστεύονται πράγματα, μου μιλάνε... Έχασα όμως ένα κομμάτι -λίγο- το σεβασμό που θα έπρεπε να έχω του πατέρα.

246: [...] όχι με πίεση συμβουλευτικά -ξέρεις. Εμείς δηλαδή έχουμε μια σχέση με τα παιδιά μας ας πούμε φιλική.

30: Εδώ εγώ μελετάω. Κάθε φορά που κάτι γίνεται παίρνω τους παλιότερους και λέω «παιδιά εσείς το 'χετε δει το έργο, τι κάνουμε;» και με συμβουλεύουνε για να μην κάνω κινήσεις σπασμωδικές, να κρατάω πάντα την επαφή με το παιδί. Το τελευταίο πράγμα που θα κάνω εγώ είναι να τσακωθώ μαζί του.

261: Να είσαι δίπλα στο παιδί να σου λέει τα πάντα ρε παιδί μου ακόμα και για μια σχέση που έχει. Εγώ ξέρω ας πούμε τα πάντα για το παιδί μου.

880: Να σου πουν τα πάντα. Κατάλαβες; Να σου πουν τα πάντα, ακόμα και για τις σχέσεις που κάνουνε. Ξέρω τα πάντα [...] και τους λέω κι εγώ -έτσι;- μη νομίζεις ότι δεν τους λέω. Τα συζητάμε μαζί, ξέρεις.

Όπως φαίνεται στο ακόλουθο απόσπασμα ο πατέρας έχει επιτύχει την εγγύτητα αφού αφουγκράζεται και κατανοεί πως αισθάνεται το παιδί:

365: [...] αμέσως θα καταλάβω μόλις μου μιλάει, απ' τον τρόπο που θα μου γράψει μήνυμα, δε χρειάζεται να μιλήσει.

Όπως φαίνεται στα δύο επόμενα αποσπάσματα ο πατέρας πετυχαίνει την εγγύτητα, όταν ανοίγεται με ειλικρίνεια στο παιδί και μάλιστα χαρακτηρίζει ως «λάθος» την αντίθετη στάση που διατηρούσε πριν:

405: [...] γιατί κι εγώ έκανα λάθη με το παιδί... Δηλαδή προσπαθούσα να του κρυφτώ , να μην του πω την αλήθεια [...] Εγώ δεν μίλαγα, δεν είχα και την εμπειρία να μιλήσω. Όταν κατάλαβα... «όχι ρε φίλε, δεν είναι έτσι, γιατί αυτά στα πλήρωσα εγώ, είναι πληρωμένα από μένα γιατί θέλω, γιατί είσαι το παιδί μου και είναι υποχρέωσή μου και θέλω να το κάνω [...]

673: Το τι ισχύει, το τι γίνεται, το πώς παίζει αυτή η υπόθεση, δεν του τα 'λεγα γιατί κι εγώ δεν ήξερα, φοβόμουν ότι «το παιδί τι να καταλάβει;» κι όμως το παιδί, όταν του είπα την αλήθεια κατάλαβε και γίναμε κολλητοί [...]

Όπως φαίνεται στα δυο ακόλουθα αποσπάσματα ο πατέρας δυσκολεύεται να προσεγγίσει το μικρό σε ηλικία παιδί:

32: Φώναζε, γόρναγε... χωρίς όμως λόγο, χωρίς να 'χει γίνει κάτι και ήταν αυτό: σαν εκνευρισμένος. «Τι έχεις παιδί μου; Γιατί είσαι έτσι;» «Δε θέλω να σου πω» [...] «Αλλά, άμα δεν το πεις στον μπαμπά» του λέω «δε θα μπορέσει να το φτιάξει, πες μου» του λέω «για να το φτιάξουμε, να μην είσαι εκνευρισμένος»

658: [...] είναι και σε μια ηλικία που δεν μπορεί να καταλάβει τι ακριβώς γίνεται. Εγώ προσπάθησα να του εξηγήσω ότι «τώρα θα πάμε στο σπίτι του μπαμπά και του Δημήτρη» και αντίστοιχα «είσαι τυχερό παιδάκι γιατί έχεις δυο σπίτια εσύ ...»

3.1.2 Νοιάξιμο και επιδίωξη για ενημέρωση

Ο πατέρας ανησυχεί και νοιάζεται για την προστασία του παιδιού, για την υγεία του και την πρόοδό του στην εκπαίδευση και επιπλέον αγωνιά για τις τυχόν επιπτώσεις του χωρισμού πάνω του. Το νοιάξιμό του για το παιδί φαίνεται επίσης, από την επιδίωξη του πατέρα να λαμβάνει ενημέρωση για όλα όσα αφορούν το παιδί ακόμα και υπό πολύ δύσκολες συνθήκες (π.χ. λόγω της απόστασης κατοικίας του). Τα παραπάνω αναδεικνύονται στα ακόλουθα αποσπάσματα.

Ο πατέρας νοιάζεται και ανησυχεί για το παιδί:

10: [...] αλλά του χω πει όταν μου λέει ας πούμε «είσαι το «πρόσεχε, πρόσεχε, πρόσεχε!» και σου λέει «μου το 'πες!», λέω «μια ζωή θα στο λέω αυτό, δεν είναι κάτι το οποίο θα αλλάζει ποτέ».

Ανησυχεί για τις συνέπειες των προβλημάτων της γονικής σχέσης και τις επιπτώσεις του χωρισμού στα παιδιά:

562: [...] θέλω να σου πω ότι είχαμε τέτοιες ιστορίες πολύ άσχημες για τα παιδιά... ξέρεις και για... όχι για μένα άσε εμένα. Εγώ συνηθισμένος είμαι [...], αλλά το θέμα είναι ξέρεις το... τα παιδιά ρε παιδί μου, της ψυχολογίας, που βλέπανε αυτά.

253: Και μάλιστα μου δημιούργησε και έναν έντονο προβληματισμό ας πούμε τι θα γίνει με το παιδί μετά, πώς θα το υποστηρίξω, τι θα κάνω; [...] ήταν μια άγνωστη κατάσταση για μένα, δηλαδή δεν είχα σκεφτεί ποτέ ότι -ξέρεις- θα χωρίσω.

862: Αυτό ας πούμε σε οδηγεί και σε άλλες σκέψεις έτσι; γιατί ας πούμε ρε παιδί μου λες ένα παιδί τώρα σε ένα σπίτι μόνο του, αν του συμβεί ένα ατύχημα, ξέρεις ατυχήματα, και δεν είναι κανείς εκεί να τον βοηθήσει.

125: Και ουσιαστικά φοβήθηκα να μην το επηρεάσω [λόγω του διαζυγίου] για τις Πανελλαδικές του, για το διάβασμά του, απεναντίας όμως πείσμωνσε -θα έλεγα- δηλαδή το είδε ως αντίδοτο.

Ο πατέρας ανησυχεί για τις επιπτώσεις της βίαιης αποκοπής του παιδιού από τον ίδιο και από το γνώριμο περιβάλλον όπου το παιδί ζούσε:

302: [...] δεν υπήρχε περίπτωση να λείπω πάνω από μια μέρα και να κάτσει ήσυχα. Φαντάσου τώρα τι έγινε ένα μήνα να είναι το παιδί μακριά μου ούτε τηλέφωνο ούτε τίποτα. Και σε άλλο περιβάλλον... σε ένα περιβάλλον που δεν είχε... δηλαδή σε ένα «κλουβί» στην πόλη.

Ο πατέρας αγωνιά για τις ελλείψεις στα μαθήματα και προτίθεται να βοηθήσει το παιδί, αλλά εκείνο αρνείται τη βοήθειά του:

1586: Αυτός κοιτούσε να αποφύγει: «το έχει αναλάβει κι αυτό η μαμά μου, μην ασχολείσαι». [...] Μιλάμε για βασικά πράγματα. «Θα τα βρεις μπροστά σου» λέω «αυτά», «είναι σημαντικά πράγματα» [...]. Μπορώ να σε βοηθήσω, θέλω να σε βοηθήσω, ψοφάω να σε βοηθήσω. Και να σε βοηθάω κάθε στιγμή, και 12 τη νύχτα πατάς το κουμπί βγες να κάνουμε τηλεδιάσκεψη -όπως τώρα κάνει- να σου γράφω εδώ στην οθόνη, να βλέπεις να σου δώσω εργασίες, να μου στείλεις εργασίες, να σε βοηθήσω όπως βοηθάω τόσα παιδιά, να βοηθήσω το ΠΑΙ-ΔΙ-ΜΟΥ.

Ο πατέρας ανησυχεί μήπως χάσει τον έλεγχο και επιδιώκει να έχει ενεργό συμμετοχή στη ζωή των παιδιών για να τα προστατέψει:

586: [...] με είχε πιάσει πανικός ότι είχα χάσει τον έλεγχο...ξέρεις των παιδιών, μην μπλέξουν και τέτοια, ξέρεις.[...] καταλαβαίνεις τι γίνεται τώρα με τα παιδιά που είναι η

μάννα στον κόσμο τους και ο πατέρας αλλού. [...] Δεν άφησα ποτέ ρε παιδί μου έτσι στη μοίρα τους τα πράγματα.

Ο πατέρας ενημερώνεται και προετοιμάζεται για ό,τι αφορά τη φάση ανάπτυξης του παιδιού:

01: [...] γενικά τα ψειρίζω, τα μελετώ όλα τα πράγματα. Θέλω απαντήσεις, επιχειρήματα σε όλα, δηλαδή δεν με καλύπτει μια απλή απάντηση «αυτό γίνεται για αυτό». Κι όταν μιλάμε για τη μικρή, δηλαδή για το παιδί μου, ε όχι απλά... ένας λόγος παραπάνω.

32: Βλέποντας τι κάνανε τα άλλα παιδιά ξέρεις τι θα κάνει και το δικό σου μέσες άκρες κι ας είναι πολύ διαφορετικό δεν είναι τόσο διαφορετικό.

Προκειμένου να είναι ενήμερος χρησιμοποιεί την άμεση επικοινωνία διότι δεν εμπιστεύεται την μητέρα ως προς τη στήριξη του παιδιού:

512: Δηλαδή τώρα σκέφτομαι πόσο... ότι ήταν υπερβολή τώρα να πάρω στο παιδί μου κινητό τηλέφωνο, όταν ακόμα μικρό παιδί του Δημοτικού ας πούμε. Γιατί τώρα, γιατί; για να καλύψει τη δική μου την ανάγκη. Βέβαια όμως –κοίταξε– ήταν και δική του ανάγκη. Έπρεπε να ξέρω, αν το παιδί μου χρειάζεται κάτι, δεν ήμουν βέβαιος ότι θα μπορούσε να τύχει συμπαράστασης από τον άνθρωπο που είχε επιβαρυνθεί μ αυτήν την υποχρέωση.

Ο πατέρας ενδιαφέρεται και επιδιώκει να ενημερώνεται για θέματα εκπαίδευσης και υγείας του παιδιού του:

625: [...] «κοίτα κάποια μαθήματα» μου λέει «είναι δύσκολα, πρέπει» μου λέει «όταν θα τα δώσω, να κάνω μάθημα φροντιστήριο». «Ωραία» του λέω «κάνε ιδιαίτερο». «Ωραία», μου λέει «θα πάρω έναν καθηγητή να κάνω ιδιαίτερο». Δηλαδή με ενημερώνει, δεν υπάρχει ξέρεις: «Α δε σε ενημερώνω, δε χρειάζεται να σε ενημερώσω για κάτι». Τον ρωτάω κι εγώ βέβαια.

42: Ήμουν κι εγώ στο ότι «θα πάμε μαζί, θα είμαι μπροστά, θέλω να είμαι εκεί, να ακούσω το γιατρό τι θα πει» [...]

Ο πατέρας επιδιώκει να ενημερωθεί από τον γιατρό ή τους καθηγητές του παιδιού παρά τις πρακτικές δυσκολίες ή και το υψηλό κόστος λόγω της απόστασης κατοικίας του:

1097: , πήγαινα στους καθηγητές να ρωτήσω συνέχεια, έπαιρνα συνέχεια άδειες... μέχρι και την Τρίτη Αυγείου από 10 μέρες τον χρόνο άδεια, πήγαινα ολόκληρο ταξίδι μόνο

για να στηθώ, να δω... Είχα κάνει και πλάνο: σήμερα θα δω αυτόν, αυτόν, αυτόν: τον μαθηματικό, τον φυσικό, τον φιλόλογο παράδειγμα. Πρώτο τρίμηνο: δεν τους έβρισκες όλους σε μια μέρα, σου λέει «έχει κενό η κυρία τάδε». «Πότε θα είναι;» «Την άλλη εβδομάδα». «Ωραία θα έρθω και την άλλη εβδομάδα» [...]

691: Της είπα «έλα να το πάμε μαζί». Δεν ήθελε να το πάμε μαζί. Όχι. Και αναγκάστηκα να το πάω εγώ και για να ρωτήσω τον παιδίατρο και για να με πληροφορήσει και εμένα. Γενικά να έχω μια εικόνα [...] «κοιτάχτε εγώ πρέπει να ξέρω ότι είστε εσείς, γιατί δεσμεύομαι κι απ' το ιατρικό απόρρητο» κλπ. Εν πάσει περιπτώσει και του είπα ότι: «κάποια στιγμή θα ανέβω πάνω και θα έρθω με το παιδί εκεί να μας δείτε, να μου πείτε κι εμένα» κλπ. Οπότε αν έμενα εκεί, η όλη αυτή διαδικασία θα ήταν πολύ πιο εύκολη. Γιατί εγώ τώρα το να πάω και να μείνω έστω και μια μέρα παραπάνω είναι ένα κόστος που συσσωρεύεται στα υπόλοιπα κόστη [...]

Ο πατέρας αφιερώνει πολύ χρόνο, μελετάει και ενημερώνεται, αλλά οι προσπάθειες του δεν τυγχάνουν καμίας αναγνώρισης από τα θεσμικά όργανα:

2019: Εγώ θα μπορούσα να κάνω διατριβή. Έχω εδώ πέρα να σου δείξω ντοσιέ ολόκληρα, ντοσιέ τεράστια, έτσι; Δηλαδή, κάνα δυο χιλιάδες σελίδες είχα κάνει μεταφράσεις -αν θες το πιστεύεις αυτό- διατριβή κανονικά. [...] καθόμουν εγώ και μετέφραζα με στυλό δίπλα, με μολυβάκι, με χρώματα, με σελίδες εκτυπωμένες και είχα φτιάξει ολόκληρο ντοσιέ για μελέτη και τους επισύναπτα μέσα, έδινα στο δικηγόρο μπας και τους δείξει εκεί, να ανοίξουν τα μάτια τους τουλάχιστον, να προβληματιστούνε λιγάκι, ή αν μη τι άλλο να τους δείξουν ότι αυτός ο τρελός πατέρας προβληματίζεται ρε παιδί μου και την ψάχνει τη δουλειά. Δεν είναι στην καφετέρια να πίνει καφέ.

3.1.3 Διαθεσιμότητα να στηρίξει/βοηθήσει

Ο πατέρας εκφράζει στα παιδιά του τόσο λεκτικά όσο και έμπρακτα τη διαθεσιμότητά του να τα συντρέξει όποτε το χρειαστούν. Παρέχει ηθική και υλική στήριξη, αλλά και καθοδήγηση στα παιδιά του, όταν τη χρειάζονται και επιπλέον, όπως φαίνεται, θέτει σε προτεραιότητα τις ανάγκες τους (π.χ. ανάγκη για σταθερότητα, ανάγκη για αυτονομία, ανάγκη για κοινωνικές συναναστροφές). Τα παραπάνω φαίνονται από τα ακόλουθα αποσπάσματα.

Ο πατέρας παρέχει ψυχική και υλική στήριξη:

27: ...όπου κι αν πηγαίνει είμαι πάντα δίπλα του. Και δεν μιλάω για την υλική υποστήριξη, εντάξει αυτή εξυπακούεται ας πούμε είτε μέσω της διατροφής είτε και σε

χρήματα ό,τι χρειαστεί οτιδήποτε, είμαι εκεί, αλλά μιλάμε και για την ψυχική υποστήριξη.

26: [...] είχε χτυπήσει κι εγώ ήμουν διακοπές. Αλλά, του πα πάρε την επόμενη, αλλά είχα καταλάβει απ' τα μηνύματά του ότι είναι καλά: «πάρε να μου πεις πώς είσαι;» μέχρι εκεί. Γενικά είναι η δουλειά μου να του επιβάλω και λίγη έτσι ψυχραιμία, το να μεγαλώνεις με τη μάνα σου δεν είναι εύκολο πράγμα.

40: Απλά όταν φοβάται ξέρει ότι ο μπαμπάς είναι πιο δυνατός σ' αυτά.

37: [...] ακόμα και... πώς έφερα πριν το παράδειγμα που χτυπάνε τα παιδάκια και λένε «μαμά». Ε το δικό μου ερχόταν σε μένα ας πούμε.

115: Πρέπει να πας στο γιατρό μαζί του, πρέπει να πας στο νοσοκομείο μαζί του, ας είσαι χωρισμένος, κατάλαβες; Τρεις η ώρα τη νύχτα.

449: [...] κατ' αρχήν πάντα εγώ πήγαινα το παιδί, άμα τύχαινε κάτι επείγον. Να το πάω σε νοσοκομείο βράδυ 1 η ώρα, ξέρω γω, ε πάντα τον πήγαινα εγώ.

384: Ήταν άρρωστο το παιδί, έπρεπε να τρέξω εγώ, συνέβαινε κάτι στο παιδί, έπρεπε να το κάνω εγώ, ας πούμε.

Ο πατέρας δηλώνει τη διαθεσιμότητα για επικοινωνία/επαφή με το μικρό παιδί καλώντας στο τηλέφωνο καθημερινά:

28: Αυτό γίνεται καθημερινά. Όταν είναι εκεί τον παίρνω κάθε μέρα τηλέφωνο, άσχετα αν θέλει να μου μιλήσει ή όχι, τη μια θέλει τη μια δε θέλει, είναι με τις... ναι. Και όταν είναι εδώ Παρασκευή, Σάββατο, Κυριακή θα τον πάρει η μάνα του τηλέφωνο, αυτό το ένα λεπτό τέλος πάντων «έλα τι κάνεις;» «καλά.»

Ο πατέρας δηλώνει τη διαθεσιμότητά του να βοηθήσει/στηρίξει το παιδί:

1195: [...] του είπα «θέλεις να κάνεις μαθήματα; θέλεις να σε βοηθήσω; θέλεις να κάνουμε μαζί; δε θέλεις να κάνουμε μαζί; θέλεις να φέρω πέντε μαθηματικούς, πέντε φιλόλογους εδώ; να διαλέξεις όποιον σου κάνει το καλύτερο μάθημα «test drive» και να μου πεις «θέλω να κάνω μ' αυτόν.» [...] Έκανε τα μαθήματά του. «Πόσες ώρες θέλεις;» λέω «κάνε το πρόγραμμά σου, εγώ δε θέλω να ασχοληθώ, κάνε το πρόγραμμά σου και πες μου τι άλλο θέλεις να σε βοηθήσω.»

288: Εγώ τον ρωτάω συνέχεια «αν θες κάτι εδώ είμαστε, αν χρειαστείς να σε βοηθήσει κάποιος, να το δούμε».

Ο πατέρας καθοδηγεί και συμβουλεύει το παιδί του:

446: «Ξεζουμίζει ό,τι μπορεί, και προσπαθώ αυτό να του δείξω: να «ξεζουμίζει» τα καλύτερα όχι τα χειρότερα [...]

74: [...] Εντάζει, λάθη θα κάνουν [τα παιδιά], γιατί απ' τα λάθη θα μάθεις. Μαθαίνουν [απ' τα λάθη]. Βάζεις όμως κάποιες κόκκινες γραμμές που πρέπει να προσέχεις να μην τις περνάνε. Εγώ δηλαδή έχω...προσπαθώ να το χειριστώ έτσι.

115: [...] Εγώ θέλω να πιάσουν έτσι τη ζωή απ' τα μαλλιά μόνα τους με τις συμβουλές... με συμβουλευτικό ρόλο, δε σημαίνει ότι θα μ' ακούσουν, απλά θα θέλω να έχω τέτοια επικοινωνία, έτσι ώστε ε κάτι που θα μπορούσα, ένα στραβοπάτημα στη ζωή τους, μήπως τους συμβουλεύσω ή τους προλάβω ή τους βοηθήσω να ανταπεξέλθουν.

562: [...] με συμβουλευέται στο τι θα πάρει. Πηγαίνει λοιπόν στο γιατρό του. [...] Ο γιατρός του δίνει αυτά ακριβώς που του 'χω πει εγώ. Μετά από μια εβδομάδα «έλα» μου λέει «μια χαρά είμαι τελείως», ναι, όντως, δηλαδή σε θέματα τέτοια με παίρνει τηλέφωνο. Με παίρνει τηλέφωνο, με παίρνει τηλέφωνο «μπαμπά έχω αυτό», «μπαμπά έχω εκείνο», μπαμπά έχω το άλλο».

1296: Του λέω «είσαι μεγάλος», «δεν θέλω» του λέω «να κάνεις ό,τι θέλεις, να είσαι ατίθασος κλπ., αλλά δεν μπορεί να είσαι και τόσο υποτακτικός». Εγώ δηλαδή εδώ μες στα πόδια μου που τον είχα για κείνο το λίγο διάστημα του 'χα αφήσει απόλυτες ελευθερίες.

Καθώς το παιδί ωριμάζει, ο πατέρας χαλαρώνει τον έλεγχο και αφήνει το ίδιο παιδί να επιλέξει:

114: [...] Το ό,τι έχει κάνει είναι δικές του επιλογές, τον άφησα δηλαδή να επιλέξει εκείνος και όχι εγώ να του επιβάλω και να του επιβληθώ «θα κάνεις αυτό ή αυτό». Γιατί και σε κάποιες φάσεις που είχαμε έτσι μια ψιλοσύγκρουση -να το πω- δηλαδή του 'λεγα ότι «κάνε αυτά κι αυτά» τον έβλεπα ότι αντιδρούσε. «Γιατί» μου λέει «τι... τι σε πειράζει εσένα;» Κι έτσι έκανα πίσω, υποχώρησα κατά κάποιον τρόπο κι έτσι έκανε αυτό που και ήθελε και του βγήκε τελικά σε καλό.

Ο πατέρας ανταποκρίνεται στις κοινωνικές ανάγκες του παιδιού κάτι που είναι θετικό για τη σχέση πατέρα- παιδιού:

153: Βέβαια κι εγώ είμαι στη φάση ότι «φέρε τους φίλους σου να ψήσετε εδώ στο σπίτι», καλέσαμε να ρθούνε, να ψήσουνε, τα πάντα, ξέρεις να γνωρίζουμε τους φίλους του να μπορούμε να 'χουμε επικοινωνία.

383: Φυσικά τώρα είναι μεγάλο [το παιδί]. Και εμένα όταν μου πει «μπαμπά το Σάββατο κανόνισα με τους φίλους μου», για να το έχω εγώ λέω «οκ, no problem! Θα σε πάω εγώ στους φίλους, θα παίζεις και θα έρθω να σε πάρω». Ό,τι θα 'κανε δηλαδή και με τη μαμά.

636: [...] εντάζει, όταν χρειαστεί να πάει κάπου με τους φίλους του, επειδή είναι μακριά δε θέλω να του στερήσω το Σαββατοκύριακο την επαφή, δηλαδή μπορεί να μου πει «μπαμπά θέλω να δω τους φίλους μου σήμερα»...θα τον πάω κι ας μένω μακριά.

31:Είναι δυνατόν να πεις σε ένα παιδί «δεν πας» όταν όλη η παρέα του είναι έξω; Δε θα πάει και την επόμενη φορά απλώς δε θα στο πει και το 'χασες! Ε νομίζω ότι για μια μάνα αυτό είναι πιο δύσκολο.

Ο πατέρας λαμβάνει υπόψη του την ανάγκη του παιδιού να παραμένει στο οικείο του περιβάλλον και θεωρεί ότι πρέπει να αποτελεί προτεραιότητα:

402: [...] λες «γιατί να αλλάξουμε πόλη αφού εδώ μένει το παιδί;» «αλλά, είναι δικαίωμα της μητέρας, της γυναίκας, δεν μπορείς να την περιορίσεις». Οκ, να μην την περιορίσεις, αλλά το παιδί δεν είναι σακβουαγιάζ να το πάρει μαζί της. Δεν μπορεί ξαφνικά... Εδώ βγάζεις ας πούμε ένα δέντρο, μια ελιά [...] όταν την ελιά τώρα την ξεριζώσεις βίαια από το χώμα και την φυτέψεις κάπου αλλού θα ξεραθεί, δεν υπάρχει περίπτωση, θέλει τον τρόπο της, πρέπει να εγκλιματιστεί. Πρέπει να εγκλιματιστεί, να 'χει το σακουλάκι της, να 'χει το περιβάλλον της -έτσι;- τα ριζίδια της, να πάει στο νέο περιβάλλον, να ευδοκιμήσει για μείζονα λόγο ένα παιδί [...]

Ο πατέρας αναφέρεται στην ανάγκη του παιδιού για οικειότητα και σταθερότητα του χώρου:

656: [...] αν υπάρχει ένα σταθερό σπίτι, μια σταθερή βάση χτίζει και λίγο διαφορετικά το παιδί νομίζω.

538: [...] το παιδί πρέπει να αισθάνεται ότι έχει ένα σπίτι, ότι έχει ένα δωμάτιο και μένει εκεί όχι τώρα να είναι μπαλάκι πέρα δώθε, βαλίτσα.

165: [...] ως προς τις συναισθηματικές ανάγκες, δηλαδή πρέπει το παιδί να νιώθει ότι ανήκει κάπου, ότι τυγχάνει συμπαράστασης, ότι υπάρχουν άνθρωποι που το αγαπούν και το υποστηρίζουν [...] αυτός είναι ο ρόλος της οικογένειας ας πούμε [...].

Ο πατέρας λαμβάνοντας υπόψη την ανάγκη του παιδιού για οικειότητα του χώρου επέλεξε μετά το χωρισμό να μείνει κοντά στο παιδί και φρόντισε να το βοηθήσει να αισθανθεί το σπίτι του πατέρα ως δικό του χώρο.

20: Το χω εφαρμόσει έτσι, δηλαδή νοίκιασα ένα σπίτι ακριβώς δίπλα, μαζί το νοικιάσαμε, έχει το δωμάτιό του, τα κλειδιά του, μαζί είδαμε σπίτια, δηλαδή διαλέξαμε ποιο μας αρέσει [...]

3.2 Επικοινωνία και επαφή με το παιδί

3.2.1 Η σημασία της φυσικής παρουσίας και η προϋπόθεση του επαρκούς χρόνου επαφής

Ο πατέρας θεωρεί όχι απλώς απαραίτητη τη φυσική παρουσία του στη ζωή του παιδιού, αλλά ως συνυφασμένη με τον γονικό ρόλο. Όμως η φυσική παρουσία προϋποθέτει να υπάρχει επαρκής χρόνος επαφής μεταξύ πατέρα παιδιού. Εφόσον είναι επαρκής ο χρόνος επαφής ο δεσμός γονιού- παιδιού ενισχύεται, ενώ αντίθετα ο ελλιπής χρόνος επαφής δυσχεραίνει την εκπλήρωση του γονικού ρόλου.

Ο πατέρας θεωρεί τη φυσική παρουσία συνυφασμένη με το γονικό ρόλο:

704: *Δηλαδή κοίταξε αυτή η κατάσταση τώρα για να πούμε τι συμβαίνει πραγματικά, δεν είναι ρε παιδί μου εντελώς ο ρόλος του γονιού, ο γονιός πρέπει να έχει καθημερινή φυσική παρουσία μαζί του. Στο δείχνει η καθημερινότητα ότι αν ήμουν κοντά... δηλαδή χαλάει το ποδήλατό του, πρέπει να περιμένουμε μια βδομάδα για να μπορέσω εγώ να το πάρω από εκεί να το πάω σε ποδηλατά να το επισκευάσει και να το επιστρέψω. Ή του συμβαίνει ένα πρόβλημα, το οποίο δεν το καταλαβαίνει ότι είναι σημαντικό και πρέπει να λυθεί τώρα. Μέχρι να το καταλάβω ή να το δω δεν θα μου το πει από μόνο του.*

Στην απάντησή του σχετικά με το ποιες είναι οι ευθύνες του πατέρα, ο Γιώργος τονίζει την προϋπόθεση της φυσικής παρουσίας του πατέρα στη ζωή του παιδιού και την σημασία της ενεργούς συμμετοχής του:

03: *[...] Καλά να είναι «εκεί» -ας ξεκινήσουμε από το σημαντικό.*

05: *[...] για μένα πρέπει οι πατεράδες να είναι ενεργοί, να 'ναι «εκεί», να ασχολούνται με όλα –να το πω έτσι. Αυτή είναι η γνώμη μου, τουλάχιστον έτσι ήμουν εγώ και θεωρώ ότι –ναι- πρέπει να 'ναι σε όλα και να συμμετέχουν σε όλα.*

Η φυσική παρουσία του πατέρα στη ζωή του παιδιού αποτελεί πρώτιστο μέλημα για το Βασίλη και έχει μεγάλη σημασία για το παιδί ακόμα κι όταν έχει μεγαλώσει, όπως φαίνεται στα δυο ακόλουθα αποσπάσματα:

21: *Ήμουν πάντα παρών. Το φρόντισα αυτό –τολμώ να πω- υστερικά, να είμαι διαρκώς παρών.*

02: *Του αρέσει να είμαι παρών, ως μια σταθερά θα έλεγα και μετά έχει τώρα την καινούρια του οικογένεια που είναι οι φίλοι του, εγώ θεωρώ ότι αυτό είναι πια πιο μεγάλη οικογένεια, πιο σε καθημερινή βάση, πιο έντονη οικογένεια απ ό,τι οι γονείς και*

η επαφή ε... είναι επικεντρωμένη στο να μοιράζεται φιλικά τις εμπειρίες του, δηλαδή να σου λέει «κάναμε αυτό, κάναμε εκείνο, πήγαμε εκεί, παίζαμε ζύλο, μας κυνήγησαν οι μπάτσοι που ήμασταν έξω πιο αργά», αυτή είναι η επαφή και πίσω απ' αυτό το αράδιασμα να πούμε γεγονότων, ε επιβεβαιώνει την επαφή, επιβεβαιώνει τη σταθερά του γονιού.

Το παιδί βοηθήθηκε να δεχτεί τον χωρισμό λόγω του ότι δεν στερήθηκε τη φυσική παρουσία του πατέρα, όπως αναφέρει ο Ιωάννης:

74: Μετά του το εξηγήσαμε ότι δε θα 'μαστε μαζί, ντάξει. Το πήρε καλά, γιατί δεν του έλειψα. Αυτό είναι βασικό.

Ο πατέρας επισημαίνει την ανάγκη του παιδιού για την πατρική παρουσία – και γενικά τη γονική παρουσία- μετά από το χωρισμό:

468: [...] το λάθος που κάνουμε εμείς οι γονείς, που έχω ακούσει από άλλες τέτοιες περιπτώσεις ρε παιδί μου, νομίζουν ότι τα υλικά αγαθά μπορούν να καλύψουν τα κενά των παιδιών.[...] Εγώ πιστεύω ότι -απ' την εμπειρία μου μιλάω τώρα- ότι είναι το τελευταίο αυτό που θέλει ένα παιδί. Δηλαδή θέλει πιο πολύ να νιώσει ότι είναι δίπλα ο πατέρας του...οι γονείς του γενικά , τώρα «ο πατέρας του» λέω εγώ τώρα, γιατί συνήθως η επιμέλεια πάει στη μαμά...

Ο πατέρας θεωρεί ότι η τωρινή απόσταση στην επικοινωνία του με το παιδί πιθανώς οφείλεται στη φυσική του απουσία:

515: [...] υπάρχει συναισθηματική σύνδεση, αλλά όπως σου είπα είναι λίγο φειδωλός στα συναισθήματά του και ήταν ένα κομμάτι που θα ήθελα να το δουλέψω, βέβαια δεν κατάφερα και ποτέ γιατί όσες φορές άνοιγα την κουβέντα, ξέρεις τα παιδιά έχουν και μια αντίδραση λίγο διαφορετική. Αφήνεται μερικές φορές και τα λέει ας πούμε. Γενικά κάποιες άλλες -έτσι- στιγμές είναι πολύ έτσι σφιχτός, δηλαδή στο κομμάτι αυτό είναι ίσως λίγο -αν θέλεις- καλύτερα με τη μητέρα του παρά με εμένα και ίσως να φταίει και η φυσική μου απουσία. Παίζει ένα μεγάλο ρόλο θεωρώ.

Την απόσταση που δημιουργεί η έλλειψη φυσικής παρουσίας αναπληρώνει σε σημαντικό βαθμό η σύνδεση πατέρα – παιδιού μέσω του αθλητισμού που αυξάνει τις ευκαιρίες επαφής, όπως για παράδειγμα αναφέρει ο Ηλίας:

38: Που σημαίνει είχαμε μέχρι μια 10ετία [...] και ήμασταν σχεδόν... σχεδόν κοντά, μαζί, μέναμε μαζί στο ίδιο ξενοδοχείο, παρακολουθούσαμε τους αγώνες του παιδιού, δηλαδή ήμουνα, ενώ ήμουνα μακριά -δεν υπήρχε φυσική παρουσία- αλλά σε αυτές τις

περιπτώσεις ήμασταν περισσότερο κοντά από οτιδήποτε άλλο. Ήτανε πάρα πολύ καλό αυτό, δηλαδή αυτό μας ένωσε ιδιαίτερα.

Η φυσική απουσία από το σπίτι όπου ζει το παιδί έχει σαν συνέπεια να στερείται ο πατέρας την καθημερινότητα του παιδιού και ορισμένες σημαντικές στιγμές της:

460: [...] θα ήθελα να ζήσω τις αγωνίες του, θα ήθελα να 'μαι δίπλα να του πω «γιατί δεν διαβάζεις; γιατί κάνεις εκείνο;...» ξέρεις -έτσι- να υπάρχει αυτή η φαγωμάρα. Ντάξει δεν είχα την τύχη αυτό να το ζήσω, αλλά δεν είχα και το άγχος, γιατί ήξερα - εντάξει- ότι είναι καλός, διαβάζει, δηλαδή δεν θα έχει ιδιαίτερο θέμα.

38: [...] περνάγαμε πολλές ώρες μαζί, το Σαββατοκύριακο δηλαδή μέχρι το απόγευμα ήμασταν οι δυο μας κι απ' το απόγευμα μέχρι το βράδυ ήμασταν κι οι τρεις. Εε, άρα λοιπόν έχει αλλάξει πολύ η καθημερινότητά μας στο ότι δεν είμαστε κάθε μέρα μαζί, το σημαντικότερο, κατά τα άλλα όμως όχι από θέμα στο τι κάνουμε [...] Δεν έχει αλλάξει τίποτα εκτός από την καθημερινότητα δηλαδή που δυστυχώς τέλος πάντων σε εισαγωγικά δεν είμαστε... δεν το διαβιώνουμε την κάθε μέρα ας πούμε.

Ο περισσότερος χρόνος επαφής πριν το χωρισμό θέτει τις βάσεις του σημερινού δεσμού (π.χ. το παιδί, όταν φοβηθεί αποζητά τον καθησυχασμό του πατέρα):

33: Κοίτα ένα παράξενο δηλαδή, γιατί το παιδί μεγάλωσε μαζί μου, το είχα πιο πολλές ώρες απ' τη μαμά του οπότε έχει συνδυάσει ότι στα δύσκολα «σε κάτι που φοβάμαι» κι επειδή έχει καταλάβει ότι εγώ έχω τον ρόλο του πιο ατρόμητου στην οικογένεια σε σχέση με τη μαμά δηλαδή «η μαμά μπορεί να φοβάται περισσότερο, ενώ ο μπαμπάς δεν φοβάται τόσο». Δηλαδή ακόμα και στις ασθένειες, ας πούμε είχε πρόβλημα υγείας, είχε πάει στο νοσοκομείο και λέει «θα μείνεις το βράδυ εδώ;» όχι γιατί δεν αγαπάει τη μαμά του, την υπεραγαπάει.

36: Ναι, μεγάλη [συναισθηματική σύνδεση], και από μένα και από κείνον. Και από κείνον τώρα δεν ξέρω αν είναι επειδή –σου λέω- περνάγαμε πολλές ώρες και πριν μαζί εε... αλλά είναι και από κείνον. Φαντάσου ότι το λέει και η πρώην σύζυγος, δηλαδή ότι ε... «με σένα είναι πιο πολύ» ότι με εμένα είναι πιο πολύ.

Ο πατέρας θεωρεί ανεπαρκή τον χρόνο επαφής που ορίζουν οι θεσμικές αποφάσεις και εφόσον μπορεί, τον διευρύνει, όπως φαίνεται στα δυο ακόλουθα αποσπάσματα:

165: *Ναι δικαιώθηκα και έβλεπα τα παιδιά «κανονικά», δηλαδή –ξέρεις– «με δόσεις» τα παιδιά. Δεν μου έφτανε εμένα αυτό. [...] το κάθε Τετάρτη και κάθε Σαββατοκύριακο για μένα ήταν, ξέρεις, ας πούμε, ήτανε πάρα πολύ λίγο...*

144: *... αυτό είναι στάνταρ, όπως το παίρνω μένει σπίτι μου το βράδυ. Δεν έχουμε τρίωρα εμείς. Εμάς ένα τρίωρο δε μας φτάνει...*

Ο χρόνος επαφής μειώθηκε σταδιακά και δεν επαρκεί για τον πατέρα, όπως φαίνεται στο ακόλουθο απόσπασμα:

1004: *Από κείνο τον Μάρτη αρκέστηκα μόνο Χριστούγεννα, Πάσχα, Καλοκαίρι... εε... μετά κόπηκε και το Χριστούγεννα, Πάσχα - μετά είχαμε «θα έχει διαβάσματα», «έχει το ένα, έχει το άλλο»...*

Όταν ο χρόνος επαφής είναι ανεπαρκής απαιτείται περισσότερη προσπάθεια από τον πατέρα για να διατηρήσει την επικοινωνία και την καλή σχέση με το παιδί:

244: *Δεν μπορούν να τον πιστέψουν ότι έχουμε πάει, έχουμε γυρίσει στη μισή Ελλάδα, βουτιές, θάλασσα... Η θάλασσα μεγάλο χόμπυ μας είναι η θάλασσα. Μας αρέσει πάρα πολύ και έχουμε αυτό το «έργο». [...] όσο μας δίνεται ελεύθερος χρόνος προσπαθούμε να τον εκμεταλλευτούμε, ντάξει βέβαια τώρα δεν είναι πολύς κι απ' τις δύο πλευρές κι απ τη δικιά μου κι απ' τη δικιά του, αλλά όσο μπορούμε αυτό προσπαθούμε.*

1153: *Ναι, θέλει πιο πολύ «δουλειά» ρε παιδί μου το κάθε δεύτερο Σαββατοκύριακο.[...] Εγώ ας πούμε δούλεψα σ' αυτό πάνω γι' αυτό στο λέω. Δούλεψα δηλαδή το πήγαινα να περνάμε... έτσι σε εστιατόρια να δοκιμάσουμε κουζίνες...*

Ο πατέρας εκμεταλλεύεται όσο περισσότερο μπορεί τον περιορισμένο χρόνο επαφής για να επικοινωνήσει με το παιδί του και να το γνωρίσει καλύτερα:

1205: *Συζητούσαμε και στο δρόμο «τι σου είπε η καθηγήτρια» ξέρω γω [...] «Α! Γι' αυτό!» και λέω «Τι της είπες γι' αυτό το θέμα [...] και συζητούσαμε στο δρόμο «τι της είπες, τι θα 'πρεπε να είναι το αντικείμενο αυτό, ποια είναι η γνώμη σου;» και συζητάγαμε δηλαδή έτσι, για να εκμεταλλευτώ ακόμη κι εκείνον τον χρόνο να δω πώς σκέφτεται.*

Ο ανεπαρκής χρόνος επαφής (είτε λόγω του χωρισμού είτε από άλλες αιτίες όπως η πανδημία) δυσκολεύει τον πατέρα στη διαπαιδαγώγηση και στην επικοινωνία με το παιδί:

683: *Ξέρεις κάποια στιγμή αυτό το έλλειμμα ειδικά αυτήν την περίοδο που είναι και ιδιαίτερη, λόγω της κατάστασης του κορωνοϊού, που δεν έχουμε πολλές μετακινήσεις*

και τα πολλά πολλά, υπάρχει μια μεγαλύτερη απόσταση πλέον και δεν τον βλέπω κάθε μέρα. Όταν έρχεται στο σπίτι μου βλέπω κάτι, κάτι και θέλω να του το πω μαζεύονται όλη την εβδομάδα ξέρεις, αυτό να του το πω, να του το εξηγήσω, ανησυχείς για το παιδί «πρόσεχε αυτό πρόσεχε εκείνο», έρχονται σε επαφή με διάφορα πράγματα τώρα σ' αυτήν την ηλικία ε και πολλές φορές ίσως να του λέω πολλά πράγματα μαζεμένα. Αυτό ίσως να τον κουράζει αυτόν, αυτός αντιδράει, εμένα με τσαντίζει, γιατί αντιδράει...

43: [...] παλιότερα ήταν πολύ λιγότερες οι στιγμές που δεν μπορούσαμε να επικοινωνήσουμε, να το πω έτσι, ενώ ήμασταν πολύ περισσότερες ώρες μαζί.

Ο λίγος χρόνος και ιδιαίτερα, όταν το παιδί είναι μικρό δεν επαρκεί για τον γονικό ρόλο και ο πατέρας νιώθει ότι δεν μπορεί να επέμβει στη ζωή του παιδιού. Επίσης, επειδή ο χρόνος επαφής είναι λιγοστός, ο πατέρας επιδιώκει να είναι ευχάριστες οι ώρες αυτές για το παιδί:

750: Κοίτα να δεις εγώ ουσιαστικά εγώ είμαι μουσαφίρης που αυτό που προσπαθώ τουλάχιστον είναι ότι στις πολύ λίγες ώρες που έχω να περάσουμε ευχάριστα. Κατά τα άλλα ουσιαστικά δεν μπορώ να επέμβω στη ζωή του παιδιού.

761: Βρισκόμαστε, παίζουμε λιγάκι, αυτό. Τώρα αυτό το βοηθάει στη διαπαιδαγώγηση, στο να του δώσει κατευθύνσεις; Ενδεχομένως μέσα από το παιχνίδι κάτι θα περάσεις, φαντάσου είναι πολύ πιο δύσκολο σε έναν περιορισμένο χρόνο να κάνεις πράγματα κι άλλο να παίζεις κάθε μέρα [με το παιδί].

Ο Ανδρέας θεωρεί σημαντικό να διατηρεί τη σταθερή και καθημερινή εξ αποστάσεως επικοινωνία, ώστε έστω με αυτόν τον τρόπο «να γίνει βίωμα» η παρουσία του στο παιδί ως υποκατάστατο της δια ζώσης επαφής που είναι αναγκαστικά περιορισμένη:

804: [...] άμα τον πάρεις στο viber, ας πούμε, είναι ζεμανφού, ούτε καν κοιτάει ξέρω γω. Ακούει όμως. Εμένα δε με ενδιαφέρει τόσο να με κοιτάει, μ' ενδιαφέρει να μ' ακούει. Ότι «αυτός που παίρνει κάθε μέρα είναι ο μπαμπάς» και «δεν καταλαβαίνω τι λέει, αλλά είναι εκεί η παρουσία του», αυτό εμένα μ' ενδιαφέρει. Να δηλώνω την παρουσία μου για να γίνει βίωμα.

Η μητέρα έχει τη δυνατότητα, ως θυροφύλακας (gatekeeper), να στερήσει κατ' επιλογήν της την τηλεφωνική επαφή μεταξύ πατέρα- παιδιού στα μεσοδιαστήματα των καθορισμένων συναντήσεων τους. Για παράδειγμα στην περιγραφή του Θωμά φαίνεται πόσο σημαντικό ήταν για τον πατέρα και το παιδί το

να μπορούν να απολαμβάνουν ανεμπόδιστα οι δυο τους την τηλεφωνική επικοινωνία τους κατά το διάστημα που κατέστη εφικτή χάριν ενός τρίτου προσώπου (καθώς η στάση της μητέρας ήταν και παρέμεινε άτεγκτη):

1012: Τηλέφωνο τίποτα. Τηλέφωνο είχα μόνο -αυτό το προνόμιο- όταν είχε μπει για ένα διάστημα ο άλλος σύντροφός της μέσα [...] Και μάλιστα ήταν εξαιρετικός άνθρωπος γιατί τον γνώρισα [...] τον ευχαρίστησα- και του λέω «σε ευχαριστώ που παίρνω τηλέφωνο και μου δίνεις το παιδί και μιλάω» ήταν φοβερό. Και πράγματι έπαιρνα, το σήκωνε πάντα αυτός, λέω «δώστε μου το παιδί είμαι ο πατέρας του», ναι, το φώναζε «έλα είναι ο πατέρας σου» και μίλαγε το παιδί άνετα «χα χα χα χου χου χου» και ευχαριστιόμασταν ομιλία.

3.2.2 Η ρύθμιση του χρόνου επαφής

Ο χρόνος επαφής πατέρα παιδιού μετά από το χωρισμό είτε είναι ευέλικτος και πολύς είτε υπόκειται σε διαφόρου βαθμού περιορισμούς μετά τον χωρισμό φτάνοντας σε σημείο μεγάλης ανεπάρκειας. Οι θεσμικές αποφάσεις (συμφωνητικό των γονιών, ασφαλιστικά μέτρα, αποφάσεις δικαστηρίων κλπ) -όταν υπάρχουν- άλλοτε αποτυπώνουν τον όρο να είναι ανεμπόδιστη η επαφή με τον πατέρα και άλλοτε ορίζουν πολύ στενά και άκαμπτα όρια χρόνου επαφής που συχνά αθετούνται κατά την εφαρμογή τους είτε προς την κατεύθυνση συρρίκνωσης είτε διεύρυνσης του χρόνου επαφής πατέρα – παιδιού. Ο τρόπος εφαρμογής των αποφάσεων εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη σχέση και τη συνεννόηση των γονιών, τη στάση της μητέρας και την αυτονόμηση του παιδιού.

Οι γονείς συνεννοούνται και αποφεύγουν τη θεσμική παρέμβαση ή εφαρμόζουν με ελαστικότητα τους επίσημους όρους επαφής με αποτέλεσμα να μην τεθεί περιορισμός στην επαφή πατέρα-παιδιού:

292: [...] υπήρχε συνεννόηση στο ότι «θα έρχεσαι να βλέπεις και να παίρνεις το παιδί όποτε θέλεις». Δεν υπήρχε δηλαδή περιορισμός από δικηγόρο ή από δικαστήριο. Υπήρχε συνεννόηση δηλαδή σ' αυτό το κομμάτι άψογη.

23: Αψογή [η συνεργασία], δηλαδή συνεννοούμασταν –τόρα το συμφωνήσαμε πολύ εύκολα;- αλλά ήτανε κι εκείνη ήμουν κι εγώ ότι «ξέρεις κάτι; άμα το θες κι άλλη μέρα, ε πάρτο ρε παιδί μου» δηλαδή δεν είναι ότι: «Α, όπως το 'χουμε πει Σαββατοκύριακο και...». «Ναι, ναι, ναι όποτε θες και μπορείς κτλ και πέρνα και πάρτο και κράτα το μια μέρα ακόμα, κράτα το και Δευτέρα από Σαββατοκύριακο δεν έχω πρόβλημα».

26: Για κάποιο λόγο δεν μπορώ την Τρίτη «έλα ρε συ δεν μπορώ την Τρίτη, να ρθω να τον πάρω την Τετάρτη;» «να ρθεις να τον πάρεις Τετάρτη κανένα πρόβλημα».

27: [...] ή και για να πάει [η μητέρα] σε ένα γιατρό ε «ΟΚ περνάω να πάρω εγώ το παιδί, το κρατάω κιόλας να στο φέρω το πρωί» ας πούμε.

268: Στα χαρτιά είχαμε ορίσει ότι τα παιδιά θα τα παίρνω κάθε Τετάρτη απόγευμα και Σάββατο αν δεν κάνω λάθος, κάθε δεύτερο Σαββατοκύριακο. Αυτό δεν ίσχυσε ποτέ. Εγώ δηλαδή, τα παιδιά τα έπαιρνα και Δευτέρα και Τρίτη και Τετάρτη, πήγαινα από κει σπίτι δηλαδή ήταν ουσιαστικά τίποτα αυτό. Διακοπές μαζί τρεις μήνες, [ή] δύο...

Η μητέρα όχι απλώς δεν παρεμπόδιζε, αλλά αντιθέτως παρακινούσε τον πατέρα για περισσότερη επαφή:

296: Υπήρξε συνεννόηση δηλαδή σ' αυτό το κομμάτι άψογη. Μάλιστα πολλές φορές μου 'βαζε κι εκείνη μου 'λεγε «άντε δε θα 'ρθεις να τον πάρεις; Δε θα 'ρθεις να τον πάρεις;»

305: [...] Δεν είχα τέτοιο πρόβλημα στο ότι «μην το πάρεις, γιατί θα το πάρω εγώ» ή «Α! Το θέλω σήμερα γιατί...» ξέρεις τέτοια προβλήματα δεν είχα ποτέ.

312: [...] τέτοιο θέμα δεν αντιμετώπισα ποτέ, δηλαδή να μου πει «ξέρεις κάτι, γιατί παίρνεις το παιδί τώρα;» ή «γιατί το παίρνεις τηλέφωνο;» τίποτα τίποτα.

765: Στα χαρτιά ήταν -αυτό που είπες- η επιμέλεια στη μητέρα, αλλά ουσιαστικά εφαρμόστηκε συνεπιμέλεια, δηλαδή ότι και το παιδί θα 'ρθει σπίτι μου να μείνει και θα 'ρθει να φάει στον αδερφό μου και θα πάρει τηλέφωνο[...]

Ο πατέρας θέτει ως όρο στην επίσημη σχετική απόφαση τον μέγιστο δυνατό χρόνο επαφής του με το παιδί, το οποίο τηρήθηκε έκτοτε, επομένως ο χρόνος επαφής ήταν -και είναι- πολύς και ευέλικτος:

195: [...] ο όρος που υπήρχε μέσα, όποτε θέλω και τα παιδιά δεν έχουν μαθήματα μπορώ να τα πάρω, δεν είχαμε ορίσει δηλαδή Τετάρτη απόγευμα, Σάββατο Κυριακή κάθε δεύτερο Σαββατοκύριακο...

82: Εγώ ο μόνος όρος που έβαλα στο συναινετικό διαζύγιο, γιατί πήγαμε σε έναν δικηγόρο της πρώην συζύγου, ήταν ότι θα μπορώ να βλέπω το παιδί όσο πιο συχνά μπορώ ανάλογα με τις δραστηριότητές του και τη δουλειά μου. Δεν το βάλαμε σε στεγανά Δευτέρα, Τετάρτη, κάθε δεύτερο Σαββατοκύριακο.[...] Ήταν ο μόνος όρος και εφαρμόστηκε. Μάλλον το εκμεταλλεύτηκε κιόλας [η μητέρα]... τον πρώτο καιρό τον είχα περισσότερο εγώ παρά η μαμά.

Ο πατέρας επιθυμεί περισσότερο χρόνο επαφής με το παιδί σε σχέση με τον χρόνο που ορίζουν οι επίσημες αποφάσεις, οι οποίες στην πράξη παρακάμπτονται:

398: *Δηλαδή, κοίταξε, ήτανε μια συμφωνία, ας πούμε, εντάζει που έγινε σε ένα δικηγορικό γραφείο η οποία στην πραγματικότητα ουδέποτε τηρήθηκε.[...] Είχα την υποχρέωση να δίνω μια διατροφή και να βλέπω το παιδί μου κάθε δυο Σαββατοκύριακα, Πάσχα, Χριστούγεννα, Καλοκαίρι [...] Εγώ το έπαιρνα κάθε Σαββατοκύριακο το παιδί. Το χα ζητήσει, το χα ζητήσει έτσι κι αλλιώς.*

Ο Βασίλης αναφέρεται στην ελαστική εφαρμογή των επίσημων αποφάσεων προς την κατεύθυνση περισσότερου χρόνου του με το παιδί. Διευκολύνει η ηλικία και η αυτονομία του παιδιού (που είναι μεγάλο) και το γεγονός ότι ο πατέρας μένει κοντά:

19: *Άλλωστε και το παιδί είναι μεγάλο, μένει και δίπλα, δηλαδή εγώ μένω δίπλα τους που σημαίνει κάθε μέρα εδώ είναι, δηλαδή όλο περνάει να πει ένα γεια, να κάνουμε κάτι...*

Σε κάποιες περιπτώσεις, όμως όπως αυτές που ακολουθούν, η μητέρα δημιουργεί περισσότερο ή λιγότερο σοβαρές δυσκολίες στην επαφή πατέρα – παιδιού με διάφορους τρόπους.

Η μητέρα προβάλλει δυσκολίες απαιτώντας την άκαμπτη εφαρμογή των κανόνων και δεν δείχνει κατανόηση προς τον πατέρα:

760: *[...] Ας πούμε το 'παιρνα το παιδί... είχε η απόφαση... έλεγε μια με δεκαπέντε, 1 Αυγούστου με 15, το καλοκαίρι να το παίρνω. Μία με 15 ξέρω γω... εε... προσπαθούσε ρε παιδί μου να δημιουργήσει θέμα. Έπρεπε να το φέρω στις 15. 15 ξέρεις, πολύ δύσκολα βρίσκεις εισιτήρια, ξέρεις.*

Η μητέρα είτε απαιτεί άκαμπτη τήρηση του καθορισμένου χρόνου επαφής είτε παροτρύνει για περισσότερο χρόνο επαφής, αλλά με τρόπο ανακόλουθο προς τις ανάγκες του παιδιού και του πατέρα.

321: *Μου λεγε στην αρχή «κράτησε το και λίγο παραπάνω» Σκεπτόμενη αυτό, ότι το παιδί δε θα κάτσει πολύ ώρα στο καθισματάκι καθιστό. Θα γκρινιάζει, άρα κάποια στιγμή θα αρχίσει να γκρινιάζει και δε θα θέλει. Μόλις λοιπόν έμαθε ότι εγώ πάω σε σπίτι μού λέει «αυστηρά δύο ώρες ούτε λεπτό παραπάνω».*

Η μητέρα παρεμποδίζει την επαφή με συστηματική παρερμηνεία των αποφάσεων πάντα εις βάρος του χρόνου επαφής του πατέρα:

556: Βλέπεις τώρα να πηγαίνεις μια Παρασκευή τόσο δρόμο και να σου λέει «Α! είναι άρρωστος» Να χτυπάς το κουδούνι και να λες «Να κατέβει!» «Δε γίνεται, επειδή είναι άρρωστος!» Να φεύγεις. Να θες να έρθεις το άλλο Σαββατοκύριακο: «Όχι το άλλο, σε 15 μέρες είναι η σειρά σου.» [...] «Αφού είναι άρρωστος, να 'ρθει το επόμενο, να το κυλήσουμε παρακάτω μια βδομάδα'. «Όχι, η απόφαση λέει σε 15 μέρες, κάθε δεύτερο Σαββατοκύριακο»...

595: Χριστούγεννα ή Πάσχα ή και τα δυο συνέβαιναν αυτά τα πράγματα. Δηλαδή εκεί στα όρια είχαμε τέτοια θέματα. Το ίδιο και το καλοκαίρι, δηλαδή έλεγε 1η Ιουλίου παράδειγμα, έτσι; Ωραία αν τύχαινε 1η Ιουλίου και ήτανε Κυριακή ή Σάββατο και η Παρασκευή ήταν να τον πάρεις για Σαββατοκύριακο σου έλεγε «δεν κατάλαβες, δεν θα τον πάρεις για Σαββατοκύριακο, να 'ρθεις την Κυριακή το πρωί να τον πάρεις, ή τη Δευτέρα το πρωί να τον πάρεις». Μα συγγνώμη, 1η του μήνα είναι τη Δευτέρα, αν πάρουμε την απόφαση αυτολεξεί σου λέει Παρασκευή εγώ είναι να τον πάρω για Σαββατοκύριακο ασχέτως αν συμβαίνει να αρχίζει ο μήνας του καλοκαιριού μετά. Θα τον πάρω απ' την Παρασκευή ρε παιδί μου. «Όχι, θα 'ρθεις Δευτέρα πρωί να τον πάρεις.»

609: [...] ανοίγει την απόφαση και σου λέει «η απόφαση κατ' εμέ λέει αυτό, κάνε ό,τι νομίζεις», να μου σπάσει τα νεύρα προφανώς:

654: [...] ή ξέρω γω Αύγουστο καλοκαιριάτικα τώρα να μαζέψω τώρα απ' την παιδική χαρά εδώ «πάμε να φύγουμε» του λέω, με καύσωνα, με ζέστη, έπρεπε να φύγουμε μες στο μεσημέρι για να είμαστε 7 εκεί [...] Λοιπόν, να αργείς τώρα 5 λεπτά και ν' αρχίζουν τα κινητά την ώρα που οδηγείς μες στην κίνηση. Συνέχεια. Για 5 λεπτά γινόταν χαμός. Για ένα τέταρτο είχε φτάσει στην αστυνομία κιόλας εκεί στο τμήμα [...] και είχε κάνει μήνυση, ότι δεν παρέδωσα το παιδί.

3.2.3 Πρακτικές δυσκολίες

Σύμφωνα με όσα αναφέρουν οι συμμετέχοντες ποικίλουν οι πρακτικές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι πατέρες και αφορούν κυρίως: την απόσταση από τον τόπο κατοικίας του παιδιού, το πρόγραμμα μελέτης και δραστηριοτήτων του παιδιού, το ωράριο εργασίας του πατέρα και τη συγκυρία των μέτρων κατά της πανδημίας.

Ο πατέρας παρεμποδίζεται στην αρχή να βλέπει το παιδί με τους δικούς του όρους, αλλά με τον καιρό το επιτυγχάνει:

439: *Καταφέραμε στην πορεία του χρόνου έναν τρόπο... βρήκαμε τους τρόπους... [διορθώνει] βρήκα δηλαδή τους τρόπους μέσα από όλα αυτά να μπορώ να είμαι με το παιδί μου τους χρόνους που επιθυμώ και να καλύπτω τις ανάγκες του.*

Εξ αιτίας μεταξύ άλλων της απόστασης του τόπου διαμονής η επαφή ως επί τω πλείστον δε γίνεται με τους επιθυμητούς για τον πατέρα όρους, από την άποψη ότι η επαφή γίνεται σε μη οικείο για τον πατέρα περιβάλλον και σε άβολες ώρες και τελικά νιώθει αποξένωση από το παιδί, όπως φαίνεται στα λόγια του Ανδρέα:

305: *[...] εγώ αναγκαστικά όπως καταλαβαίνεις το έπαιρνα το παιδί... Κατ αρχήν δεν ήξερα ... Πήγαινα σε μια άλλη πόλη, δεν ήξερα τι παίζει, πώς νοικιάζουν, ήμουν άσχετος -πώς να σου πω- δεν είχα καμιά επαφή.*

317: *Το πολύ προβληματικό είναι ναι,ναι, ότι όταν έχεις ένα παιδί δύο ώρες το πρωί και δυο ώρες το απόγευμα είσαι αναγκασμένος να νοικιάσεις ακριβώς δίπλα δε θες να κάνεις ούτε πέντε λεπτά διαδρομής. Βέβαια εγώ στην αρχή επειδή το έπαιρνα το παιδί και δεν ήξερα μέχρι να μπω σε ένα ρυθμό έπαιρνα το παιδί και πήγαινα στην καφετέρια. Γύρναγα σαν το... εν πάσει περιπτώσει τον απόκληρο [...]*

Αντίθετα, όταν η επαφή γίνεται στο οικείο περιβάλλον του πατέρα τα αποτελέσματα είναι καλύτερα, αλλά αυτό συμβαίνει σπανιότερα για τους πατέρες που μένουν μακριά:

1020: *[...] όποτε το φέρνω στον τόπο μου το πηγαίνω γύρω γύρω, στα ξαδερφάκια του, σε βαφτιστήρια, στα παιδάκια ενός φίλου μου, με τα γειτονάκια. Δηλαδή, να περάσει λίγο διαφορετικά, γιατί αλλιώς θα περάσει το παιδί με τα παιδιά κι αλλιώς το παιδί με τους μεγάλους. [...] Νομίζω ότι βοηθάει όταν τον έχω και έχω και παιδάκια.*

Η απόσταση από τον τόπο διαμονής του παιδιού δυσκολεύει πολύ τον πατέρα, όπως αναφέρουν κάποιοι συμμετέχοντες.

Για παράδειγμα ο Ζήσης αναφέρει πόσο η απόσταση κουράζει τον πατέρα:

564: *Ε ναι, δεν το καταλάβαινε, ότι ξέρεις εγώ τώρα ας πούμε, μετά τη δουλειά μου έχω να τρέχω σε μεγάλες αποστάσεις χωρίς να με δει το σπίτι μου, να είμαι εκεί μέχρι το βράδυ μέχρι να επιστρέψει η μάνα του, να το πάω σ' όλες τις δραστηριότητες, να καταλήξω σπίτι μου να μην έχω φάει ας πούμε... και την άλλη μέρα να ξαναπάω για δουλειά και ξανά το ίδιο, κι αυτό να διαρκεί όλη την εβδομάδα.*

Επίσης, ο Ηλίας χωρίς να το έχει ο ίδιος βιώσει, αναφέρεται στο πρόβλημα της απόστασης ως μια δυνητική δυσκολία που θα μπορούσε να προκύψει από

επιλογές της μητέρας και ως αποτέλεσμα θα παρεμπόδιζε, κατά τον Ηλία, την ανάπτυξη του δεσμού και θα οδηγούσε στην αποξένωση πατέρα-παιδιού:

775: Φαντάσου θα μπορούσε να ζήσει στο εξωτερικό, θα μπορούσε να είχε φύγει σε επαρχία, οπότε εκεί πλέον η επικοινωνία θα 'ταν όχι απλά δύσκολη, θα 'ταν ελλιπής, ένα τηλέφωνο, δηλαδή δε θα μπορούσε να σε αναγνωρίσει, θα έλεγε «Εσύ είσαι ο πατέρας μου; Έλα πού είσαι;», θα 'ταν πάρα πολύ δύσκολο.

Ο Ανδρέας αναφέρει πόσο πιο ξεκούραστο θα ήταν γι' αυτόν αν έμενε πιο κοντά στο παιδί και θεωρεί, ότι τότε θα μπορούσε να είναι και πιο αποδοτικός ως πατέρας στις συναντήσεις μαζί του:

650: Εφόσον θα ήμουν εκεί καταλαβαίνεις ότι ήρθε τελείως διαφορετικό το όλο σκηνικό. Δηλαδή θα έχω ένα σπίτι σταθερό που δε χρειάζεται να το καθαρίζω, να πηγαίνω από πριν. Θα 'ναι πιο ξεκούραστη η όλη διαδικασία για μένα και άρα θα 'μαι πιο αποδοτικός ας πούμε στη σχέση μου και στην επικοινωνία μου με το παιδί.

1122: Εε κοίτα να δεις. Εγώ, ας πούμε, πώς το σκέφτομαι. Αν μου δινόταν... αυτό που σου 'λεγα, προτιμώ να μου δώσει δέκα μέρες σερί με το παιδί παρά το κάθε δεύτερο Σαββατοκύριακο [...], αλλά αν ήμουν κοντά θα 'ταν ακόμα καλύτερα, δεν το συζητώ, το κοντά είναι ακόμα καλύτερα.

Για τον πατέρα η μεγάλη απόσταση από τον τόπο διαμονής του παιδιού σημαίνει όχι μόνο κόστος και κούραση, αλλά ιδίως ψυχική οδύνη, όπως αναφέρει για παράδειγμα ο Θωμάς:

421: [...] ξαφνικά σου λέει το δικαστήριο «ξέρεις θα φύγει [το παιδί] γιατί η μαμά ζητάει να πάει Ξάνθη». «Στάσου» λες «αυτό είναι δικαίωμα της μαμάς να πάει όπου θέλει, να πάει όπου θέλει, εμένα όμως, γιατί με καταδικάζεις να τρέχω τόσα χιλιόμετρα κάθε δεύτερο Σαββατοκύριακο και να ξανάρχομαι;» Εγώ σαν να πήρα μετάθεση. [...] Δεν το μεταφράζω σε κόστος -έτσι;- που έχω σπάσει ένα αυτοκίνητο μόνο και μόνο για αυτή τη δουλειά, το μεταφράζω σε ψυχική οδύνη.

1774: Πάνω κάτω είναι κουραστικό δε γίνεται, γιατί εγώ γύριζα την Παρασκευή με το παιδί με όλο το τρέξιμο, να καλοπεράσει να μην του φανεί τίποτα ότι κλείστηκε, είχα γίνει ελατήριο. Κυριακή να πηγαίνεις με κομματιασμένη καρδιά, να τον επιστρέψεις και να θρηνείς μέσα σου, να κατεβαίνει απ' το αυτοκίνητο, να κόβονται τα σωθικά σου και να γυρίσεις λιώμα πίσω, και στενοχωρημένος.

Εκτός από την απόσταση του τόπου διαμονής ο πατέρας συναντά και άλλες πρακτικές δυσκολίες στην επικοινωνία και επαφή με το παιδί.

Ο χρόνος επαφής κάποιες φορές περιορίζεται από το πρόγραμμα του παιδιού:

136: Πιο πριν ήταν κάθε μέρα. Όταν ήταν πιο μικρό ήταν κάθε μέρα. Το έπαιρνα εγώ απ το σχολείο, έτρωγε σπίτι μου, διάβαζε και είτε το κράταγα 2-3 φορές τη βδομάδα, κοιμόμασταν παρέα, είτε το πήγαινα μετά αργά το βράδυ σπίτι. Τώρα έχουμε δυσκολευτεί λόγω των φροντιστηρίων.

124: Έχω αναγκαστεί αυτόν τον καιρό να τον βλέπω μόνο κάθε Τετάρτη, γιατί έχει φροντιστήριο [...].

398: [...] επειδή είναι σε μια δύσκολη ηλικία τώρα και επειδή έχει βάλει στόχους για το Πανεπιστήμιο και διαβάζει και έχει πέσει με τα μούτρα στα διαβάσματα, εντάζει διαβάζει πάρα πολλές ώρες και δεν έρχεται τόσο.

Ο χρόνος επαφής και η συμμετοχή του πατέρα περιορίζεται από απαιτήσεις της εργασίας του:

470: Περάσαμε δηλαδή και τη φάση που εγώ πήγαινα στο σπίτι... ασχολιόμουν λιγότερο με τα παιδιά, γιατί δεν είχα το χρόνο ούτε να κοιμηθώ.

1052: Ξέρεις ασχολούμαι, δουλεύω κάπου αλλού, ξέρεις, για να αντεπεξέλθω ε ... δεν έχω τόσο χρόνο [...] Και οπότε με πιάνει, ξέρεις, λίγο το αυτό: δεν έχω το χρόνο ας πούμε να περάσω μια καθημερινή, να πάω να το πάρω, το παιδί, ας πούμε -έτσι;- να το έχω μαζί μου, να πάω να το πάρω να πάμε κάπου ή να το πάω, ας πούμε, να γυμναστούμε παρέα ή να... κατάλαβες; [...]. Της επιβίωσης είναι ουσιαστικά.

Όπως αναφέρει ο Ιωάννης το γεγονός της μειωμένης -λόγω εργασίας- συμμετοχής του σε κάποια πρακτικά θέματα δεν αποτελεί πρόβλημα, καθώς το παιδί μεγαλώνει και αναλαμβάνει ορισμένες ευθύνες μόνο του:

184: [...] δε συμμετέχω στα πρακτικά τώρα, δηλαδή και λόγω εργασίας, λόγω δουλειάς τώρα ντάζει, δε θα πάω να πάρω τα σχολικά του. Στις αρχές πήγαινα ακόμα και να του πάρω τα βιβλία στο βιβλιοπωλείο. Τώρα έχει μεγαλώσει και μόνος του, δηλαδή, παίρνει και ευθύνες σιγά σιγά μόνος του γιατί μεγαλώνει.

Η πανδημία αποτελεί έναν επιπλέον παράγοντα που περιορίζει την επαφή:

402: [...] απλά τώρα λόγω περιορισμού με τον Covid -έτσι- εντάζει είναι δύσκολο. Κάθε Κυριακή προσπαθώ να τον βλέπω, ή να έρχεται εκείνος στο σπίτι ή να πηγαίνω εγώ ε παίρνουμε έναν καφέ -ξέρεις- κάνουμε μια βόλτα περπατάμε λίγο... πολύ άνετα, δεν έχουμε κάποιο θέμα και αν δεν ήταν και αυτό [ο Covid] πιστεύω θα ήταν πολύ πιο συχνή η ... η επικοινωνία από κοντά.

681: Δεν μπορεί να πάει σε αγώνες, δεν μπορεί να συμμετέχει σε αγώνες, δεν μπορεί να κάνει προπονήσεις, δηλαδή έχουμε περιοριστεί και εγώ και εκείνος εκατέρωθεν, δηλαδή και οι δυο πλευρές, είμαστε περιορισμένοι, σε απόσταση.

Η πανδημία έχει ως αποτέλεσμα πιο δυσχερείς συνθήκες μετακίνησης για τον πατέρα που μένει μακριά από το παιδί, π.χ. είναι πιο αραιά δρομολόγια επομένως πιο άβολα, και επιπλέον έχει αυξηθεί το κόστος διαμονής:

734: . Δηλαδή, εκεί που υπήρχαν 10 σπίτια τώρα είναι 4. Αυτά τα 4 σπίτια είναι και πιο ακριβά, άρα είναι το κόστος που έχει αυξηθεί λόγω κορωνοϊού βασικά τώρα, έτσι; Εεε και δεν μπορείς να βρεις, γιατί τα κλείνουν άλλοι τις ημερομηνίες που θες εσύ. Δηλαδή, έχει δυσκολέψει όλο το πράγμα. Και ταλαιπωρία με τα δρομολόγια τώρα που αλλάζανε, πάλι δεν βολεύουνε. Όλα αυτά μαζί δηλαδή είναι πρόσθετη επιβάρυνση.

3.3 Προτεραιότητες και κίνητρα των γονιών

3.3.1 Προτεραιότητα στο παιδί

Ως προς την προτεραιότητα των γονιών για τα παιδιά τους σε κάποιες περιπτώσεις οι συμμετέχοντες εξέφρασαν ότι ισχύει από κοινού εκ μέρους των γονιών, ενώ σε άλλες περιπτώσεις εξέφρασαν ότι ισχύει για τους ίδιους. Φαίνεται, λοιπόν, μέσα από τις πράξεις ή ακόμα και τις επιλογές τους, αυτή τους η προτεραιότητα στο παιδί και στη σχέση τους μαζί του υπό την οποία συχνά παραγκωνίζουν τις δικές τους επιθυμίες και ανάγκες. Η προτεραιότητα στο παιδί –όποτε εφαρμόζεται έμπρακτα– μπορεί να λειτουργεί προστατευτικά, καθώς είτε ο ένας είτε και οι δύο γονείς το κρατούν «έξω» από τη γονική σύγκρουση.

Στα παρακάτω παραδείγματα του Ιωάννη και του Ηλία από κοινού οι γονείς δίνουν προτεραιότητα στο παιδί, στην υποστήριξη και την προστασία του:

17: Το κυριότερο μέλημα εμένα και της μαμάς του κι ες έχουμε χωρίσει είναι να μεγαλώσουμε ένα σωστό άνθρωπο.

278: Εγώ ήθελα να 'μαι ευθύς και ξεκάθαρος ότι «κοίταζε να δεις υπάρχει αυτό, υπάρχει αυτό, υπάρχει κι αυτό», «εμείς συμφωνούμε, η διατροφή είναι τόσο, θα βγει αυτό». Δηλαδή, δε θέλαμε να δώσουμε τώρα παραπάνω ένταση και ταλαιπωρία, και σ' εμάς, αλλά και στο ίδιο το παιδί το οποίο δεν έφταιγε σε κάτι στην τελική... ανάλυση για μια απόφαση που ήταν δική μας.

189:[...] αλλά στο κομμάτι ότι ελέγχουμε να δούμε την πρόοδό του, να ρωτήσουμε τους καθηγητές, μπορώ να πάω και με τη μάνα του μαζί δεν έχω τέτοια να πω ότι δε θα

βρεθούμε ή δε θα μιλάμε.[...] Στον Αγιασμό θα πάμε μαζί όλα τα χρόνια. Στο σχολείο που αρχίζει, το όταν δίνει ας πούμε εξετάσεις: μαζί, απ' έξω: «Καλή επιτυχία, να πας καλά!» δεν υπάρχει αυτό το πράγμα.[...] σ αυτά τα κομμάτια δεν το συζητάω. Το ό,τι έχουμε εμείς δεν επηρεάζει σε καμία περίπτωση.

Για τον πατέρα η γονικότητα αποτελεί προτεραιότητα όπως φαίνεται στα λόγια και στις πράξεις του πατέρα, όπως φαίνεται στα ακόλουθα αποσπάσματα.

Ο Δημήτρης τονίζει την διαχρονικότητα του γονικού ρόλου δηλαδή την αδιαμφισβήτητη έκταση της γονικής ιδιότητας στο χρόνο εφ' όρου ζωής «once a parent always a parent»:

154: [...] όταν χωρίσεις με κάποιον δε σημαίνει, δε σταματάς να είσαι μπαμπάς...

Για τον Βασίλη και τον Γιώργο η γονικότητα αποτελεί προτεραιότητα στη ζωή τους:

43: Είμαι ταγμένος πατέρας, το ήθελα πάρα πολύ και το θέλω και είμαι ευτυχισμένος που έχω παιδί.

08: [...]εγώ ας πούμε γίνομαι κομμάτια και λέω δε θέλω τίποτα άλλο στη ζωή μου, ας πούμε, όταν κάτι γίνεται και μου λέει το παιδί «πω, πω μπαμπά είσαι ο καλύτερος μπαμπάς του κόσμου»

Ο Δημήτρης έδωσε προτεραιότητα στον γονικό ρόλο κατά την επιλογή νέας συντρόφου αναζητώντας κατά κύριο λόγο κάποιο πρόσωπο που αποδέχεται τα παιδιά του:

713: [...] αν δεν είχα σύμμαχο τη νεότερη σύζυγό μου θα 'χα πρόβλημα. Άμα μου 'λεγε ότι «δε θέλω τα παιδιά στο σπίτι», «κακώς δίνεις χρήματα στα παιδιά», δηλαδή αν ήτανε ενάντιά μου σ' όλο αυτό πιστεύω ότι θα υπήρχε πρόβλημα, θα υπήρχαν τριγμοί σοβαροί στη σχέση. Βασικότερα τριγμούς θα είχα εγώ στο σπίτι μου, γιατί δεν θα έμπαινα καν στη διαδικασία να ξαναδεσμευτώ... [...] «Το δούλεψα», είδα ότι είναι καλός άνθρωπος, ότι αγαπάει τα παιδιά που είναι κομμάτι δικό μου.

Ο Έκτορας έδωσε απόλυτη προτεραιότητα στον γονικό ρόλο παραμερίζοντας άλλες πλευρές της προσωπικής ζωής κατά το χρόνο που βρισκόταν με το παιδί, που - όπως επισημαίνει- ο χρόνος αυτός ήταν σαφώς ανεπαρκής. Επίσης υποστηρίζει ότι η διαρκής επιδίωξη του πατέρα για επαφή με το παιδί εκλαμβάνεται θετικά από το παιδί οπότε έχει κάποιο θετικό αντίκτυπο στη σχέση τους σε μακροχρόνια βάση:

1160: *Ναι, δεν ήταν αρκετός [ο χρόνος] και -κοίταξε- κοίταγα ας πούμε το Σαββατοκύριακο να το «πιω» όλο, πώς να το πω, δηλαδή δεν υπήρχε δηλαδή... και μια σχέση να είχα δεν υπήρχε η σχέση μου, ας πούμε, το Σαββατοκύριακο που είμαι με το παιδί.*

1174:[...] *δεν υπήρχε τώρα εγώ να αφήσω το παιδί, να πάω κάπου -ξέρεις- να διασκεδάσω [...]. Το παιδί πάντα κοιμόταν μαζί μου.*

199: *Ναι, παίζει ρόλο να είναι σωστός και το παιδί να βλέπει ότι κυνηγάει, ας πούμε, να να το δει το παιδί, κυνηγάει το να κάνουν πράγματα μαζί και το παιδί τα λαμβάνει αυτά. Εγώ το είδα το κέρδος μου τώρα. Μετά από κάποια χρόνια το είδα το κέρδος μου. Το παιδί μου μένει μαζί μου ας πούμε.*

Ο πατέρας παρέβλεψε τις δικές του στερήσεις και έδωσε προτεραιότητα στην οικονομική κάλυψη των εκπαιδευτικών αναγκών του παιδιού του:

341: [...] *υπήρχαν περιπτώσεις που είχα μείνει ας πούμε με 50 λεπτά στην τσέπη, έτσι το λέω χοντρικά. Αλλά παρόλα αυτά ήμουν ικανοποιημένος, γιατί τα λεφτά πήγαιναν εκεί. Και βγήκανε ουσιαστικά και μπροστά μας, γιατί και πέρασε και του έκαναν καλό τα μαθήματα -πώς να στο πω- δηλαδή είχανε αποτέλεσμα όλα.*

Ο Ιωάννης ανέβαλε το χωρισμό λόγω της ηλικίας του παιδιού και επέλεξε να περιμένει δίνοντας προτεραιότητα στην διασφάλιση της σχέσης του με το παιδί:

781: [...] *Εγώ είχα πάρει τις αποφάσεις μου. Απλά τις ανακοίνωσα εκείνη την εποχή, γιατί τότε μεγάλωσε αρκετά [το παιδί] και αισθανόμουν ότι μπορούσα να φύγω μακριά του.*

802: *Φυσικά, μπορείς να του μιλήσεις του παιδιού να καταλάβει να χει μνήμες από σένα, αυτό είναι το βασικό να ξέρει τι γίνεται να ξέρει ότι «αυτός ο άνθρωπος για να φύγει, που με λατρεύει, πάμε παντού και συνεχίζουμε να πηγαίνουμε...», στο μυαλό του [το παιδί] έχει πει ότι κάποιο σοβαρό λόγο είχα.*

Ο Ανδρέας αναφέρεται στις φάσεις ανάπτυξης του παιδιού που δεν θα ήθελε επουδενί να χάσει, ακόμη κι αν αυτό θα σήμαινε την αναβολή της απόφασης του χωρισμού (ωστόσο αυτό δεν ακολουθήθηκε λόγω της μητέρας) θέτοντας, δηλαδή, σε «δεύτερη μοίρα» την επιθυμία του χωρισμού και σε προτεραιότητα τη σχέση του με το παιδί:

205: [...] *δεν το περίμενα τόσο έτσι... Και σκεφτόμουν ότι θα μεγαλώσει λίγο [...] και μετά ρε παιδί μου, οκ, μπορούμε να χωρίσουμε άμα θέλεις. Τουλάχιστον να ζήσω τα*

πρώτα χρόνια του παιδιού να το δω κι εγώ να μεγαλώνει από κει που μπουσουλάει να περπατήσει ή από κει που δε μιλάει να μιλήσει ή κάποιες στιγμές που δεν μπορείς να τις ζήσεις μετά.

Ο πατέρας δεν ήθελε να ρισκάρει «να χάσει το παιδί» και προτίμησε αρχικά να «υποχωρεί» κι ας διαφωνεί, έπειτα όμως προσκάλεσε τη μητέρα στο να δώσουν από κοινού προτεραιότητα στο παιδί και να συνεργαστούν για το καλό του, σύμφωνα με όσα αναφέρει ο Γιώργος:

47: [...] ξεκίνησε άσχημα εε... εγώ είχα το άγχος στο να μην το χάσουμε, να μην το χάσω, να μην του πει τίποτα [...] Οπότε πήγαινα πολύ με τα νερά από κει εε... μέχρι που κάποια στιγμή δε γινόταν άλλο. [...] βρεθήκαμε από κοντά, της είπα: «κοίταξε να δεις δε γίνεται έτσι, ε, ή θα το πάμε μαζί ή θα το πάμε τέρμα χώρια, δηλαδή δε γίνεται, ναι δηλαδή εμένα μου λες άλλα αντ' άλλα τα οποία δεν πρέπει να γίνονται για το παιδί, ε, κι εγώ με το άγχος μου στο «α, μην το χάσω το μικρό» ε, συμφωνώ ας πούμε να γίνει, οπότε δε γίνεται, τέρμα!» [...] Είχαμε φτάσει τώρα να του παίρνουμε δυο ζευγάρια παπούτσια, δηλαδή να παίρνει παπούτσια από κει και να λέει «δε στα δίνω μαζί».

Για τον πατέρα η προστασία/υποστήριξη του παιδιού αποτελεί προτεραιότητα, όπως αναφέρουν ο Ιωάννης και ο Ζήσης:

338: Ε κάτσαμε συζητήσαμε, ξανασυζητήσαμε ότι: «[...] δε μ ενδιαφέρει τι θα κάνεις στη ζωή σου. Μ' ενδιαφέρει μόνο το παιδί, φυσικά αν φτιάξεις τη ζωή σου, αυτόν που θα φτιάξεις θα τον γνωρίσω γιατί θα μένει με το παιδί μου για όσο καιρό θα μένει. Μέχρι εκεί. Δε μ ενδιαφέρει τίποτα άλλο.»

554: Εμένα ο σκοπός τώρα δεν ήταν να μάθω τι κάνει η μάνα του ή τι , που είναι κι αν δεν είναι, το πήρα απόφαση ότι αυτή πλέον δεν πρόκειται να συμπαρασταθεί, άρα θα τον βοηθήσω εγώ, αλλά για να τον βοηθήσω εγώ πρέπει να ξέρω τι συμβαίνει.

Προς την ίδια κατεύθυνση, ο Ανδρέας άρχισε να δίνει διατροφή πριν εκδοθεί οποιαδήποτε επίσημη απόφαση, σκεπτόμενος πρωταρχικά την υποστήριξη του παιδιού του και όχι τη διένεξη με τη μητέρα, διαχωρίζοντας αυτά τα δύο:

535: Εγώ αρχίζω και δίνω τη διατροφή μου κανονικά παρόλο που δεν υπάρχει κάποια απόφαση, γιατί θεωρώ ότι αυτό το δίνω για το παιδί, ας πούμε, δηλαδή δεν με ενδιαφέρει ότι θα τα πάρει αυτή να τα χρησιμοποιήσει. Με ενδιαφέρει, [με έμφαση] αλλά ουσιαστικά με ενδιαφέρει πρώτα από όλα να είναι καλά το παιδί, οπότε τα δίνω για το παιδί.

Επίσης, η προτεραιότητα που δίνει ο πατέρας στον γονικό του ρόλο φαίνεται από το πόσο ενεργά ασχολείται με το παιδί, αλλά και από την προσπάθειά του να υπερβεί τις όποιες δυσκολίες που ορισμένες φορές μοιάζουν ανυπέρβλητες, όπως φαίνεται στις παρακάτω περιπτώσεις:

29 Δ: [...] δούλευα νύχτες επί τω πλείστον στη δουλειά και τις μέρες τα κράταγα εγώ: να τα ταΐσω, αν τα αλλάζω, να τα... να κάνω πράγματα μαζί τους και να κοιμηθώ το μεσημέρι που θα 'ρχοτανε η γυναίκα μου στο σπίτι.

371: Εγώ δεν ήμουν απ' τους μπαμπάδες που απλά έδινα τη διατροφή μου και μέχρι εκεί. Δηλαδή στις υποχρεώσεις δεν θεωρούσα ότι η μόνη υποχρέωση είναι να ταΐσεις τα παιδιά. Είμαι απ' τους μπαμπάδες που και τα άλλαξα και τα έπλυνα και τα συμβούλεψα...

01: Βασικά εγώ έκανα και τη μάνα –μόνο που δε θήλασα- ε αλλά το δικό μου βάρος ήταν πιο πολύ στο να του στήσω το μυαλό του [...] αλλά έτυχε να 'μαι εγώ έτσι και να 'ναι κι εκείνος έτσι. Και αυτό δεν έχει σταματήσει, δεν... δεν αλλάζει ποτέ αυτό στη δική μας περίπτωση, δεν έχει σταματήσει.

482: [...] είχαμε αρκετή επαφή. Τώρα απλά λόγω του... της κατάστασης που όλοι βιώνουμε βέβαια [εννοεί την πανδημία], ξέρεις ότι είναι εξαιρετικά δύσκολο, αλλά εγώ βρίσκω τον τρόπο και πηγαίνω και επικοινωνώ ας πούμε.

631: Οι δικοί μου λέγανε «μην πας, αραιώσέ τα». Όμως ανελλιπώς, με κρύο, με χιόνι, με κλειστούς δρόμους που δεν περνούσε ούτε τανκς, εγώ περνούσα και έφτανα Παρασκευή με χιόνι [...]. Θυμάμαι κάπου σε ένα σημείο ήταν τα αυτοκίνητα πεσμένα αριστερά δεξιά στα χιόνια, δεν μπορούσαν, είχανε κολλήσει κι εγώ είχα περάσει, είχα πάει να πάρω το παιδί και ξαναγύρισα. Για να καταλάβεις για τι συνθήκες μιλάμε.

3.3.2 Κίνητρα και επιδιώξεις

α. Οικονομικές επιδιώξεις μητέρας. Τα οικονομικά και υλικά κίνητρα της μητέρας αποτελούν στις περισσότερες περιπτώσεις λόγο διενέξεων, όπως προκύπτει από τα λόγια των πατέρων. Άλλοτε παρουσιάζονται ως κύρια πηγή διενέξεων, ενώ άλλοτε ως το μέσο διευθέτησης προσωπικών διαφορών στη σχέση των πρώην συντρόφων (π.χ. εκδικητικά). Οι οικονομικές διενέξεις, άλλοτε επιλύονται εξωδικαστικά μεταξύ των γονιών και άλλοτε με δικαστικές διαδικασίες με το μεγαλύτερο οικονομικό βάρος ωστόσο, να πέφτει συνήθως στον πατέρα και στις δυο περιπτώσεις. Επίσης σύμφωνα με τους συμμετέχοντες φαίνεται ότι άλλοτε οι οικονομικές διενέξεις έχουν αρνητικές συνέπειες στη ρύθμιση των επαφών του πατέρα με τα παιδιά του, ενώ άλλοτε

εκτυλίσσονται ανεξάρτητα το ένα από το άλλο. Φαίνεται ακόμα ότι η καλύτερη διαχείριση της οικονομικής διένεξης από τους γονείς καταλήγει προς όφελος του παιδιού (π.χ. εξοικονόμηση χρημάτων από την αποφυγή των δικαστηρίων). Αξίζει, επίσης να επισημανθεί ότι σε μια περίπτωση αναγνωρίστηκε από τον πατέρα ως προερχόμενη από αντικειμενικούς λόγους βιοπορισμού η οικονομική αντιπαράθεση των χωρισμένων γονιών. Μέσα από αυτήν τη διαπίστωση αναδεικνύεται πόσο δύσκολο είναι το κρίσιμο έργο της δίκαιης ρύθμισης της διατροφής, κυρίως όταν τα εισοδήματα των γονιών δεν είναι υψηλά, αφού σ' αυτές τις περιπτώσεις η εύνοια του ενός θα επιδεινώσει σημαντικά τη θέση του άλλου.

Οι οικονομικές επιδιώξεις της μητέρας αποτελούν πηγή εντάσεων μεταξύ των γονιών κυρίως τον πρώτο καιρό. Ο πατέρας αναλαμβάνει μεγάλο οικονομικό βάρος:

207: [...] Αρχικά υπήρχε μια πίεση απ' το 2009 μέχρι το 11, επειδή ήταν φρέσκο όλο αυτό, υπήρχε μια πίεση να κερδίσει όσο περισσότερα χρήματα θέλει, δηλαδή... Πέρασαμε κάποιες εντάσεις.

223: [...] Ήταν ο πρώτος χρόνος....ήταν δύσκολος, αρκετά δύσκολος. Εκεί το... στο διαζύγιο επάνω, ενώ είχαμε βάλει κοινό δικηγόρο το ανέλαβα το οικονομικό κομμάτι όλο εγώ, υπήρχε έτσι μια «όχι να μη δίνεις τόσα, να δίνεις τόσα». Ε, ο δικηγόρος γύρισε μετά και της είπε ότι «είναι αρκετά τα χρήματα, οπότε δέξου». Ε, δέχτηκε.

Ο πατέρας υπό την πίεση της μητέρας να γίνει δικαστική διαδικασία βάζει τέλος στη διένεξή τους για τις κοινές οικονομικές υποχρεώσεις αναλαμβάνοντας τις περισσότερες:

18: [...] «Όχι είναι και εκείνο, κι άμα δεν το κάνεις θα πάμε δικαστικά». Ε συνέχεια, συνέχεια, συνέχεια, οπότε -γι αυτό λέω- οπότε τράβηξε η διαδικασία μέχρι που... γι' αυτό λέω «τα πήρα όλα εγώ» δηλαδή ότι «ξέρεις κάτι; ναι, τελειώσαμε; φέρτο κι αυτό, εντάξει; γιατί δε γίνεται άλλω, δηλαδή, τώρα να ζούμε έτσι ας πούμε».

Τα οικονομικά και υλικά κίνητρα μητέρας ως κύρια πηγή των διενέξεων των γονιών:

23: Αν ας πούμε δυο γονείς χωρίζανε και δεν μπορούσε να γίνει διαταγή μετοίκησης, όπως γίνεται ας πούμε στη Δανία δε θα υπήρχαν τόσοι καβγάδες, δηλαδή ο καβγάς είναι πιο πολύ για το σπίτι και τα λεφτά παρά για το παιδί.

Οι αντικειμενικοί λόγοι βιοπορισμού των γονιών αποτελούν αιτία της σύγκρουσης και της δικαστικής διαμάχης ενώ η παρέμβαση των δικηγόρων επιδεινώνει το πρόβλημα (ο νόμος δεν μπορεί να δώσει ικανοποιητική λύση):

875: Όλα έχουν να κάνουν και με το οικονομικό. Κακά τα ψέματα, κακά τα ψέματα το οικονομικό παίζει πάρα πολύ μεγάλο ρόλο. Γιατί ξέρεις μετά από το διαζύγιο, η μητέρα αν δεν έχει δουλειά, μένει μόνη της θέλει σίγουρα κάποια λεφτά για να βοηθήσει εκεί πλέον γίνεται μάχη στην κυριολεξία, γιατί και ο δικηγόρος θα ζητήσει υπέρογκα ποσά - έτσι;- υπέρογκα ποσά για την κατηγορία που είμαστε εμείς πάντα -δε μιλάμε ότι είμαστε εφοπλιστές ή είμαστε τίποτα επιχειρηματίες.

892: Έρχεσαι σε πάρα πολύ δύσκολη θέση κι εκεί η σύγκρουση γίνεται ακόμα εντονότερη, γιατί πιστεύω ότι και το οικονομικό παίζει πάρα πολύ μεγάλο ρόλο. Που έχει δίκιο δηλαδή, γιατί και η μητέρα σου λέει «κοίταξε να δεις δύο παιδιά είναι... δυο παιδιά, δεν μπορείς να μου δώσεις ξέρω γω ένα ποσό 250 ευρώ για δυο παιδιά. Δυο παιδιά 250 ευρώ δεν φτάνουν ούτε για πλάκα και εκεί πλέον αρχίζει και μπαίνει στη διαδικασία ότι «εσύ φταις» και «εσύ φταις» υπάρχει δηλαδή αυτή η... κόντρα.

Η μητέρα κινείται νομικά για τη διατροφή:

403: [...] μετά από δυο μέρες μου ήρθε μια αγωγή. Δηλαδή εκεί που το συμφωνούμε «ναι;» «ναι!» θα το κάνουμε, την άλλη εβδομάδα και μετά μου ήρθε μια αγωγή. Η οποία το μόνο που ζηταγε ήταν λεφτά. Ήταν λεφτά.

Οι οικονομικές επιδιώξεις της μητέρας μπορεί να έχουν απώτερο κίνητρο να προκαλεί διαρκώς ταλαιπωρία στον πατέρα:

526: [...] συν τα δικαστήρια για τις αγωγές διατροφής. Ασφαλιστικά για διατροφή, τα 'κανε κομματιαστά, στην αρχή δεν είχε κάνει ε δεν έκανε μνεία του οικονομικού σκέλους. Άλλη αγωγή μόνο για διατροφή και να τρέχω χιλιόμετρα ταξίδι κι εκεί. Στο κάτω κάτω... ταλαιπωρία τρέξιμο... στο κάτω κάτω πήγαινε ο δικηγόρος μου στο διάδρομο, τα βρίσκανε «συμφωνούμε...». Τα συμφωνούσαμε εκεί. Ήταν απλώς για να ταλαιπωρηθώ εγώ.

Όταν οι γονείς κάνουν συμφωνία μεταξύ τους γίνεται ελάχιστη χρήση θεσμικών οργάνων, αν και η ρύθμιση των οικονομικών τείνει να είναι άνιση εις βάρος του πατέρα:

140: [...] στην αρχή, εντάξει, ήταν μια συμφωνία που είχαμε κάνει μεταξύ μας, είχα καθημερινή επαφή, πήγαινα διάβαζα τα παιδιά, δούλευα, όποτε με έπαιρνε τηλέφωνο ήμουν εκεί και είμαι εκεί ακόμα. Εε... μετά το οριοθετήσαμε με χαρτιά, ορίσαμε συγκεκριμένη διατροφή, γιατί τότε [...] μπορούσα να δίνω περισσότερα χρήματα στην οικογένεια... Μετά όταν έπιασε και η κρίση και άρχισαν και μειωνόντουσαν τα

χρήματα, αναγκαστήκαμε να πάμε σε δικηγόρο, έτσι ώστε να οριστεί ένα ποσό που θα δίνω διατροφή στα παιδιά μου. Και όσον αφορά την επιμέλεια την είχαμε από κοινού.

167: Είχαμε έναν δικηγόρο....δεν βάλαμε δύο δικηγόρους, [...] πήγαμε κοινή συναινέσει... συναινέσει...δεν ήτανε εε...δεν πήγαμε ουσιαστικά σε δικαστήριο καν. Εε... και ό,τι είχαμε αποφασίσει, αυτό ήταν. Είχαμε ορίσει τη διατροφή και την επιμέλεια από κοινού.

305: [...] κοίταζε σε υλικό επίπεδο εγώ δε ζήτησα να πάρω τίποτα, άφησα την οικοσκευή, άφησα τα πάντα, προκειμένου, γιατί λέω εντάξει, εφόσον θα έχει το παιδί μαζί της. [...] Ήταν μια συμφωνία πώς να στο πω η οποία δεν πολυσυζητήσαμε, θεωρήθηκε δεδομένο. Ο καθένας το σκέφτηκε μόνος του και όταν ήρθε η ώρα και το συζητήσαμε ήταν ταυτισμένη η άποψή μας.

340: Εντάξει, τώρα κάποιος μπορεί να θεωρείται αδικημένος, ίσως αν κοιτάξεις πίσω, στην προκειμένη περίπτωση εγώ, αλλά τώρα εντάξει, να σου πω την αλήθεια, δεν τα έβαλα και στο ζύγι τότε.

11: [...] μας πήρε ένα δίμηνο περίπου στο μοίρασμα των πραγμάτων –ναι- θα είχε βγει πολύ πιο γρήγορα, πήρε περίπου δύο μήνες [...] χρέη, χρέη: «τα πήρα όλα εγώ μη σε νοιάζει καθόλου» [...] τα 'χαμε συμφωνήσει τελοσπάντων όλα, οπότε πήγαμε στο συμβολαιογράφο, ο καθένας με τον δικηγόρο του, τα 'φτιαξε εκεί πέρα, τα υπογράψαμε, φύγαμε.

Το μοίρασμα των οικονομικών αποτέλεσε μια δυσκολία που όμως δεν εμπόδισε τους γονείς να ρυθμίζουν πολύ καλά τις επαφές με το παιδί, όπως αναφέρει ο Γιώργος:

22: Α, σ' αυτό δεν είχαμε δεν είχαμε κανένα πρόβλημα, κανένα, στο οικονομικό ήτανε το θέμα. Στο πότε θα βλέπουμε το παιδί, τι το ένα, τι το άλλο ήμασταν εύκολοι, σύμφωνοι και τα βρίσκουμε ακόμα πάρα πολύ καλά σε αυτό.

Με την εποικοδομητική συνεννόηση των γονιών (εξωδικαστική συμφωνία) λύθηκε η μικρο-ένταση για τη διατροφή. Το αποτέλεσμα για το παιδί ήταν θετικό, διότι γλιτώνοντας το κόστος των νομικών διαδικασιών εξοικονομήθηκαν χρήματα που αξιοποιήθηκαν για τα έξοδα μαθημάτων του. Επιπλέον ο Ηλίας επισημαίνει ότι η στάση των γονιών αποτέλεσε ένα θετικό μήνυμα για το παιδί ως προς το ότι δεν δρουν εγωιστικά:

323: [...] της διατροφής μια μικρο...έτσι... -όχι ένταση ακριβώς- «είναι τόσα ή...» τελικά λύθηκε, όλα, χωρίς κανένα πρόβλημα ούτε μεσολάβησε εκεί κανένας δικηγόρος, τα βρήκαμε μεταξύ μας και θεωρώ ότι αυτό τον βοήθησε ούτως ή άλλως μέχρι και το τέλος με τις Πανελλαδικές, γιατί ουσιαστικά υπήρχε ένα μεγάλο χρηματικό ποσό που έπρεπε να δώσουμε για τα μαθήματά του, τώρα αυτό είναι λεπτομέρεια, αλλά αξίζει να αναφερθεί, γιατί ουσιαστικά αυτό του έδωσε να καταλάβει, ότι εμείς δεν είμαστε γονείς που -ξέρεις- κοιτάει ο ένας την πάρτη [του] και ο άλλος τη δική του την πάρτη.

β. Κίνητρα εγωιστικά, κίνητρα εκδικητικά, αποξένωση. Κάποιοι συμμετέχοντες αναγνωρίζουν τις αρνητικές συνέπειες των εγωιστικών κινήτρων τόσο της μητέρας όσο και του πατέρα, στη γονική συνεργασία, αλλά και στο παιδί. Σε αρκετές περιπτώσεις οι συμμετέχοντες αναφέρουν ότι η μητέρα δεν διευκολύνει ή παρεμποδίζει ή ακόμα και αποκλείει την επαφή του πατέρα με το παιδί, όσο και την ενημέρωσή του ή τη συμμετοχή του πατέρα στη ζωή του παιδιού. Αυτές τις συμπεριφορές οι συμμετέχοντες τις αποδίδουν σε διαφόρων ειδών κίνητρα της μητέρας όπως:

- ότι γίνονται με σκοπό να πείσει η μητέρα τον πατέρα να προχωρήσουν σε δικαστικές αποφάσεις (εκβιαστικά)
- ότι γίνονται με σκοπό να πληγώσει τον πατέρα (εκδικητικά)
- ότι γίνονται με σκοπό να αποκόψει τον πατέρα από το παιδί οριστικά

Η μητέρα με ειλικρίνεια ζητάει από τον πατέρα να πάρει τα παιδιά επιπλέον μέρες για προσωπικούς της λόγους κι εκείνος ανταποκρίνεται θετικά:

276:[...] Πολλές φορές έπαιρνα τα παιδιά, κοιμόντουσαν στο σπίτι μου και τα πήγαινα εγώ το πρωί σχολείο. Απ' το σπίτι. Δεν είχα δηλαδή... Μου το ζήτηγε και η μαμά τους ότι «θέλω να βγω το βράδυ, πάρ' τα».

Η μητέρα με έμμεσους τρόπους ωθεί τον πατέρα να πάρει το παιδί περισσότερες μέρες με βάση τη δική της βολή. Ο πατέρας παρότι επιθυμεί την περισσότερη επαφή με το παιδί ενοχλείται από αυτή τη στάση της.

462: Αυτά είναι τα προβλήματα, ξέρεις πονηριές, ας πούμε, που μπορεί κάποιος να βρει, απλές, για να εκμεταλλευτεί το πλαίσιο προς όφελός του σε εισαγωγικά ξέρεις... Να φορτώσει το παιδί στον άλλον για να «την κάνει» και να πάει διακοπές για να στο πω... κάπως έτσι.[...] Αντί για 15 μέρες το καλοκαίρι, είχα όλο το καλοκαίρι [...] εντάξει το ήθελα...

Ο Ιωάννης και ο Δημήτρης επισημαίνουν τις αρνητικές επιπτώσεις στο παιδί και στη σχέση με τον πατέρα του, όταν οι γονείς λειτουργούν εγωιστικά:

755: Ξέρεις τι, ο πληγωμένος εγωισμός είναι μεγάλο πρόβλημα. Ντάξει, δε σου λέω, γιατί κι εγώ μέχρι να γνωρίσω τη Μαρία ε, ντάξει πολλές φορές σκεφτόμουν ότι «πώς να πειράζω την πρώην μου». «Να πειράζω» εννοώ -κατάλαβες- να της μπω στο μάτι. Βέβαια ντάξει, εγώ είμαι άνθρωπος που κάθισα και σκέφτηκα και λέω «το παιδί μου θα κάτσω εγώ να στενοχωρήσω, το παιδί μου; για ποιο λόγο;»

695: Θεωρώ ότι η μαμά τους επηρεάζει θετικά στη δικιά μου περίπτωση της σχέσης με της μαμάς στη σχέση μπαμπά με τα παιδιά. Θεωρώ δηλαδή, ότι η μαμά είναι το άλφα και το ωμέγα. Αν ήθελε η μάνα τους ούτε εγώ θα είχα καλή σχέση με τα παιδιά, δηλαδή εκδικητικά σκεφτόμενη ή πικραμένη ή εγωιστικά -δεν ξέρω και εγώ πώς να το πω. Πιστεύω ότι θα μπορούσε όλο αυτό να μην έχει αίσιο εε... αποτέλεσμα. Πιστεύω δηλαδή ότι θα μπορούσε και τα παιδιά να είναι ενάντια σε μένα [...]

Η μητέρα επιδιώκει να βλάψει (να διαβάλλει) τον πατέρα, ο οποίος αναγκάζεται να καταφύγει στη στήριξη δικών του ανθρώπων:

544: Υπήρχε θέμα ρε παιδί μου, γιατί προσπαθούσε αυτή να με διαβάλει...να με διαβάλει πού; να μου κάνει επιθέσεις, δηλαδή έπαιρνα το παιδί και πήγαινα πάντα με συνοδεία [...]

Η μητέρα επιδιώκει να περιορίσει τον χρόνο επαφής πατέρα παιδιού :

421: [...] προφανώς ζητάει παράλογα πράγματα, έτσι; Διότι δύο φορές ήταν να συμφωνήσουμε, την τελευταία στιγμή δεν συμφωνήσαμε γιατί ήθελε να μου κόψει μια μέρα επικοινωνίας

Η μητέρα εκ προθέσεως συχνά δεν διευκολύνει τον πατέρα στην επαφή του με το παιδί επιδεινώνοντας τις δυσχέρειες που αυτός ούτως ή άλλως αντιμετωπίζει λόγω της απόστασης:

941: Οι βασικότερες δυσκολίες έχουν να κάνουν πιο πολύ κυρίως με την απόσταση. Εε... βεβαίως έχουν να κάνουν και με την πρόθεσή της να μη με διευκολύνει. Όχι πάντα, έτσι; Δεν θέλω να είμαι απόλυτος εε... Ουσιαστικά είναι αναλόγως το φεγγάρι που λέμε.

Η μητέρα δεν επιθυμεί να ενημερώνεται ο πατέρας για την πρόοδο του παιδιού και τον παρεμποδίζει σ' αυτό:

464: [...] η προϊσταμένη βέβαια ήρθε και μου λεγε «συγγνώμη» και «εντάξει, θα σας ενημερώσουμε» και αυτά. Δηλαδή, θέλω να πω ότι ούτε να ενημερωθώ για το πώς πηγαίνει ο γιος μου, ας πούμε, στο σχολείο δεν επιθυμεί.

Η μητέρα για λόγους εκδικητικότητας προς τον πατέρα χρησιμοποιεί τα παιδιά στερώντας τους την επαφή μαζί του. Η αποκατάσταση της επικοινωνίας γίνεται μέσω των ασφαλιστικών μέτρων του πατέρα, αλλά εκείνη εξακολούθησε να επιχειρεί να περιορίσει το χρόνο της επαφής πατέρα- παιδιών, όπως αναφέρει ο Έκτορας:

120: Αρκεί ο άνθρωπος δίπλα σου να μην έχει θέματα...εκδικητικού περιεχομένου, γιατί εγώ είχα ένα τέτοιο... -ξέρεις- υπήρχε εκδίκηση στη μέση. «Τι αγαπάς; Τα παιδιά. Θα σε χτυπήσω εκεί.»

132: Δηλαδή, έκανα -φαντάσου- ασφαλιστικά επικοινωνίας εγώ ...εεε για να δω τα παιδιά. Είχα 8 μήνες να δω τα παιδιά.

517: Ε, τέλος πάντων έγινε ένα σκηνικό τέτοιο και μια μέρα γιατί λέω «αυτή θα το κάνει τώρα...» -επειδή έχασε τα ασφαλιστικά ουσιαστικά- λέω «...θα το κάνει επίτηδες για να μην παίρνω το παιδί», ότι «και καλά» δεν θέλει το παιδί.

Η μητέρα χρησιμοποιεί τα παιδιά ως μέσο εκβιασμού. Όπως αναφέρει ο Ανδρέας, η μητέρα στέρησε την επαφή πατέρα – παιδιού πιέζοντας να γίνει δικαστήριο, κάτι στο οποίο εκείνος διαφωνεί:

357: [...] κι εκείνη για κάποιον λόγο -δεν ξέρω πώς το έχει στο μυαλό της- «θέλω» λέει «να υπάρχει μια απόφαση δικαστηρίου». Θέλει δικαστήριο που το δικαστήριο θέλει λεφτά. Κι όταν εγώ αναγκάστηκα και δεν μου έδινε το παιδί για δύο μήνες... Στην αρχή μου λέει δεν το ξαναβλέπεις μέχρι να γίνει δικαστήριο, μετά σιγά σιγά μου το 'δινε μια φορά την εβδομάδα [...]

Τελικά, όπως αναφέρει ο Ανδρέας, αναγκάστηκε να κινηθεί νομικά για τη διασφάλιση της επικοινωνίας του με το παιδί:

407: [...] αναγκάζομαι κι εγώ να κάνω μια ανταγωγή που να ζητάω επικοινωνία. Ε αυτή έχει πάρει πέντε αναβολές.

Επίσης, όπως αναφέρει ο Θωμάς, η μητέρα στέρησε την επαφή πατέρα - παιδιού μέχρι να γίνουν τα δικαστήρια, το οποίο είχε σοβαρές αρνητικές επιπτώσεις στο παιδί:

283: *Κι εγώ δηλαδή μετά έκανα ένα μήνα να το δω. Ένα μήνα, μέχρι να γίνουν δικαστήρια κ.λ.π., να βγάλει απόφαση, ένα μήνα. Το παιδί είχε τρελαθεί. Και μετά τους έφταιγαν... τους έφταιγε το παιδί, το πήγαν σε ψυχολόγο...*

Η μητέρα συστηματικά αποξενώνει το παιδί από τον πατέρα όπως φαίνεται στα 9 επόμενα αποσπάσματα.

Η μητέρα κρατάει σε άγχος το παιδί με τα συνεχή τηλεφωνήματα και μηνύματά της:

1309: *Ντάξει τηλέφωνο και μίλα, αλλά όχι να σε έχει με το κινητό η άλλη «πού ήσουν; γιατί δεν σηκώνεις το τηλέφωνο;» Δηλαδή κολυμπούσαμε στην παραλία εκεί που τον είχα πάει να ευχαριστηθεί μια μέρα... και είχε λυσσάζει ας πούμε. «Τι συμβαίνει;». Πετάχτηκε μες στον πανικό να σηκώσει το τηλέφωνο: «πού είσαι; γιατί δεν το σηκώνεις;» και 10 SMS από πίσω.*

Προπαγάνδα απίστευτη από τη μητέρα και τους γονείς της κατά του πατέρα:

1605: *Οι δικοί της έμεναν μαζί της. Ντάξει οι άνθρωποι είχαν θεοποιήσει τον εγωισμό τους, την κακία τους και σίγουρα ξεσπούσαν πάνω στο παιδί. Δηλαδή η προπαγάνδα ήταν απίστευτη, από την ίδια, απ' τη μάνα της, απ' τον πατέρα της.*

Ψυχική πίεση στο παιδί για να αρνηθεί να πάει στον πατέρα του:

899: *[...] «ξέρεις» μου λέει «μου είπαν ότι, άμα έρθω εκεί, ότι δε θα μου πάρουν αυτό το παιχνίδι που ήθελα, ενώ άμα δεν έρθω εκεί ότι θα μου το πάρουν.» «Αυτό είναι;» του λέω. «Πάμε να πάρουμε όσα παιχνίδια θέλεις και πάμε να φύγουμε.» Λοιπόν κι έτσι το πήρα και φύγαμε. Ούτε ρούχα δεν πήρα μαζί μου, όπως ήμασταν. Το άλλο Σαββατοκύριακο, το άλλο δεκαπενθήμερο, πάλι τα ίδια: «Δε θέλει να έρθει το παιδί».*

Η μητέρα σκόπιμα και για λόγους εγωιστικούς χρησιμοποιεί το παιδί και ενεργεί με κάθε τρόπο, ώστε να αποθαρρύνει τον πατέρα να έρχεται:

648: *Λοιπόν, σου λέει «πήρες το παιδί, το 'φερεις, θα στο βγάλω ξινό». Ο σκοπός της ήταν να μην τον ξαναπάρω εν τέλει.*

1786: *Είχε πυρετό, και της είπα «το παιδί έχει πυρετό, να στο φέρω αύριο» «δεν τον φέρνεις στις 7, ξέρεις τι θα πάθεις». Και να γυρνάω δυο το μεσημέρι μες στην κίνηση μπάς και φτάσω 7 και έφτασα 9 έκανε και μήνυση. 7 ώρες στο δρόμο και το παιδί με πυρετό πίσω. Είχε μετατρέψει σε όπλο αυτό το παιδί στα χέρια της για να χτυπάει εμένα. Να ταΐζει τον Μινώταυρο εγωισμό της, λέω εγώ, με την ψυχή του παιδιού, αυτό συνέβαινε.*

Η μητέρα επιδιώκει και προσδοκά να παρατήρει ο πατέρας τις προσπάθειες για επαφή και να αποκοπεί από το παιδί:

451: Πάντως το ακύρωσε εκείνη, γιατί ούτε αυτό δεν ήθελε. Γενικά δεν θέλει να χουμε επικοινωνία. Ε, δηλαδή, αυτή, αλλιώς το είχε σχεδιάσει. Ότι κάποια στιγμή θα κουραζόμουν, δε θ' ασχολιόμουν.

Η μητέρα με την αποξενωτική τακτική της «ξεριζώνει» το δέσιμο του παιδιού με τον πατέρα και το συγγενικό του περιβάλλον:

183: [...] μιλάμε ένα παιδί που εάν λείπαμε από το σπίτι μισή μέρα εε... τι να πω, «τρύπαγε» τους τοίχους απ' τα κλάματα. Τρύπαγε τους τοίχους απ' τα κλάματα, δηλαδή ήταν πολύ δεμένος και με τη γιαγιά που ήταν... τον παίρνανε με τον παππού, τον είχαν στα «όπα, όπα!», ο αδερφός μου [...] τον χιλιολάτρευε κι αυτός. Δηλαδή αυτό το παιδί συγκεντρώνει πάνω του τόση αγάπη που δεν ξέρω αν άλλο παιδί μπορεί να τη συγκεντρώσει.

1507.Θ Του ξερίζωσε την ψυχή [...] του ξερίζωσε τη λαχτάρα του, του ξερίζωσε τις εμπειρίες του όλες...

Τελικά ο δεσμός πατέρα – παιδιού οδηγείται σε κρίση, όπως φαίνεται από τα λόγια του Θωμά:

1739: Σταμάτησα να στέλνω χρήματα [στο παιδί], προκαλώντας το: «μολών λαβέ», γιατί τώρα πρέπει να μου κάνει από μόνο του αγωγή. Δεν μπορεί να κάνει η μαμά του.

3.4 Κλίμα και συνεργασία των γονιών

Ως προς το κλίμα και τη συνεργασία των γονιών οι συμμετέχοντες ισομοιράστηκαν (περίπου) σε δυο κατηγορίες.

Συγκεκριμένα σε ορισμένους συμμετέχοντες (4 από 9) επικρατεί το θετικό κλίμα και η εποικοδομητική συνεργασία με τη μητέρα, όπως φαίνεται:

- από την αλληλοϋποστήριξη μεταξύ των γονιών
- από την εποικοδομητική ενημέρωση
- από την αίσθηση κοινού μετώπου
- ή από την έγκριση του πατέρα προς τη μητέρα με την έννοια, ότι την θεωρεί επαρκή στον ρόλο της.

Ενώ στους υπόλοιπους συμμετέχοντες (5 από 9) επικρατεί το λιγότερο ή περισσότερο αρνητικό κλίμα και η συνεργασία των γονιών παρουσιάζει μικρότερα ή μεγαλύτερα προβλήματα, όπως φαίνεται:

- από την έλλειψη υποστήριξης της μητέρας προς τον πατέρα, αλλά και την ανεπάρκεια –σύμφωνα με τον πατέρα- της μητέρας στον γονικό ρόλο της;
- από τη μη επικοινωνιακή επικοινωνία των γονιών
- από την ελλιπή ενημέρωση εκ μέρους της μητέρας σε ό,τι αφορά το παιδί
- από τη γονική σύγκρουση σε θέματα οριοθέτησης του παιδιού που ως συνέπεια αποδυναμώνει την επιτυχή εφαρμογή της.
- ή από το εχθρικό κλίμα

Ως προς την επίδραση του κλίματος και του τύπου συνεργασίας των γονιών στον πατρικό ρόλο φαίνεται, ότι το θετικό κλίμα και η επικοινωνιακή συνεργασία με τη μητέρα λειτουργεί ενισχυτικά στον πατρικό ρόλο και επιπλέον περιορίζει τις αρνητικές συνέπειες άλλων παραγόντων στον ρόλο του πατέρα. Αντίθετες είναι και οι επιδράσεις του αρνητικού κλίματος και της μη επικοινωνιακής επικοινωνίας των γονιών που συνήθως δυσκολεύουν την άσκηση του πατρικού ρόλου είτε αποτελώντας την κύρια πηγή προέλευσης των δυσκολιών του πατέρα είτε λόγω του ότι δρουν ενισχυτικά στους υπόλοιπους επιβαρυντικούς παράγοντες.

3.4.1 Θετικό κλίμα και επικοινωνιακή συνεργασία με τη μητέρα

α. Καλό κλίμα και αλληλοϋποστήριξη γονιών στον γονικό ρόλο τους. Το καλό κλίμα και η αλληλοϋποστήριξη γονιών πρακτικά και συμβολικά ενισχύουν τη θέση τους και τον ρόλο τους:

53: *[η μαμά] είναι πολύ στο ότι «ξέρεις κάτι», αυτό που λέμε παίρνει ο μπαμπάς τηλέφωνο: «μίλα του μπαμπά». Ε, «θα πας στον μπαμπά», «μη μιλάς έτσι στον μπαμπά». Εγώ ας πούμε, επιτρέπω στον μικρό να με λέει «χαζό μπαμπά» παράδειγμα ε εκείνη του λέει «δεν τον λέμε έτσι τον μπαμπά».*

30: *[...] συμβαίνει και στους δυο, άρα, όταν ασχολείται με κάτι, όταν παίζει, όταν ασχολείται με κάτι «ω, δε θέλω να μιλήσω», «έλα ρε πες στη μαμά ένα «γεια», «γεια είμαι καλά» και κλείσ' το».*

727: *Ξέρεις πολλές φορές που δε βρίσκω τη μητέρα του στο τηλέφωνο παίρνω τον ίδιο και λέω Γιώργο πού είναι η μαμά; δηλαδή δεν του λέω: «πού είναι αυτή;» ή «πού είναι η μάνα σου;». Δεν είναι η «μάνα σου», είναι η γυναίκα με την οποία έχουμε κάνει το παιδί. Άρα λοιπόν δε θα την πω αυτή [θα πω] «πού είναι η μαμά». Ε, δεν ξέρω αν είναι καλός ή κακός αυτός ο τρόπος με τον οποίο το χειρίζομαι εγώ, αλλά θεωρώ, ότι μέχρι στιγμής έχει αποδώσει και δεν έχει υπάρξει κάποιο πρόβλημα. Κι εκείνος ας πούμε*

πολλές φορές που μιλάμε στο τηλέφωνο «Έλα Γιώργο, ο μπαμπάς σου στο τηλέφωνο» δεν είπε -ξέρω γω- «αυτός».

376: ...τόρα και στις αρρώστιες να τρέχω, στα νοσοκομεία και να τα... όλα τα 'κανα με τη μαμά τους. Δηλαδή, μ' έπαιρνε τηλέφωνο «έχει το παιδί πυρετό». Έφευγα, πήγαινα, έπαιρνα το παιδί [...]

Στο γονικό υποσύστημα συμμετέχει υποστηρικτικά προς τα παιδιά και η νυν σύζυγος του πατέρα:

240: [...] [η μαμά τους] θα με πάρει ή εμένα ή τη σύζυγό μου ό,τι ώρα να 'ναι, θα μας πει, θα πει τι πρόβλημα αντιμετωπίζει, θα κοιτάζουμε από κοινού να βρούμε λύσεις με τα παιδιά.

β. Η εποικοδομητική ενημέρωση και συνεργασία υποστηρίζει τον πατρικό ρόλο.

Η εποικοδομητική ενημέρωση από τη μητέρα αντισταθμίζει εν μέρει τις δυσκολίες ενημέρωσης του πατέρα για την πρόοδο του παιδιού εξαιτίας των μέτρων κατά της πανδημίας (διαδικτυακή διδασκαλία και ενημέρωση) και των απαιτήσεων της εργασίας του πατέρα:

264: Κοίτα καταρχήν με δυσκολεύει, ότι δεν μπορώ πολλές φορές να παρακολουθήσω να μείνω «up to date» που λέμε στα Αγγλικά με το κομμάτι της εκπαίδευσης του -έτσι; Γιατί είναι δύσκολο λόγω δουλειάς, λόγω καραντίνας, γιατί με το webex με τα ηλεκτρονικά αυτά, έχουμε μείνει πάρα πολύ πίσω, δηλαδή αυτήν τη στιγμή δεν έχω πλήρη εικόνα σε τι επίπεδο είναι [...] Από ό,τι μου λέει η μαμά του -γιατί απ' το webex το ηλεκτρονικό ενημερώνεσαι ηλεκτρονικά ουσιαστικά απ' τους καθηγητές- μου λέει ότι πάει καλά. Ντάξει δεν έχω λόγο να μην την πιστέψω. Αλλά νομίζω, ότι όλοι οι γονείς δεν έχουνε εικόνα πλήρη τι στο καλό κάνανε αυτόν τον καιρό.

Η εποικοδομητική ενημέρωση από τη μητέρα λειτουργεί βοηθητικά για τον πατέρα, καθώς ο πατέρας νιώθει τη συμπίεση της μητέρας προς τον ίδιο στόχο.

387: [...] Με παίρνει τηλέφωνο, με ενημερώνει, υπάρχει και αυτή -ξέρεις- η ενημέρωση ότι «ο Γιώργος αυτό και αυτό» και γενικώς δηλαδή υπάρχει αυτή η -έτσι- η επικοινωνία και η βοήθεια και απ' τη μητέρα η οποία -εντάξει- πιστεύω ότι έπαιξε μεγάλο ρόλο, θέλει δηλαδή κι εκείνη να τον δει φτασμένο να τον δει ρε παιδί μου, εκεί που πιστεύω ότι αξίζει.

Η εποικοδομητική συνεργασία με τη μητέρα γεφυρώνει την απόσταση που μπορεί να δημιουργηθεί μεταξύ του πατέρα και του παιδιού, καθώς το παιδί μεγαλώνει:

309: [...] απ' αυτήν την άποψη σου λέω, ότι ο ρόλος μου είναι περισσότερο συμβουλευτικός... εε... και σε συνεργασία με τη μαμά τους, γιατί όταν τα παιδιά είναι μικρά σου μιλάνε πιο άνετα, σου ανοίγονται πιο άνετα. [...] Και από εκεί έχω τη συνεργασία, ώστε να μαθαίνω πατήματα, να συμβουλεύσω, να βγω μπροστά, να κάνω... δηλαδή αυτό έχω χτίσει.

Η εποικοδομητική επικοινωνία βελτιώνει τους γονείς στον ρόλο τους. Ο πατέρας παρακινεί τη μητέρα να αλλάξει τη στάση της και να συμπορευτούν, κάτι το οποίο έχουν επιτύχει έκτοτε:

50: «είσαι σίγουρη; μια φορά» της λέω «θα σε ρωτήσω». «Ναι» μου λέει «το ποδήλατο εδώ». Ντάξει εκείνη την ώρα, όπως πήρα τον μικρό πήγαμε στο ποδηλατάδικο πήραμε ποδήλατο να έχει και στο εδώ σπίτι [...] γίνανε δυο τρία τέτοιαν τα οποία εκεί ήταν ότι: «κοίταζε να δεις, θες να το πηγαίνουμε έτσι; να το πάμε έτσι, ε, αλλά το θεωρώ τελείως ηλίθιο, ας πούμε να το πάμε έτσι, διάλεξε.» «όχι» μου λέει «έχεις δίκιο, εντάξει κτλ» Από τότε λοιπόν μέχρι και σήμερα είμαστε εξαιρετικά καλά θα έλεγα.

Ο Ιωάννης και ο Ηλίας μάλιστα αναφέρονται στην προϋπόθεση να έχουν επιλύσει τα μεταξύ τους ζητήματα οι γονείς για να μπορέσουν να αναπτύξουν ουσιαστική συνεργασία:

723: [...] σ' αυτό το κομμάτι πρέπει πρώτα οι γονείς να λύσουν τις διαφορές τους και μετά να αποφασίσουν τις επιμέλειες και τις συνεπιμέλειες. [...] δεν αλλάζει κάτι στη συνεπιμέλεια. Όταν βάλεις τους ανθρώπους κάτω να τους εξηγήσεις με λογική τι γίνεται, η συνεπιμέλεια είναι το λιγότερο.

753: [...] όταν είχαμε βρεθεί κάπου μου λέει ότι «εσάς αν σας δει κάποιος έξω και ξέρει ότι έχετε πάρει διαζύγιο δε θα το πιστέψει», δηλαδή τόσο αγάπη και με χαμόγελο στην κυριολεξία δηλαδή. Εντάξει ό,τι ήτανε να μοιράσουμε -που λέει ο λόγος- το μοιράσαμε, να το πω έτσι. Δεν έχουμε να μοιράσουμε κάτι άλλο -να το πω έτσι λαϊκά όπως λέμε- ό,τι ήταν να μοιράσουμε το μοιράσαμε. Αλλά αυτό δε σημαίνει, ότι αν χρειαστεί κάτι δε θα τρέξω. Ή ότι αν χρειαστώ κι εγώ κάτι δε θα τρέξει εκείνη. Αυτό είναι *de facto*.

γ. Το κοινό μέτωπο στο γονικό υποσύστημα και η σημασία του στην οριοθέτηση του παιδιού. Το κοινό μέτωπο στο γονικό υποσύστημα οριοθετεί καλύτερα το παιδί:

461: Δηλαδή άμα μου πει, ότι κάτι γίνεται που δεν είναι καλό, ξέρω γω, η μητέρα του, αν μου -ξέρω γω- αν μιλήσει, θα τον πάρω τηλέφωνο θα τον επιπλήξω, κατάλαβες, δεν

έχει, δεν έχουμε ότι «Α, το παιδί» επειδή είναι έτσι πρέπει -η κατάσταση- να μας εκμεταλλευτεί κιόλας, κατάλαβες;

603: [...] αντιμετώπισα προβλήματα κι εκεί εε... σε συνεργασία με τη μαμά, καταστρώσαμε ένα σχέδιο -πώς να το πω- και τα καταφέραμε, σταμάτησε να είναι με παλιοπαρέες για να προλάβουμε άσχημες καταστάσεις.

713: [...] Το θέμα είναι να 'χουνε και οι δυο μια κοινή γραμμή. Δηλαδή δεν μπορείς εσύ να παίρνεις το παιδί και να λες «όχι μεγάλε δε θα διαβάσεις, δεν πειράζει, γιατί τότε είναι το τρίωρό μου». Κι η μάνα να του λέει «όχι, θα διαβάσεις, γιατί πρέπει να διαβάσεις». Δε γίνεται αυτό.

δ. Η επάρκεια της μητέρας. Η επάρκεια της μητέρας ικανοποιεί τον πατέρα και τον διευκολύνει στον γονικό ρόλο του. Ο πατέρας αναφέρεται στα θετικά αποτελέσματα στο παιδί και στη σχέση μαζί του:

674: [...] είμαι τυχερός, απ' τους τυχερούς διαζευγμένους, γιατί είναι καλό παιδί η μαμά τους, εε... τις ώρες που δεν είμαι εκεί έχει διαπαιδαγωγήσει τα παιδιά μου, δηλαδή θα δεις ότι κάθε μέρα τους έχει πρόγραμμα [...], δηλαδή είναι παιδιά ανεξάρτητα.

179: [...] γενικά δηλαδή και τώρα και τότε έχουμε πάρα πολύ καλές σχέσεις και με ενημερώνει [...] δηλαδή, εκεί θέλω να καταλήξω ότι η μάνα έχει παίζει πάρα πολύ ρόλο. Αθόρυβα, χωρίς να το ξέρω, γιατί δεν είμαι εκεί για να το βλέπω, έχει κάνει πάρα πολύ δουλειά, πάρα πολύ μεγάλη δουλειά στη σχέση μας με το παιδί βέβαια, και γενικότερα στη σχέση μας σαν γονείς απέναντι στο παιδί. Για μένα αυτό είναι και το πιο σημαντικό, γιατί είμαστε γονείς πάνω απ' όλα.

3.4.2 Αρνητικό κλίμα και προβλήματα συνεργασίας με τη μητέρα

α. Μη υποστήριξη προς τον πατέρα ή ανεπάρκεια μητέρας. Το αρνητικό κλίμα φαίνεται στα ακόλουθα αποσπάσματα από τις διαφωνίες των γονιών, την έλλειψη αμοιβαίας υποστήριξης ή τη μη ικανοποίηση των προσδοκιών του πατέρα για τη μητέρα, ως προς την άσκηση του γονικού ρόλου της.

Ο πατέρας ήθελε να ασχοληθεί περισσότερο η μητέρα στον γονικό ρόλο της, καθώς θεωρεί ότι δεν καλύπτονται οι ανάγκες του παιδιού:

201: [...] ήθελε να κυνηγήσει δουλειές στην υπηρεσία της και να λείπει αρκετό χρόνο, και εκτός έδρας κ.λ.π. Και κάπου εκεί είχα ενδοιασμούς και της λέω «για σκέψου τα λιγάκι μήπως δεν πρέπει να χάνουμε τόσο χρόνο, γιατί πρέπει να βλέπει και εσένα το παιδί τελοσπάντων». Εμένα με έβλεπε σίγουρα πολύ περισσότερο χρόνο.

877: Της λέω «άσε το παιδί ελεύθερο», και το λες και στο δικαστή «κοίτα το παιδί πού ήταν», του πας φωτογραφίες, του πας βίντεο και του λες «κοίτα πού ήταν το παιδί, κοίτα πού είναι τώρα το παιδί, σε 4 τοίχους μέσα σε ένα κλουβί -έτσι;- με μια μάνα που γυρίζει αργά το απόγευμα και μόνο για να ασχοληθεί με κάτι άλλο που ακόμη και με το παιδί της δεν είναι σε θέση, κι έλα να μου πεις, γιατί το παιδί ουρλιάζει και φωνάζει και δεν στέκεται πουθενά.

347: Οι διαφωνίες είχαν να κάνουν με το κατά πόσον η μητέρα θα μπορέσει να ανταποκριθεί στον ρόλο της. Γιατί μου είχε δείξει, ας πούμε, ότι δεν θα μπορούσε να αφιερώσει τον κατάλληλο χρόνο για να σταθεί στο παιδί της.

Η μητέρα δεν υποστηρίζει τις προσπάθειες του πατέρα:

713: Του παίρνω τους εξοπλισμούς, του παίρνω παπούτσια, του παίρνω τσάντες, δίνω... δίνω κάποια λεφτά... Ξεκινάει προπονήσεις το παιδί κάθε Σάββατο, ενώ είχα μπλέξει και με τη νέα θέση μου στη δουλειά [...] τον πήγαινα στους αγώνες του -ξέρεις- να κάνουν... Ε, κάποια στιγμή, ξέρω γω, με τη δουλειά εκεί πέρα [...] δεν μπορούσα να τον πάω προπόνηση [...] Ε, της έλεγα «πήγαίνε το το παιδί ρε παιδί μου». Μου λέει «να 'ρθεις να τον πας εσύ». Δεν το πήγε το παιδί.

Ο πατέρας διαφωνεί με τους χειρισμούς της μητέρας και υποστηρίζει το παιδί μεμονωμένα και ανεξάρτητα από τη μητέρα:

27: Ας πούμε τώρα το βράδυ την κοπανάει με την παρέα του και μου στέλνει μηνύματα η μάνα «μάζεψέ το». «Όχι, βέβαια, εσύ θα το μαζέψεις» Στο κάτω κάτω εσύ ήσουν η πιο «κατάλληλη».

33: Η μάνα είναι πρόβλημά της. Ας κάνει ό,τι θέλει. Δεν μπορώ να μπλεχτώ εγώ σ' αυτό. Ούτε θα της κάνω μάθημα. Απλώς δε θα επωμιστώ ευθύνες που τόσο πολύ διεκδίκησε να έχει.

28: Εγώ τη δουλειά μου την κάνω, αλλά την κάνω στο δικό μου... σε ένα επίπεδο που εκείνη δεν το βλέπει.

36: Τώρα το τι του λέει δε θα το μάθω εγώ ποτέ και δε θέλω να το μάθω, δε με νοιάζει. Εγώ τη δουλειά μου.

1159: «Τι συμβαίνει;» «Υπάρχει θέμα με το παιδί.» [...] Και η μητέρα ζητάγε τα ρέστα απ' τους καθηγητές «γιατί τους βάζετε δύσκολα;» Άκουσον άκουσον δηλαδή να της λένε ότι «το παιδί σου έχει πρόβλημα» και να σου λέει ο άλλος «θέλω να βοηθήσω το παιδί, είμαι διατεθειμένος να το βοηθήσω» [...] «Όχι», λέει «βάζετε δύσκολα». Δεν ήθελε να αναγνωρίσει το θέμα, το πρόβλημα και το 'ριχνε σ' αυτούς.

1125: Σταμάτησε το φροντιστήριο, πήγα στα φροντιστήριά του να δω έξω τι στο καλό συμβαίνει, τον είχε σταματήσει απ' το φροντιστήριο... του άρχισε κάτι ιδιαίτερα, τα ίδια, του σταμάτησε τα ιδιαίτερα τον ξαναπήγε φροντιστήριο. Ενώ, εδώ, το προηγούμενο καλοκαίρι τον είχα εγώ, του έφερνα εδώ στο γραφείο και του κάνανε μάθημα και τον βοηθούσα κι εγώ μετά όταν αυτός ήθελε. Είπα «δε θέλω να σου κάνω εγώ μάθημα, θέλω όποιον θέλεις, να κάνεις ό,τι μάθημα θέλεις, όσες ώρες θέλεις, εσύ θα κάνεις το πρόγραμμά σου... και όταν κουράζεσαι και έχεις χρόνο πες μου να πηγαίνουμε για μπάνιο».

Ο Ζήσης θεωρεί ότι επιβαρυνόταν όλο και περισσότερο μέσω της μετάθεσης των ευθυνών προς αυτόν:

801: μεταφέρει τον τρόπο ζωής της με το παιδί, δεν έχει μάθει να είναι ένας άνθρωπος οργανωτικός, ένας άνθρωπος που έχει μια σειρά σε ένα οργανωμένο σπίτι πίσω και βρίσκει μια μητέρα που έχει 2-3 πράγματα έτοιμα γι' αυτόν. Έρχεται σ' ένα άδειο σπίτι, που δεν είναι η μητέρα του, δεν ξέρει πότε θα γυρίσει η μητέρα του, δεν ξέρει αν θα βρει φαγητό, δεν ξέρει αν θα βρει τα ρούχα του.

897: Για μένα έτσι άρχισαν τα προβλήματα. Μέχρι τότε ας πούμε εντάξει υπήρχε ξέρω γω νεανικός έρωτας ο οποίος... απ' το παιδί και μετά φάνηκε η ανεπάρκεια.

378: Κοίταζε διαφωνίες δεν είχαμε στο αν θα τον κρατάω περισσότερο ή λιγότερο. Απλώς οι διαφωνίες ήταν, ας πούμε, ότι εγώ επιβαρυνόμουν όλο και περισσότερο. Δηλαδή, ενώ η πρώην σύζυγός μου είχε αναλάβει την επιμέλεια, στην πραγματικότητα, ας πούμε, τα προβλήματα τα αντιμετώπιζα εγώ [...] τις πραγματικές διαδικασίες, ας πούμε που αφορούσαν το παιδί, δηλαδή από ένα πιστοποιητικό που πρέπει να βγάλεις μέχρι μια εγγραφή σε ένα σχολείο, μέχρι το να πηγαίνει σε μια δραστηριότητα, μέχρι το αν χρειάζεται ιατρική φροντίδα...

β. Μη εποικοδομητική ενημέρωση από τη μητέρα. Η μη εποικοδομητική επικοινωνία από τη μητέρα προς τον πατέρα ενδέχεται να είναι επιζήμια στη σχέση πατέρα παιδιού και ο πατέρας την παρακάμπτει:

35: Τώρα δεν έχω επαφή μαζί της, δεν τη βλέπω ποτέ. Μάλιστα της απαγορεύω να μου μιλήσει και της λέω ό,τι θέλεις να μου το στέλνεις με γράμμα, γιατί ξεχνάει τα όριά της κι αρχίζει πάλι και μου εξηγεί τι πρέπει να κάνουμε [...]

374: Δηλαδή με μπρίζωνε χωρίς να υπάρχει λόγος, ας πούμε ρε παιδί μου, όταν γύριζα απ τη δουλειά... να με μπριζώσει «έκανε το παιδί αυτό, έκανε εκείνο, έκανε το άλλο»

[...] Έλεγε -ας πούμε- να με φορτώσει -ας πούμε- να τη μαλώσω, εγώ κατάλαβες; Να γίνω εγώ ο κακός με λίγα λόγια.

γ. Η ελλιπής ενημέρωση από τη μητέρα. Είτε η απουσία ενημέρωσης είτε η ελλιπής ενημέρωση του πατέρα για σοβαρά θέματα που αφορούν το παιδί δυσχεραίνει την άσκηση του γονικού του ρόλου σε ποικίλες διαβαθμίσεις έως και σε βαθμό αποκλεισμού του από την ουσία του ρόλου αυτού.

Ο πατέρας δυσχεραίνεται στην άσκηση του ρόλου του, επειδή δεν ενημερώνεται σε σοβαρά θέματα που αφορούν το παιδί, όπως τα ιατρικά θέματα:

961: [...] η απόσταση και όλα αυτά που σου είπα πριν ότι δυσκολεύουν την κατάσταση και κυρίως αυτό: ότι δε με ενημερώνει.

685: Γιατί, ας πούμε, εμένα τώρα.... εμένα δε με ενημερώσει για τα ιατρικά.

Ο πατέρας βιώνει αποκλεισμό από σημαντικούς τομείς της ζωής του παιδιού του:

1059: Είχα απαιτήσει να μου στέλνει το βιβλιάριο καλοκαίρι και τι να κάνω εγώ, να πάω στο νοσοκομείο, αν μου τύχει, το παιδί χωρίς βιβλιάριο; Της έλεγα «φέρε το βιβλιάριο του παιδιού». Δεν είχε βάλει ποτέ βιβλία και τετράδια του παιδιού να δω μέσα τι έκανε... ή να το διαβάσω βρε αδερφέ! Σαββατοκύριακο που ήμασταν να τον διαβάσω και να πάει έτοιμος για τη Δευτέρα. Π Ο Τ Ε ! [τονίζει] Δεν είχα δει τετράδιό του, δεν είχα δει σάκα του, δεν είχα δει βιβλίο του.

1010: Έφτανε σε σημείο να έχει σοβαρά προβλήματα, [στο σχολείο] [...] και η μαμά σφύριζε αμέριμνη. «Στάσου ρε παιδί μου, πού είσαι; Ενημέρωσε εδώ να δούμε». Εγώ το μάθαινα απ' το σχολείο.

Ο πατέρας λόγω της ελλιπούς ενημέρωσης από τη μητέρα ανησυχεί για την επαρκή κάλυψη της φροντίδας του παιδιού οπότε παρακάμπτει τη μητέρα και επιδιώκει να ενημερώνεται με την άμεση επικοινωνία του με το παιδί για την καλύτερη υποστήριξή του:

521: [...] έπρεπε να ξέρω τι του συμβαίνει, έπρεπε να τον ακούσω να καταλάβω «είναι καλά;» γιατί δεν ήμουν βέβαιος ότι η μητέρα του θα μου το έλεγε. Δηλαδή αν, ας πούμε κάποια στιγμή το παιδί δεν ήταν καλά στην υγεία του μπορεί και να μην μου το έλεγε. [...] Ήταν μια σχέση που δεν υπήρχε ειλικρίνεια τελοσπάντων με την πρώην σύζυγό μου. Δεν ήξερα τι συνέβαινε στο παιδί.

δ. Γονική σύγκρουση σε θέματα οριοθέτησης του παιδιού και αντίκτυπος στο παιδί. Όταν οι γονείς διαφωνούν στους τρόπους χειρισμούς είναι δυσκολότερη οριοθέτηση και η διαπαιδαγώγηση του παιδιού από τον πατέρα:

419:[...] Γιατί η μαμά είχε αυτό στην αρχή, το κενό το αναπληρώναμε με υλικά πράγματα και προφανώς δυσκολευότανε μετά από ένα σημείο κι αυτό ήτανε κι οι μεγαλύτεροι καβγάδες μας.

438: [...] είναι -πώς να στο πω- της «διαβούλευσης»[το παιδί]. Δηλαδή, όταν έρθει μαζί μου ξέρει ότι αυτό είναι πανάκριβο δεν χρειάζεται να το πάρουμε, γιατί έχουμε άλλο, δε μας χρειάζεται τώρα. Όταν είναι με τη μαμά όμως θα της πει «μαμά να το πάρουμε αυτό;»

584: Καλά στο να θέτεις κανόνες πολύ δύσκολο. Γιατί ένα παιδί που δεν έχει καθόλου κανόνες στο σπίτι του όλη την εβδομάδα ή έχει διαφορετικούς κανόνες...τώρα αυτό το παιδί έρχεται σε ένα άλλο σπίτι, όπου εκεί του θέτεις για πρώτη φορά κανόνες ή τέλος πάντων αλλάζεις κάποιους κανόνες, είναι διαφορετικοί οι κανόνες εκεί πχ, είναι διαφορετικό το περιβάλλον έτσι; Μετά κατέληξε να είμαι ο κακός της ιστορίας ας πούμε. Δηλαδή απ' το να του πω... Γιώργο... εμένα με είχανε μάθει πρώτα απ' όλα το πρωί πρέπει να σηκώνομαι και να πλένομαι, να ντύνομαι και να κάνω αυτήν τη διαδικασία ρε παιδί μου, πώς θα τρώω, πώς θα μιλάω ή κάποια πράγματα. Ήταν εντελώς, το παιδί χύμα. Εγώ ήμουν κάπως, δηλαδή προσπαθούσα να του δείξω το σωστό. Αυτός αντιδρούσε ας πούμε, γιατί δεν υπήρχε κάποιος να κάτσει μαζί του – ξέρεις- να ασχοληθεί [...] Απ' την άλλη πλευρά είχα την εναντίωση του παιδιού «τι τα θες τώρα αυτά και γιατί να το κάνω αυτό και γιατί ...» ξέρεις... στα απλά πράγματα τώρα αυτό που σου λέω να σηκωθεί, να πλυθεί και να ντυθεί το πρωί έδινε μάχες.

ε. Το εχθρικό-συγκρουσιακό κλίμα και ο αντίκτυπος στο παιδί. Το εχθρικό-συγκρουσιακό κλίμα μεταξύ των γονιών οδηγεί στην εμπλοκή του παιδιού με διάφορους τρόπους και σε ορισμένες περιπτώσεις φτάνει στο σημείο να έχει σοβαρό αντίκτυπο στη σχέση του παιδιού με τον πατέρα, όπως φαίνεται στα ακόλουθα παραδείγματα.

Η συγκρουσιακή επικοινωνία των γονιών δημιουργεί την ανάγκη για άμεση επικοινωνία με το παιδί, έτσι ο πατέρας παρακάμπτει τις δυσκολίες συνεννόησής του με τη μητέρα και επιτυγχάνει να ανταποκρίνεται καλύτερα στον ρόλο του:

974: Κοίτα η αλήθεια είναι ότι μέχρι ένα σημείο θα μπορούσα να... να... να καταφέρω ένα επίπεδο επικοινωνίας με τη σύζυγό μου την πρώην. Και κάποιες φορές το

πετυχαίναμε κιόλας, αλλά γρήγορα αυτό το πράγμα εξανεμιζόταν και ξαναχανόταν πάλι στο προηγούμενο καθεστώς, στα προηγούμενα προβλήματα... τα οποία κάθε φορά χειροτερεύανε κιόλας κι έτσι τελικά το άφησα εντελώς, λέω «άστο», το θεώρησα, ότι δεν έπαιρνε βελτίωση.

545: [...] επειδή με την πρώην σύζυγό μου δεν μπορούσα να συνεννοηθώ και καταλήγαμε σε καυγάδες, δηλαδή για το παιδί κυρίως τώρα που το σκέφτομαι, για να με «ξεφορτώνεται», έτσι ο δρόμος που υπήρχε μπροστά μας ήταν να επικοινωνώ απευθείας με το παιδί.

Η μητέρα ακυρώνει συμβολικά τον πατέρα ως γονιό στο βλέμμα του παιδιού με τον τρόπο που του απευθύνεται. Παρουσιάζει όμως την αντίθετη στάση, όταν βρίσκονται άλλα άτομα παρόντα. Ο πατέρας δεν την εμπιστεύεται πλέον:

344: [...] πάντα είχε διαφορετική συμπεριφορά ή εκεί που δεν έλεγε ποτέ τη λέξη μπαμπάς, άμα είναι άλλοι μπροστά [λέει εκείνη:] «μίλα στον μπαμπά σου» [έμφαση]. Δηλαδή ξέρεις είναι συγκλονιστικό. [...] Πάντως εεε πολύ ψέμα, ρε παιδί μου. Διπροσωπία πάρα πολύ, πάρα πολύ.

Η μητέρα δημιουργεί ένταση την ώρα που ο πατέρας παραλαμβάνει το παιδί, γεγονός που έχει αρνητικό αντίκτυπο στο παιδί, όπως είναι φανερό από τη στάση του: 979: [...] συνήθως εννιά στις δέκα φορές, όποτε θα πάω να τον πάρω εκείνη τη φορά, εκείνη τη στιγμή θα θέλει να πει πράγματα τα οποία δεν είναι η ώρα να τα πεις. Και το στυλ, ντάζει το στυλ που μιλάει... δεν έχει ποτέ ηρεμία. Δηλαδή δε θα μιλήσουμε, όπως μιλάμε εμείς τώρα, ξέρω γω. Ότι ναι «κοίτα να δεις αυτό» και έτσι. Υπάρχει μια ένταση και μια φωνή. [...] φαντάσου τον έπαιρνα εγώ που ήταν πιο μικρός, μόλις πήγαινα να τον πάρω ήταν ένα παιδάκι το οποίο κοίταγε στο κενό -την ώρα της αλλαγής τώρα έτσι;- ...στο κενό, και δε μιλάγε. Μόλις φεύγαμε και κάναμε δέκα βήματα άρχιζε και μιλάγε και είχαμε μια άλλη επικοινωνία. Ήταν σαν να προσπαθούσε να αφουγκραστεί τι θα γίνει κι όταν φεύγαμε χαλάρωνε, ξέρω γω.

Η μητέρα αντιτίθεται στην προσφορά βοήθειας του πατέρα και το παιδί επίσης του την αρνείται δείχνοντας τη χαμηλή αυτονομία του προς τη μητέρα και την έμμεση εμπλοκή του στη διένεξη των γονιών:

1112: «Να ασχοληθούμε μαζί να κάνουμε Skype, να κάνουμε οτιδήποτε» του 'χα βάλει ένα net meeting. «Ω», λέει «θα σκοπεύει στον υπολογιστή», λέει η μάνα του. «Παιδί μου να κάνουμε μάθημα μαζί, να πω πέντε πράγματα να σε βοηθήσω». «Όχι», λέει, «τα κανονίζω με τη μάνα μου».

Ενώ ο πατέρας του δίνει ελευθερίες στον διαθέσιμο χρόνο της επαφής τους, η μητέρα ασκεί υπερβολικό έλεγχο πάνω στο παιδί επηρεάζοντας ανά πάσα στιγμή την αλληλεπίδραση του παιδιού με τον πατέρα του:

1267: *Με τα πολλά πολλά, λέω «τι; σου 'στειλε μήνυμα;». «Ναι», μου λέει. Το δείχνει. «Να το δω», το δείχνει. [...] Του το παίρνω το κινητό, κάνω ένα σκρολ και τι να δω; Άπειρα μηνύματα, κάθε μέρα 2-3-5 φορές, με διαλόγους. Λέω «Παιδί μου, αυτό συνέβαινε όλον τον μήνα;» Αυτή τον είχε στην τσίτα συνέχεια. [...] Του πήρε κινητό και τον είχε καταστήσει κατάσκοπο, πώς δεν του 'βαλε και GPS πάνω στο κεφάλι να τον παρακολουθεί απ' τον υπολογιστή πού περπατάει. [...]*

Η εχθρότητα της μητέρας παίρνει τη μορφή πολέμου προς τον πατέρα, ενώ αδιαφορεί για τις συνέπειες στο παιδί, το οποίο εκτίθεται σε κίνδυνο από τη στάση της. Ο πατέρας δεν βρίσκει καμία θεσμική υποστήριξη:

826: *[...] αυτό το πράγμα με είχε διαλύσει, τώρα όταν πηγαίνεις όλο χαρά, διαγράφεις την κούραση, δε βλέπεις την ταλαιπωρία, τίποτα, αλλά βλέπεις την ώρα που θα τον πάρεις να γυρίσεις πίσω, να περάσεις ένα Σαββατοκύριακο σαν άνθρωπος με το παιδί... εε... να αλληλεπιδράσεις με το παιδί σου... και να γυρίσεις χωρίς το παιδί σου [διότι η μητέρα δεν του το έδωσε] την Παρασκευή βράδυ τρελαμένος... και να ξέρεις, ότι το πρωί πρέπει να ξαναπας να πάρεις το παιδί, να σηκωθώ απ' τις 5 το πρωί για να είμαι στις 7- 7 ½ - 8 εκεί να περιμένω, κι άμα τον πάρω. Είναι σαν να παίζεις κορόιδο με μεγάλα παιδιά από δω κι από κει και στη μέση ένας κοντός να είσαι και να σου πετάν την μπάλα πιο ψηλά απ' το μπόι σου [...] Η δικαιοσύνη να σφυρίζει αμέριμνα από δίπλα.*

673: *Καθότανε στον καναπέ της, κοιτούσε τηλεόραση, άκουγε μουσική κι έβλεπε εφτά και ένα: «φεύγω για το τμήμα». Λες και αν με εκνεύριζε κι έκανα ένα λάθος εγώ και χτυπούσα στον δρόμο δε θα είχε αντίκτυπο το δικό της παιδί, άμα το πάρεις κι απ' την άλλη πλευρά. Δηλαδή ουσιαστικά πολεμούσε και το παιδί της εκτός από μένα.*

3.5 Ηλικία και ωριμότητα του παιδιού

Η ηλικία και η ωριμότητα του παιδιού φαίνεται ότι έχει σημασία στη σχέση πατέρα-παιδιού, όσο και στο βαθμό εμπλοκής του παιδιού στη γονική σύγκρουση.

α. Το παιδί οριοθετεί και διορθώνει. Το ώριμο παιδί μπορεί να λειτουργήσει βοηθητικά στην προσωπική και διαπροσωπική κρίση των γονιών, κατά την περίοδο του χωρισμού και στην οριοθέτηση των γονιών, ως προς την μη εμπλοκή του στη γονική σύγκρουση, όπως φαίνεται στα ακόλουθα παραδείγματα.

Τα παιδιά καταλαβαίνουν και προσπαθούν να διορθώσουν την αδικία της μητέρας προς τον πατέρα:

285: Στο μεταξύ βλέπαν και τις αδικίες που γινόντουσαν απ' τη μητέρα τους ας πούμε, στο πρόσωπό μου, δηλαδή ψευτομηνύσεις [...] Ήταν μπροστά σ' όλα τα σκηνικά. Να φανταστείς πήγα σε δικαστήριο κι ήρθε το παιδί μου να καταθέσει... να πει την αλήθεια.

Το ώριμο παιδί βοηθάει τη μητέρα να αντιμετωπίσει καλύτερα τον χωρισμό:

247: [...] τη βοήθησε περισσότερο απ' ό,τι θα μπορούσε να τη βοηθήσει ξέρω γω η μητέρα της ή ο πατέρας της ή και οι φίλες της [...] τη βοήθησε πάρα πολύ το παιδί μου λέγοντας κάποια πράγματα τα οποία βέβαια -σου είπα- μου τ' αποκάλυψε με τον καιρό, ούτε εγώ δηλαδή δεν περίμενα τέτοια -να το πω- ωριμότητα.

Το ώριμο παιδί οριοθετεί τους γονείς:

110: Πέρα από έναν καβγά της μιας φορές που μάλιστα του ζήτησα και συγγνώμη που το είδε [το παιδί] και το πήρε πολύ ήρεμα στη φάση ότι «δεν έχω πρόβλημα, αλλά» ξέρεις «μην το ξανακάνετε μπροστά μου». Είναι πολύ ώριμο παιδί για την ηλικία του [...] Και όντως μετά δε μας έχει ξαναδεί ποτέ να μαλώνουμε, οτιδήποτε.

225: [...] κάποια στιγμή μεγαλώνοντας μου έλεγε ότι «ξέρεις κάτι; έχεις αυτό το πρόβλημα με τη μαμά, συζητήστε τα μεταξύ σας σαν μεγάλοι άνθρωποι, εγώ δεν έχω κανένα λόγο να το κάνω αυτό».

Το παιδί οριοθετεί τους γονείς και βοηθάει στη συνειδητοποίηση του πατέρα να προχωρήσει στον χωρισμό:

46: [...] ένα απόγευμα κάτι μου 'πε τέλος πάντων [η μαμά] κι εγώ δεν κρατήθηκα, απάντησα, γύρισε το μικρό και μου είπε: «μπαμπά, γιατί φωνάζεις στη μαμά;». Εε κι εκεί είπα κι εγώ ότι «όπα! φαίνεται ότι δε βγαίνει, αλλά δε θα μου το ξαναπεί [το παιδί] αυτό ας πούμε εε... τέρμα, έλα να τα χωρίσουμε...»

β. Η ηλικία, η φάση ανάπτυξης και ο βαθμός αυτονόμησης του παιδιού. Η φάση ανάπτυξης των παιδιών αποτελεί άλλοτε έναν παράγοντα δυσκολίας (π.χ. μικρή ηλικία, περίοδος εφηβείας, ενηλικίωση) για τον πατέρα και άλλοτε διευκολύνει την επαφή του με τα παιδιά κυρίως, όταν εκείνα κατακτούν υψηλότερα επίπεδα αυτονόμησης, οπότε και παραμένουν πιο εύκολα εκτός της γονικής σύγκρουσης, όπως φαίνεται στα ακόλουθα παραδείγματα.

Το μικρό παιδί κρατάει απόσταση πράγμα που δυσκολεύει και προβληματίζει τον πατέρα:

33: *«Πες μου να το φτιάξουμε» «Δε θέλω να σου πω»: αυτό είναι κάτι πάρα πάρα πάρα πολύ συχνό. Με προβληματίζει.*

Ο πατέρας δυσκολεύεται στον αποχωρισμό, όταν είναι μικρό το παιδί:

845: *πολλές φορές δηλαδή, ειδικά τον καιρό που ήταν πιο μικρός, είχα δυσκολία να τον γυρίσω πίσω, δηλαδή... πολλές φορές γινότανε κόλαση: «δεν φεύγω!». «Πρέπει να φύγουμε, πρέπει να ξανά, αυτό, θα σε πάρω πάλι, δε γίνεται να καθυστερήσουμε, έχουμε δρόμο». Τίποτα. Πολλές φορές δηλαδή ήτανε ολόκληρη μάχη για να τον βάλουμε στο αυτοκίνητο να φύγουμε.*

Η μικρή ηλικία παιδιού δυσκολεύει τον πατέρα στο να του εξηγήσει την κατάσταση μεταξύ των γονιών κατά τον χωρισμό:

362: *Εντάξει, δηλαδή, προσπαθούσα στο παιδί να μην περάσω συναισθήματα άσχημα. Θα μου πεις αυτά τα βίωνε κιόλας. Όχι, ακριβώς, του το έκρυβα, αλλά τι να πω σε ένα παιδάκι τόσο μικρό;*

Όμως, καθώς το παιδί μεγαλώνει (εδώ είναι προσχολικής ηλικίας) αρχίζει να συνδέεται περισσότερο με τον πατέρα του σε σχέση με την προηγούμενη φάση ανάπτυξής του:

822: *[...] νομίζω ότι τώρα όσο μεγαλώνει υπάρχει πιο καλή σύνδεση.*

Το έφηβο παιδί αναδιπλώνεται στον εαυτό του και κρατάει μίαν απόσταση από τον πατέρα:

55: *[...] καμιά φορά, αν δεν τον πάρω εγώ, δε θα με πάρει. Αλλά, εντάξει, είναι ένα τυπικό γνώρισμα της εφηβείας ότι «έχω στο μυαλό μου πολλά άλλα, εκτός από σένα». Ντάξει αυτά υπάρχουν.*

Η «σκληρή» γλώσσα του παιδιού στην περίοδο της εφηβείας δυσκολεύει τον πατέρα όσο και οι κίνδυνοι στους οποίους εκτίθεται σε αυτήν την ηλικία:

551: *[...] έχω αντιμετωπίσει δυσκολίες του τύπου ότι «μας παράτησες, μας άφησες» που δεν τις εννοεί όμως πραγματικά. Είναι απλά, γιατί ξέρει ότι θα πονέσω.*

567: *Τώρα βέβαια έχει μεγαλώσει, είναι διαφορετικά τα πράγματα, διαφορετική η σχέση. Νομίζω όμως, ότι όταν τα παιδιά κάνουν την επανάστασή τους εε... όλα τα παιδιά, η γλώσσα πολλές φορές που... όταν έρχονται σε αντιπαράθεση με τους γονείς εε... η γλώσσα που θα βγάλουν θα 'ναι γλώσσα για να τους πονέσει, δε θα 'ναι γλώσσα για να... «απλά λέω άσπρο κι εσύ μαύρο».*

597: [...] όταν ήτανε... στο στάδιο της εφηβείας είχα νιώσει δυσκολία με παρέες που δεν έπρεπε να κάνει...

Η αντιδραστικότητα του παιδιού κατά την εφηβεία δυσκολεύει τον πατέρα:

661: Τώρα είναι στην εφηβεία και τσινάει πολύ.[...] αντιδρά καμιά φορά άσχημα «τώρα» ξέρω γω «παράτα με», μερικές φορές τσακωνόμαστε μετά τα βρίσκουμε στο τέλος.

Το παιδί, καθώς μεγαλώνει (νεαρός ενήλικας) περιορίζει την αυθόρμητη τρυφερότητα του πατέρα:

92: Βέβαια, έχει ανάγκη το χάδι, έχει ανάγκη την αγκαλιά, βέβαια τώρα λόγω της ηλικίας μόλις πάω να τον πλησιάσω «έλα, έλα» μου λέει, αλλά, θέλει.

Ο πατέρας δεν αισθάνεται έτοιμος για την αυτονόμηση του παιδιού και την βιώνει ως πρόωπο γεγονός:

81: [...] ήθελε να δουλέψει και δουλεύει, που σημαίνει ότι δηλαδή «δεν έχω ρε παιδί μου ανάγκη για κάτι, είμαι μια χαρά». Έχει φτιάξει το σπίτι του... Γενικά δηλαδή έχει μπει σε ρυθμούς πολύ πιο γρήγορα, ίσως κι από ό,τι περίμενα.

Ο πατέρας αναπολεί και νοσταλγεί τη στενότερη σχέση που είχαν, όταν ήταν πιο μικρό το παιδί:

299: [...] ερχότανε εδώ στο σπίτι το πατρικό, κοιμότανε. Τώρα βέβαια έχει μεγαλώσει, έχει τη σχέση του, έχει φίλους είναι εξαιρετικά δύσκολα. Μάλιστα υπήρξε και εποχή όπου 3-4 καλοκαίρια ήμασταν διακοπές μαζί, μαζί. Και με φίλους μου και μόνοι μας, και πηγαίναμε δηλαδή σε διάφορα μέρη ανά την Ελλάδα και πηγαίναμε και κάναμε διακοπές μαζί, δηλαδή το γούσταρε, ήθελε -πώς να στο πω- του άρεσε.

Η αυτονόμηση του παιδιού καθώς μεγαλώνει, απαιτεί την προσαρμογή της στάσης των γονιών, π.χ. τη μείωση του ελέγχου που του ασκούν και πολλές φορές διευκολύνει ως αποτέλεσμα την επαφή με τον πατέρα, όπως φαίνεται στα παρακάτω αποσπάσματα:

17: Ντάξει στην ηλικία τώρα που είναι, είναι τελείως ανεξάρτητος, λίγα πράγματα πλέον χρειάζεται, δε με έχει πλέον τόσο ιδιαίτερη ανάγκη -να το πω έτσι. Συμβουλές βέβαια με ρωτάει για κάποια πράγματα.

55: Έχουνε μεγαλώσει [...] οπότε έχουνε τις παρέες τους, έχει πια αλλάξει ο ρόλος μου, είναι πιο συμβουλευτικός, πιο συμβουλευτικός. Πέρασαν δηλαδή το στάδιο της προεφηβείας, της εφηβείας...

376: Τώρα βέβαια έχει περάσει καιρός, έχει μεγαλώσει. Πλέον λέει κιόλας ότι «θα πάω με τον μπαμπά» ή «θα κάτσω εδώ πέρα», Σαββατοκύριακο θα πάω με τον μπαμπά.

418: επίσημα ισχύει κάθε Τετάρτη 5 με 9 και κάθε... κάθε δεύτερο Σαββατοκύριακο από το Σάββατο στις 9 το πρωί μέχρι το... την Κυριακή στις 9 το βράδυ. Ε, τώρα όμως έχουνε χαλαρώσει τα πράγματα, γιατί το παιδί είναι πια μεγάλο και έρχεται σχεδόν κάθε Σαββατοκύριακο, σχεδόν όλα τα Σαββατοκύριακα, ναι. Τετάρτες δεν το παίρνω, δεν το παίρνω πλέον λόγω εργασίας, δεν προλαβαίνω, λόγω δουλειάς, αλλά το έχω όλα τα Σαββατοκύριακα.

25: Τα πάντα έχουνε ληφθεί, οι δικαστικές αποφάσεις και ούτως ή άλλως το παιδί μεγαλώνει, μόλις θα 'χει ενηλικιωθεί δεν θα ισχύει τίποτα. [...] εδώ πέρα έρχεται για 5' και κάθεται για τρεις ώρες, γιατί μιλάμε. [...] όπως είπα και στη μάνα του πριν λίγο καιρό, έχει καινούρια οικογένεια που είναι η παρέα του, πιο πολλά λέει με κείνους είναι ο κόσμος του.

Από την άλλη πλευρά η χαμηλή αυτονόμηση του παιδιού το απομακρύνει από τον πατέρα:

1478: Στην αρχή ήταν αρνητικός μετά μαλάκωσε... μαλάκωσε, δέχτηκε να βρεθούμε και μετά... μου έκλεισε την πόρτα στη μούρη! Με κορόιδεψε ουσιαστικά, γιατί και παλιότερα, όταν ήταν στο σχολείο πηγαίναμε... πήγαινα στο σχολείο [...] «Α, πάμε να φάμε κάτι και να σε πάω σπίτι», «όχι» λέει «θα πάω στο σπίτι», έπαιρνε αμέσως τη μαμά του. Και τώρα η πρώτη δουλειά του, έβγαλε το κινητό μόλις με είδε κι έπαιρνε τη μαμά του...

γ. Πώς βιώνουν τα παιδιά την ένταση. Κάποιοι συμμετέχοντες επισήμαναν την οπτική του παιδιού με την έννοια του πώς αντιλαμβάνεται τις συγκρούσεις των γονιών και κατά πόσο κατανοεί τελικά τις επιλογές των γονιών και τη στάση καθενός τους.

Το παιδί καταλαβαίνει την ένταση ακόμη και όταν οι γονείς αποφεύγουν την εκτόνωσή της μπροστά του:

364: Το παιδί δεν είναι χαζό. Δηλαδή μια ένταση θα την καταλάβει. Προφανώς, δεν είναι χαζό. [...] Ντάξει προφανώς καταλαβαίνει ότι «κάτι έγινε παιδιά» «τι έγινε;» Αλλά μέχρι εκεί.

Τα παιδιά καταλαβαίνουν την επίδραση της μητέρας στη σχέση με τον πατέρα τους.

390: *Αφού τα παιδιά το καταλάβανε κάποια στιγμή. Λέει «θυμάμαι που ερχόσουν και σε μπρίζωνε τζάμπα».*

Τα παιδιά καταλαβαίνουν το αδιέξοδο στη σχέση των γονιών και αποδέχονται το χωρισμό.

917: *Τα ίδια τα παιδιά δε θέλουνε να είμαστε μαζί.*

Μεγαλώνοντας, αλλά και από τις καταστάσεις (το κλίμα και τις συζητήσεις των γονιών) που βιώνει το παιδί αναγκάζεται να ωριμάσει, έτσι αποκτά καλύτερη αντίληψη των καταστάσεων και δική του κρίση:

782: *[...] βλέπει το μεταξύ μας κλίμα, έχει ακούσει συζητήσεις, έχει ακούσει καβγάδες, έχει καταλάβει και μόνος του. Εντάξει, έχει βγάλει το συμπέρασμά του και αυτό τον έχει αναγκάσει να ωριμάσει, δηλαδή το παιδί μου έχει μεγαλώσει νωρίτερα απ' ότι θα έπρεπε. Βέβαια τον έχει επιβαρύνει αυτό το πράγμα, αυτό είναι σίγουρο.*

3.6 Η κρίση στην οικογένεια και στα μέλη

Όσον αφορά την κρίση της οικογένειας πριν και κατά την περίοδο του χωρισμού αναδείχθηκαν τρία βασικά στοιχεία:

- η σημασία της αλληλεπίδρασης των σχέσεων
- η βίωση της κρίσης
- η διαδικασία της εξισορρόπησης

Συγκεκριμένα η οικογένεια κατά τον χωρισμό διανύει μια περίοδο ανατροπών για τα μέλη ατομικά, αλλά και ανατροπών στις μεταξύ τους σχέσεις.

Στη μεταβατική αυτήν περίοδο που έχει τα χαρακτηριστικά μιας κρίσης αναδύονται αντιφάσεις που δυσκολεύουν την επίλυσή της. Για παράδειγμα καλούνται οι γονείς να λάβουν αποφάσεις διλημματικού χαρακτήρα, κατά τις οποίες, αν ακολουθήσουν την επιλογή που ευνοεί την προσωπική εξισορρόπηση ή τη διαπροσωπική (μεταξύ των γονιών) εξισορρόπηση θα ζημιώσουν τη σχέση τους με το παιδί και το αντίστροφο. Έτσι, αναδεικνύεται, τόσο η αλληλεπίδραση των σχέσεων των μελών της οικογένειας όσο και η θετική ή αρνητική επίδραση του ευρύτερου οικογενειακού και κοινωνικού δικτύου κατά το διάστημα πριν, κατά τη διάρκεια και μετά από τον χωρισμό.

Τελικά το εάν και πότε θα επέλθουν η προσωπική και η διαπροσωπική εξισορρόπηση εξαρτάται από διάφορους παράγοντες. Οι δύο αυτές διαδικασίες φάνηκε ότι είναι αλληλένδετες και ότι συνδέονται άμεσα με το βαθμό απεμπλοκής του παιδιού.

3.6.1 Η σημασία της αλληλεπίδρασης των σχέσεων

Η κακή διάθεση του πατέρα από τη σχέση με τη μητέρα διαποτίζει τη σχέση με το παιδί (πριν το χωρισμό):

249: *Σίγουρα την επηρέαζε [τη σχέση], φυσικά. Όταν είσαι σε κακή διάθεση... αυτό επηρεάζει κι όλα τα άλλα.*

Το άγχος της μητέρας διαποτίζει το παιδί και επηρεάζει τη σχέση με τον πατέρα:

798: *Την επηρεάζει (τη σχέση) γιατί του μεταφέρει νευρικότητα, μεταφέρει άγχος - επειδή η ίδια έχει ας πούμε...*

Η απόσταση περιορίζει τις συγκρούσεις και βοηθάει τον πατέρα να διαχειριστεί τις τριβές (είναι ευεργετική για τη γονική σύγκρουση), όμως η απόσταση αντιτίθεται πρακτικά στην αρχή, ότι ο γονιός πρέπει να έχει φυσική παρουσία καθημερινή και επιπλέον η απόσταση αποτελεί μια μεγάλη ταλαιπωρία για τον πατέρα.

739: *Κοίταξε -να σου πω κάτι;- ίσως να είναι και ευεργετικό όμως. Γιατί αν έμενα κοντά κι έβλεπα τα όσα διαδραματίζονται με τη μητέρα του, δεν ξέρω, αν θα μπορούσα να τα αντέξω. [...] δεν μπορώ να την υποφέρω ούτε αυτή εμένα. Μπορεί να είχαμε προβλήματα και εμπλοκές, ας πούμε, ενώ τώρα η απόσταση κάπως το προφυλάσσει αυτό.*

Ο Ανδρέας προβληματίζεται για την αλλαγή τόπου κατοικίας που θα τον έφερνε πιο κοντά στο παιδί καθώς αυτή η αλλαγή θα σήμαινε τη στέρηση του κοινωνικού του κύκλου:

1097: *[...] εγώ τώρα για να πάω εκεί θα αλλάζω όλη μου τη ζωή. Θα πάω σε ένα μέρος που δεν έχω τους γνωστούς μου, τον κύκλο μου. Θα πρέπει να πάω να ξαναχτίσω κύκλο από το μηδέν ας πούμε. Δεν ξέρω πόσο εύκολο είναι αυτό, σ' αυτήν την ηλικία. Άλλο να είσαι πιο μικρός, είναι πιο εύκολο θεωρώ. Και πα'ρ όλα αυτά, αν μου δινόταν η ευκαιρία θα το κάνα.*

Ο πατέρας προσπάθησε για την επανένωση με τη μητέρα σκεπτόμενος, ότι θα ήταν καλύτερο για τα παιδιά, αλλά τελικά επήλθε οριστική ρήξη της σχέσης:

513: *[...] προσπάθησα να κάνω επανασύνδεση, αλλά δεν έγινε. Ουσιαστικά... ...είχε... ήταν πολύ δύσκολα....δεν έκανε καλό στα παιδιά.[...] Αν δεν είμαι εγώ καλά, δεν είναι και τα παιδιά καλά, το ίδιο ισχύει και για τη μαμά τους, οπότε το τελειώσαμε έτσι.*

464: ... έκανα μια προσπάθεια, μήπως θα μπορούσαμε λόγω των παιδιών να το συνεχίσουμε, είδαμε ότι δεν έπιασε και το λήξαμε ομαλά.

45: [...] όταν είπαμε ότι «δε σ' αγαπάω πια δε μ' αγαπάς τέλος πάντων δεν είμαστε ερωτευμένοι, πάμε παρακάτω» ε είχαμε μπει σε μια διαδικασία και καλά προσπαθήσαμε ε... να μείνουμε μαζί για το παιδί και καλά. Μπήκαμε σε μια διαδικασία να την κάνουμε αυτή τη «χαζομάρα», συγγνώμη, εε... για τρεις εβδομάδες; μπα μπορεί και λιγότερο...

Το κοινό κοινωνικό δίκτυο βοηθάει τη σύνδεση και τις ευκαιρίες επαφής:

487: Και το καλό είναι ότι μας ενώνουν και κοινοί γνωστοί, δηλαδή φίλοι μου, όπου τα παιδιά τους είναι φίλοι με τον Γιώργο κάνουμε παρέα, δεν έχουμε κόψει παρόλο του ότι εγώ έφυγα κι εκείνοι δεν είναι ... μαζί πλέον, αλλά έχουμε εφαρμόσει ας πούμε και πηγαίνουμε και να βλέπόμεστε κάθε Κυριακή και να βλέπόμεστε και με τα παιδιά, να πίνουμε καφέ, παρόλο που -σου λέω και πάλι...Ξέρεις αυτό είναι καλόν δηλαδή να βλέπει ότι είμαστε μαζί, δεν είμαστε χωριστά ο καθένας και τα παιδιά ταυτόχρονα είναι κι αυτά μαζί μας κι είναι καλό αυτό.

Οι θερμές σχέσεις του παιδιού με τους συγγενείς του πατέρα βοηθούν τη σχέση πατέρα-παιδιού:

503: Κοιμόταν, κοιμόταν στο σπίτι μου βεβαίως. Ζούσε και ο πατέρας μου τότε, ήταν και πιο μικρός, ξέρεις, παππούς- εγγόνι. Ήθελε.

Πολλοί είναι οι παράγοντες οδηγούν στο θετικό αποτέλεσμα:

781: [...] έπαιξε ρόλο και το ότι είναι και κοντά [ο τρόπος διαμονής του παιδιού] και γενικά νομίζω, ότι και ο αθλητισμός -που είπες- ότι έπαιξε κι αυτός τον ρόλο του και γενικά δηλαδή ότι υπήρξε ένας «κύκλος» δηλαδή μια... μια πάρα πολύ καλή σχέση σε όλους κι έτσι δεν απογοητευτήκαμε και εμείς αλλά και το παιδί το ίδιο.

Ο αρνητικός - εδώ - ρόλος του οικογενειακού και κοινωνικού περιβάλλοντος φαίνεται από τα παρακάτω παραδείγματα.

Η μητέρα είναι υποβόλιμη σε συγγενικά της πρόσωπα:

114: [...] πολύ σημαντικό ρόλο έπαιξε η μητέρα της, έτσι; Διότι η... ε αυτό που είχα παρατηρήσει και από την αρχή της σχέσης και κατά τη διάρκεια, αλλά και τώρα είναι ότι ουσιαστικά... η ...πρώην σύντροφος δεν είναι... δεν είχε το δυναμισμό και την αποφασιστικότητα να... να αποφασίζει μόνη της, να κάνει κινήσεις μόνη της, δηλαδή ήταν πάντα υπό την καθοδήγηση.

496: [...] η μάνα της κάνει το κουμάντο. Το χει κι η πρώην μέσα της, αλλά το κουμάντο το κάνει η μάνα της. Αυτό είναι δεδομένο.

211:[...] μετά έψαχνε να βρει μια άλλη δουλειά, μάλλον όχι αυτή [η μητέρα], δυστυχώς ο πατέρας της έκανε κουμάντο -έτσι;- να την βάλει σε μια άλλη δουλειά για να σχολάει 5 το απόγευμα.

Η «συμμαχία» της μητέρας με τη δική της μητέρα παίζει καθοριστικό ρόλο στον χωρισμό και στον τρόπο που έγινε, όπως αναφέρει ο Ανδρέας:

254: Κάπως έτσι δηλαδή λειτούργησε το σχέδιο. Αφού να φανταστείς την πρώτη φορά που πήγα επάνω ε τότε η μάνα της λέει «μπορεί να είστε έτσι από μακριά -έτσι;- μπορείτε από μακριά να είστε έτσι».

Παρασκηνιακές ενέργειες από την οικογένεια της μητέρας παρέμβασης στο έργο της δικαιοσύνης εις βάρος του πατέρα:

346: Εκ των υστέρων, βέβαια, έμαθα ότι είχαν «γνωριμίες» στην έδρα. Οπότε καταλαβαίνεις, γιατί συνέβαιναν όλα αυτά. Γιατί συνέβαιναν φρικτά πράγματα εδώ στα δικαστήρια. Αυτοί είχαν δέσει τον κόμπο, είχαν δέσει κόμπο ας πούμε ότι «ό,τι και να κάνει, όπου και να πάει τα 'χει χάσει όλα». Είχαν κάνει πολύ προεργασία [...].

Ο Βασίλης επισημαίνει τη σημασία ατομικών και κοινωνικών παραγόντων που λειτουργούν ανασταλτικά ή όχι στην απόφαση λήψης του διαζυγίου:

04: Όταν δεν την αγαπάς και η σύντροφός σου δε σ' αγαπάει κι εκείνη. Απλά πράγματα. Τότε καταλαβαίνεις ότι είσαι χωρισμένος. Μπορείς να περάσεις μια ζωή, μπορεί να περάσεις μια ζωή μες στο ίδιο σπίτι... Και είναι ανάλογα με τους ανθρώπους. Μπορεί να υπάρξουν τυχαία περιστατικά που σε ωθούνε να πάρεις την απόφαση, μπορεί να ναι θέμα θάρρους, μπορεί να ναι θέμα κοινωνικού έτσι περιβάλλοντος, δηλαδή όταν όλοι οι φίλοι σου χωρίζουν είναι πιο εύκολο και για σένα να πάρεις την απόφαση. Όταν κανείς δε χωρίζει ή είναι σε μια κλειστή κοινωνία είναι πιο δύσκολο. Ε εξαρτάται από το πόσο ψυχαναγκαστικός είσαι, πόσο σ' έχουν μάθει, ότι πρέπει να είσαι εκεί παρόν. Είναι χιλιάδες οι παράγοντες.

Η μητέρα υποκινεί και επηρεάζει το παιδί το στρέφει κατά του πατέρα:

394: Το καταλάβανε κατόπιν εορτής. Το πρώτο τρίμηνο το παιδί μου, ας πούμε από αυτά που του είπε ξέρεις με είχε μισήσει για ένα τρίμηνο τετράμηνο.

405: Ε, ναι, άρχισε να λέει αυτά όλα και τρεις μήνες το παιδί... είχα «στάση» από την επιρροή της...

507: ...μετά από το οκτάμηνο ξέρω γω που έγινε το δικαστήριο των ασφαλιστικών και βγήκε απόφαση έβαζε το παιδί και έλεγε ας πούμε «δεν θέλω να 'ρθω μπαμπά», φοβόταν το παιδί μη γίνει φασαρία, «δεν θέλω να πάω στον πατέρα μου» ξέρω γω, του έβαζε λόγια αυτή [...]

298: [...] τσακωμούς ναι, προκαλούσε τσακωμούς εε... έβαζε το παιδί να κάνει αηδίες, δηλαδή να πηγαίνει να μου γρατζουνάει το αυτοκίνητο, το παιδί μου, ... να το βάζει η μάνα.

3.6.2 Η Κρίση

Η βίωση της έκπτωσης της συζυγικής σχέσης αποτελεί μια δύσκολη διαδικασία όσο και η βίωση του χωρισμού ειδικά, όταν υπάρχει ένα παιδί που συνδέει τους γονείς:

225: ... σε μια κατάσταση που έχει δημιουργηθεί, δεν είναι [το διαζύγιο] το πρόβλημα, είναι η λύση. Γιατί για να φτάσεις σε μια τέτοια κατάσταση, έχει προηγηθεί μια διαδικασία ίσως να έχει πάρει και αρκετό χρόνο, στην οποία έχεις συνειδητοποιήσει πλέον ότι δεν μπορείς να συμβιώσεις με κάποιον άλλον άνθρωπο και είναι καλύτερα να είσαι χωριστά. [...] Μια δύσκολη διαδικασία... στην οποία έχουνε γκρεμιστεί όνειρα, έχουν απομυθοποιηθεί συναισθήματα, έτσι; Και λες «τώρα πρέπει να τραβήξω χωριστό δρόμο, αλλά πρέπει να διατηρήσω μια επικοινωνία με αυτό που έχουμε κοινό [το παιδί].

Η συνειδητοποίηση της κατάρρευσης της συζυγικής σχέσης αποτελεί για τον Βασίλη την ουσιαστική ρήξη. Επίσης επισημαίνει την άμεση ή την σιωπηρή και έμμεση συνέργεια του κάθε συζύγου στην απόφαση του χωρισμού:

03: Υπάρχει το ονομαστικό διαζύγιο, αυτό που βγαίνει την ημέρα που βγαίνεις από το σπίτι και υπάρχει το πραγματικό διαζύγιο που είναι όταν διαπιστώνεις ότι έχει καταρρεύσει η σχέση.

05: [...] βλέπει ας πούμε ότι εσύ θες να φύγεις, αλλά κι η γυναίκα σου δεν κάνει τίποτα να σε κρατήσει. Προφανώς είναι από κοινού η απόφαση, απλώς ο ένας το λέει, ο άλλος δεν το λέει.

Ο Ανδρέας διαπιστώνει ότι υπήρχε μια πτώση στην επικοινωνία και έπειτα ακολούθησε η ξαφνική φυγή, την οποία είχε προσχεδιάσει μονόπλευρα η μητέρα:

144: Υπήρχε μια βουτιά στη μεταξύ μας σχέση χωρίς να ειπωθεί «κοίτα, εγώ δεν μπορώ άλλο, θα φύγω» ή «αυτό εμένα με πειράζει και να τελειώνουμε» ξέρω εγώ.

και 153: Όχι –ξέρεις- ότι δεν μιλάγαμε, αλλά ουσιαστικά δεν μιλάγαμε [με έμφαση], χωρίς να είμαστε τσακωμένοι, είχε μειωθεί η επικοινωνία μας.

Το παιδί βρίσκεται μπροστά σε διενέξεις των γονιών πριν το χωρισμό

44: Δεν μπορώ να πω ότι έχει... [ζήσει]: «Παναγία μου!» δηλαδή αυτά που βλέπουμε σε ταινίες. Δεν τα 'χει ζήσει αυτά, όχι. Εε, αλλά ότι έχει ακούσει λογομαχίες κτλ: ναι.

339: Βιώσανε δυο τρία χρόνια τέλος. Τις αηδίες της μαμάς τους ξέρεις. Εεε μετά τέλος ρε παιδί μου, δε βιώνουνε κάτι άλλο.

699: [...] Σκηνικά πολλά, σου λέω, τα οποία ας πούμε ήταν άσχημα. Βέβαια τώρα έχουν ηρεμήσει τα πράγματα.

209: . Τον πρώτο χρόνο. Αυτό ήταν στον πρώτο χρόνο, λοιπόν υπήρχε -έτσι- ένταση, η οποία βέβαια μετά σιγά σιγά εξομαλύνθηκε, έχουμε φτάσει σήμερα να είμαστε -πώς να σου πω-καλύτερα ίσως -σε εισαγωγικά- από ό,τι όταν ήμασταν ζευγάρι.

Προσπάθησαν, αλλά δεν κατάφεραν οι γονείς να αποτρέψουν την εμπλοκή του παιδιού με την έννοια της παρουσίας του σε κάποιους καβγάδες:

20: Ε δεν είχαμε βοήθεια από κει να πεις ότι «κράτα τον δυο ώρες να μιλήσουμε ρε παιδί μου» Τον κρατάγανε 10 λεπτά ε σε 10 λεπτά, ντάξει, είχαμε προλάβει να «σκοτωθούμε» λίγο, δεν είχαμε προλάβει να «σκοτωθούμε» πολύ, οπότε δεν το λύναμε. Ήταν μπροστά [το παιδί] σε κάποια, ναι, και όσο και να σφίγγεσαι και να κρατιέσαι και να κάνεις... ε ακούστηκαν πράγματα τώρα κακά τα ψέματα...

Η ένταση του πρώτου χρόνου και η συμβολική σημασία της νέας σχέσης του πατέρα στη βελτίωση της συνεργασίας:

331:[...] γίνανε κάνα δυο εκρήξεις του στυλ ότι «εγώ έρχομαι να πάρω το παιδί τώρα και δε μ ενδιαφέρει τι κάνεις εσύ».

347: Είναι αυτό του διαζυγίου. Ο 1ος χρόνος είναι πάντα δύσκολος. Μετά ντάξει μπήκαμε σε μια ροή, γιατί κι εκείνη κατάλαβε, ότι εγώ έφτιαξα τη ζωή μου, δεν ασχολούμαι μαζί της.

Η νέα σχέση της μητέρας συμβάλλει στη βελτίωση της γονικής συνεργασίας:

776: Ε, η συνεννόηση, η συνεργασία τώρα, επειδή έχει περάσει κι ο χρόνος... και δεν ασχολείται πια μαζί μου, ρε παιδί μου ασχολείται ας πούμε με άλλον, κατάλαβες. Οπότε ναι.

Ο Δημήτρης αναφέρεται στη δύσκολη περίοδο και πριν και μετά τον χωρισμό της κρίσης που πλέον έχει ξεπεραστεί:

446: *Περάσαμε και τις φάσεις των εντάσεων, βέβαια εμείς δεν είχαμε εε... δεν είχαμε σκληρές εντάσεις, δηλαδή λογοφέραμε, δεν είχαμε εικόνες άσχημες.*

Αναφέρεται επίσης στις δυσκολίες τους μέχρι να μπορέσουν να «βγάλουν», ο καθένας τους, το θυμό ή την πικρία του και να βάλει στην άκρη τον εγωισμό του:

1003: *Εγώ νομίζω όλα τα διαζύγια στην αρχή, δηλαδή τον πρώτο χρόνο, είναι πολύ δύσκολα. Όλα τα διαζύγια είναι δύσκολα, απλά είναι πότε θα... πότε θα αρχίσεις να... να σκέφτεσαι πιο ρεαλιστικά και καθόλου εγωιστικά και να βγάλεις τον θυμό σου και τις πικρίες σου και άλλοι άνθρωποι το βγάζουν νωρίς, άλλοι αργά κι άλλοι άνθρωποι δεν τον βγάζουν ποτέ.*

Η εξαπάτηση από τη μητέρα και η ξαφνική ανατροπή της ζωής του πατέρα βιώνεται ως προσωπική κρίση, όπως στα παρακάτω παραδείγματα:

175: *[...] έγινε ένας τζέρτζελος και την άλλη μέρα έφυγε. Πήρε το παιδί και έφυγε. Και μάλιστα μου είπε μετά από κάποιο διάστημα ότι «Δεν μπορείς να μου κάνεις τίποτα. Το χω ψάξει πριν το κάνω.» εν πάση περιπτώσει. «Δεν μπορείς να μου κάνεις τίποτα».*

189: *Ξέρεις, εκείνη τη στιγμή είσαι στα κάγκελα και δεν καταλαβαίνεις. Αλλά, από τότε υποστήριζα αυτό: ότι ουσιαστικά είχε το σχέδιο από την αρχή.*

233: *[...] δεν το περίμενα ότι θα πάνε έτσι τα πράγματα. Ότι στην τελική, οκ, μεγάλοι άνθρωποι είμαστε. Μπορεί να κουβεντιάσουμε, ότι δεν ταιριάζουμε τελικά. Εντάξει; Αλλά είμαστε και οι δύο γονείς. Το σχέδιο όμως ήταν αυτό. Δηλαδή, αυτό που λέω τώρα. Αυτό ήταν το σχέδιο απ' την αρχή.*

265: *[...] δούλευε αρκετά υπόγεια, είχε αδειάσει συρτάρια, λογαριασμούς κι εγώ δεν είχα πάρει χαμπάρι. Εκείνη αποκλειστικά τα είχε αναλάβει όλα. Είχε αναλάβει λογαριασμούς, τα είχε αναλάβει όλα [...] Κανονικό «ριφιφι» κάτω από το έδαφος.*

240: *Και η άλλη ακολουθούσε κατά πόδας τις οδηγίες. Και δυστυχώς εκεί ξαφνικά χωρίς να υπάρχει κανένα θέμα μεταξύ μας... εμένα μου ήρθε ένα εξώδικο [...] ότι «ξέρεις διαζύγιο και την τάδε μέρα [...] έχουμε ασφαλιστικά μέτρα για να πάρουμε την επιμέλεια». Ε εκεί μού έφυγε το πάτωμα κάτω απ' τα πόδια.*

3.6.3 Εξισορρόπηση και προστασία του παιδιού

Για να ξεπεραστεί η κρίση και να επέλθει εξισορρόπηση απαιτείται εσωτερική ατομική διαδικασία ή και εξωτερική υποστήριξη/καθοδήγηση στους γονείς. Επίσης η

προσωπική και η διαπροσωπική εξισορρόπηση είναι δύο αλληλένδετες διαδικασίες μεταξύ τους που και οι δυο συνδέονται με την απεμπλοκή του παιδιού από τη γονική σύγκρουση, όπως φαίνεται στα παραδείγματα που ακολουθούν.

Η ατομική εσωτερική ισορροπία καθενός και η διαπροσωπική (μεταξύ των γονιών) ισορροπία προϋποθέτουν η μια την άλλη, ενώ και οι δυο αυτές μαζί προάγουν την ιδανική σχέση των γονιών με τα παιδιά τους:

913: Εγώ νομίζω ότι η επαφή με έναν ψυχολόγο ενός ζευγαριού που 'χει πάρει την απόφαση να χωρίσει, η επικοινωνία από κοινού όμως ε; Όχι, για να τα ξαναβρούν. Για να αρχίσουν να μιλάνε, να αρχίσουν να ανοίγονται, να αρχίσουν να κάνουν ερωτήματα στον εαυτό τους... Τι θέλουν; Πού πάνε; Γιατί...; Αν λοιπόν μπου σ' αυτήν τη διαδικασία, νομίζω ότι σιγά σιγά εε... θα βοηθήσει στο να έχουνε και μια καλή σχέση μεταξύ τους και μια ιδανική σχέση με τα παιδιά. Εε... γιατί πρέπει να βρεθεί ένας τρόπος -δεν ξέρω πώς- να συνειδητοποιήσουν ότι γονείς παραμένουν... Σε κάτι μπορεί να χωρίσουν, αλλά γονείς παραμένουν. Οπότε: φέρανε παιδιά στη ζωή, τι θα έκανε ένας γονιός για να γίνει το παιδί του καλύτερος άνθρωπος; Οπότε θα πρέπει να κινηθούνε προς αυτήν την κατεύθυνση συνειδητοποιημένα και να βγάλουν εγωισμούς και θυμούς και πόνους.

Ο Δημήτρης εξηγεί τη σημασία του να είναι ξεκάθαρη η διαπροσωπική σχέση μεταξύ των γονιών και για τους δύο (π.χ. να είναι συνειδητοποιημένο το αμετάκλητο του χωρισμού) ώστε να μπορέσουν αφού «φύγουν» από τους συντροφικούς/συζυγικούς τους ρόλους να φέρουν στο επίκεντρο τους γονικούς τους ρόλους και να προσπαθήσουν να τους επιτελέσουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο.

960: Πρέπει να ωριμάσει, πρέπει να ωριμάσει, αυτό πιστεύω εγώ. Άμα δεν ωριμάσει και δεν έχουνε παρθεί οι αποφάσεις κι από τους δυο, αποφάσεις με την έννοια, μπορεί να θέλει ο ένας να χωρίσει και να μη θέλει ο άλλος, αλλά... κάποια στιγμή το συνειδητοποιεί και ο άλλος ότι «ξέρεις κάτι; δεν πάει, δε γίνεται». Όταν το συνειδητοποιήσουν και οι δυο λοιπόν και βγουν από τον κύκλο και πουν «εγώ τώρα έφυγα, άλλαξα ρόλο, δεν είμαι ο σύζυγος, δεν είμαι ο σύντροφος, βγαίνω απ' αυτό... αλλά είμαι μπαμπάς και μαμά». «Τι πρέπει να κάνω; Τι πρέπει να κάνω για να είμαι καλός μπαμπάς ή καλή μαμά;»

Το παιδί στήριξε τη μητέρα και αυτό βοήθησε συνολικά τις σχέσεις προς την κατεύθυνση της εξισορρόπησης, καθώς τα μέλη και οι σχέσεις αλληλοεπηρεάζονται:

263: *Το παιδί τη βοήθησε πάρα πολύ, τη βοήθησε και παρόλο που η ηλικία του ήταν - σου λέω- μικρή ε μετά στο πέρασμα του χρόνου ας πούμε, της έλεγε κάποια πράγματα τα οποία ουσιαστικά την εμψυχώσανε και τη βοηθήσανε πάρα πολύ, και αυτήν τη στιγμή δηλαδή σου λέω, είναι σχετικά πάρα πολύ καλά και γενικά είμαστε πολύ καλά.*

Ο διαχωρισμός των παιδιών από το υποσύστημα των γονιών βοηθάει στην εξομάλυνση της κρίσης, στην προστασία του παιδιού, στην προστασία της σχέσης του παιδιού με τον πατέρα και στην εσωτερική ισορροπία του πατέρα.

492: *Αλλά τελοσπάντων αυτό δεν αφορά το παιδί, όμως στο παιδί μου προσπαθώ αυτά να μην τα δείχνω.*

225: *[...] Εγώ δηλαδή έπαιρνα το παιδί, έφευγα εκδρομές ακόμα κι η μάνα, όταν δεν μπορούσε ή ήμασταν τσακωμένοι το παιδί μπορεί να το 'παιρνα, πήγαινα εκδρομή, θα πηγαίναμε... έχω φτάσει σε απίστευτα μέρη. Τέτοια φάση, χωρίς όμως το παιδί να έχει καταλάβει κάτι -έτσι;- για τσακωμούς.*

Ο πατέρας προστατεύει: αφήνει το παιδί έξω από τη σύγκρουση των γονιών μέσω της κοινής τους ασχολίας (αθλητισμός):

220: *[...] προσπάθησα να το κρατήσω απ' έξω, δηλαδή είχα πέσει που λέμε με τα μούτρα πάνω στις προπονήσεις και στους αγώνες και δεν έδωσα δηλαδή, αυτό να βγει μπροστά.*

868: *[...] τα παιδιά μου είναι άλλο, αυτή είναι άλλο, [...] δε γίνεται αλλιώς, για να έχεις την ισορροπία ας πούμε... και τον έλεγχο και το να σε βλέπουν τα παιδιά σα φίλο, όχι σαν μπαμπούλα. Να σε σέβονται τα παιδιά χωρίς να τα φοβίζεις.*

Ο Βασίλης περιγράφει πώς προστάτευσε το παιδί αφαιρώντας κάθε πίεση προς αυτό από πλευράς του:

16: *Το παιδί ρωτήθηκε κάποια στιγμή, ήταν σε ηλικία και εγώ θεώρησα, εγώ ήθελα να το κάνω για να φανεί ότι συμμετέχει στην απόφαση. Βέβαια το παιδί είναι εξαιρετικά ώριμο και μάλιστα του ορκίστηκα, ότι ποτέ δεν θα το ρωτήσω τι είπανε.*

Η στάση της μητέρας να αφήσει μόνο του το παιδί να κρίνει αναγνωρίζεται από τον πατέρα ως επωφελής:

192: *[...] θα μπορούσε κάλλιστα να τον δηλητηριάσει και να του πει ότι «ξέρεις κάτι; ο πατέρας σου αυτό, αυτό κι αυτό». Το άφησε λοιπόν μόνο του, μόνο του, να κρίνει και να καταλάβει γιατί αυτό, γιατί εκείνο, γιατί το άλλο.*

Η μητέρα αποδεσμεύει το παιδί από την εμπλοκή στη γονική σύγκρουση, όταν περνάει ο καιρός και έχει «προχωρήσει» στη ζωή της:

214: Εε... προσπάθησε στην αρχή να βάλει το μεγάλο το παιδί έτσι, λίγο στη διαδικασία αυτή... Το είχε επηρεάσει πιστεύω να, [το παιδί] είχε επηρεαστεί... αλλά μετά το... Άλλαξε όλο αυτό και απ' τους δυο, προχώρησε και στη ζωή της...

Ο πατέρας προσπαθεί να διαχωρίσει τα όρια, αλλά η μητέρα το καθιστά αδύνατο με την αντίθετη στάση της:

998: [...] προσπαθούσα πάντα, επειδή το παιδί ήταν μικρό εε... δεν ήθελα ούτε τον τόνο της φωνής μου να υψώσω ούτε τίποτα, γιατί ήταν το παιδί μπροστά στην τελική. Δηλαδή ακόμα κι αν ήθελα να φωνάξω δεν θα φώναζα, γιατί ήταν το παιδί μπροστά. Εκείνη έκανε ακριβώς το αντίθετο.

787: Εγώ ήθελα να διαγράψω απ' τη ζωή μου αυτήν την κυρία και το παιδί ήταν για μένα το παν -έτσι;- για να είμαι καλά. Να μην ασχολούμαι καθόλου, καθόλου με τη μαμά του και να ασχολούμαι μόνο και μόνο με το παιδί. [...] Όσο καιρό το είχα εδώ πέρα, μπορούσα μετ' εμποδίων γιατί... το λίγο διάστημα που το είχα, ας πούμε, μια εβδομάδα τα Χριστούγεννα, το Πάσχα ή ένα μήνα το καλοκαίρι, αυτή ήθελε να παίρνει το παιδί συνέχεια τηλέφωνο, αλλά όταν εγώ όμως στις 15 μέρες που δεν είχα δει το παιδί, ενδιάμεσα έπαιρνα ξέρω γω ένα τηλέφωνο, δεν σήκωνε τηλέφωνο κανένας.

3.7 Θεσμικό πλαίσιο

Ως προς το Θεσμικό πλαίσιο αναδείχθηκαν τέσσερα βασικά υποθέματα:

- κριτική αξιολόγηση του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου
- οι αξιακές αρχές, στις οποίες θα έπρεπε να βασίζονται οι νόμοι και οι θεσμικές παρεμβάσεις
- οι προϋποθέσεις που θα το βελτίωναν
- η σημασία του ανθρώπινου παράγοντα ως περιοριστικού παράγοντα στην εμβέλεια των νόμων και των θεσμών.

3.7.1 Ισχύον θεσμικό πλαίσιο

Οι αποφάσεις και το νομικό πλαίσιο θέτουν αφύσικα και παράλογα όρια στην επαφή πατέρα παιδιού, ενώ δίνουν την ισχύ στη μητέρα να παρεμποδίσει την επαφή:

121: [...] Ντάζει και η πρώην μου ξέρει, ότι ούτε εγώ είμαι παλαβός να εφαρμόσω κάτι -ξέρεις- ξαφνικά Δευτέρα, Τετάρτη: «όχι θα τον πάρω με το ζόρι».

475: Αυτό πρέπει να αλλάξει, δεν μπορεί ένα δικαστήριο «Δευτέρα, Τετάρτη υποχρεωτικά και τέλος». Υπάρχουν και μανάδες που γίνονται παλαβές μ' αυτό το κομμάτι στη φάση ότι «κοίτα για να τον τιμωρήσω, να τον παιδέψω θα το πάρει μόνο Δευτέρα 9-12».

11: [...] χωρίζεις με τη γυναίκα σου, επειδή δεν την αγαπάς, δε σε αγαπάει, δεν αγαπιέστε τελικά, από πού κι ως πού πρέπει να βλέπεις με ορισμένο τρόπο το παιδί σου, επειδή δεν τα πας καλά με την τέως, από πού κι ως πού, έτσι; Ποιος θεός και ποιος διάβολος χαίρεται μ' αυτό το πράγμα;

176: Ένα απόγευμα 5 με 9. Το Σαββατοκύριακο από το Σαββάτο το πρωί 9 η ώρα 10, ξέρω γω έλεγε, μέχρι την Κυριακή το βράδυ στις 9. Ουσιαστικά μια μέρα ολόκληρη, τι ήτανε, δεν ήταν...[...] Περιορισμένο πολύ. Δηλαδή, νομικά ας πούμε, το βλέπω λίγο... Αυτό που λένε τώρα για τις συνεπιμέλειες, ας πούμε και τα λοιπά είναι μεγάλη ... μεγάλη... μεγάλο κέρδος θα είναι, για τους πατεράδες πιο πολύ.

Οι επίσημες αποφάσεις είναι άκαμπτες και στερεότυπες:

284: Κοίτα να δεις, το πλαίσιο εν πολλοίς τότε εκείνη την εποχή ήτανε γνωστό. Δηλαδή, ήταν δεδομένο εν πολλοίς από την ...από τις εκδόσεις άλλων διαζυγίων και την πεπατημένη που ακολουθούσαν τα δικαστήρια στην Ελλάδα [...]

432: [...] από γνωστούς μου που έχω συζητήσει κτλ πάνω κάτω τα ίδια πράγματα ισχύουν.

562: Ή πάνω που σου λέει ο δικηγόρος «κοίτα να δεις εε απλά μαθηματικά είναι: ένα κι ένα κάνουν δύο», δηλαδή τα δικαστήρια δεν ασχολούνται μου λέει: «κάθε δεύτερο Σαββατοκύριακο τάδε με τάδε ώρα και μια φορά την εβδομάδα ένα δίωρο, αν μένεις κοντά. Κι αναρωτιέσαι, γιατί να δίνω ένα χιλιάρικο στον δικηγόρο, γιατί είναι ένα κι ένα κάνουν δύο. Κι όμως είναι το σύστημα τόσο υπέροχα φτιαγμένο πρέπει να πληρώσεις έτσι απλά. Δεν τους νοιάζει η δικαιοσύνη, τους νοιάζει συντεχνιακά.

383: Μετά, τα κλασικά ή άγιος είσαι ή σατανάς παίρνεις το ίδιο, δηλαδή κάθε δεύτερο Σ/Κ από την Παρασκευή στις 7 [μ.μ.], το παραμύθι το γνωστό, λοιπόν από γιορτές: Χριστούγεννα, Πάσχα κ.λ.π. μέχρι την Κυριακή στις 7 πάλι.

1029: Αν το σκεφτείς είναι φρικτό να περνάνε τόσα χρόνια κι αυτές οι καταραμένες αποφάσεις οι στερεότυπες: να λέει «Παρασκευή στις 7 μέχρι Κυριακή στις 8 το βράδυ» κλπ κλπ και λες τώρα «ρε φίλε, υπάρχει μια μέρα που λέγεται καθαρή Δευτέρα που εκείνη τη μέρα πας τρως ταραμά και με τα παιδιά σου πετάς αετό. Υπάρχει μια άλλη

μέρα που γιορτάζει ο πατέρας του και μια άλλη μέρα που λέγεται 28η Οκτωβρίου παράδειγμα... και τυγχάνει, υπάρχουν άλλες μέρες που γιορτάζει το παιδί.

Οι καθορισμένες μέρες και ώρες βάσει των επίσημων αποφάσεων είναι άβολες και δυσεφάρμοστες:

767: *Ναι, 15 [Αυγούστου] και μια, ας πούμε, ήταν μια φουλ σεζόν, η οποία ξέρεις, ας πούμε δεν μπορούσες να βρεις, ας πούμε, εκεί [εισιτήριο] έπρεπε να το φέρω... να το φέρω 17. Αναγκαζόμουν να φύγω πιο νωρίς ρε παιδί μου απ' το χωριό [...]*

621: *Εγώ είχα ζητήσει από Παρασκευή απόγευμα ας πούμε μέχρι την Κυριακή απόγευμα. Δηλαδή την Παρασκευή από τις 6 μέχρι την Κυριακή στις 6. Δύο μέρες. Αυτό θα με βόλευε πολύ περισσότερο [...] Εν πάση περιπτώσει, θα ήταν μεγαλύτερη η επικοινωνία μου. Και θα είχε και νόημα να νοικιάσω για δύο μέρες σπίτι. Τώρα δεν έχει νόημα να νοικιάσω για δύο μέρες σπίτι. Δε με εξυπηρετεί τελικά. Ουσιαστικά θα κερδίσω δηλαδή αν νοικιάσω δεύτερη μέρα σπίτι δύο ώρες. Τρεις;*

Ο Ιωάννης προτείνει ότι η ευελιξία στους όρους επαφής εξυπηρετεί καλύτερα και τους δυο γονείς και θεωρεί σημαντικό να επιλύεται το ζήτημα με συνεννόηση των γονιών αντί με δικαστήρια:

487:[...] *Απ' τη μια ο μπαμπάς υποχρεώνει τη μαμά Δευτέρα να μη βάλει καμία δραστηριότητα του παιδιού, γιατί είναι νόμιμο δικαίωμά του να πάρει τα παιδιά επισκεπτήριο, απ' την άλλη, η μαμά μπορεί ο μικρός να μην έχει διαβάσει τη Δευτέρα που είναι να το πάρει ο μπαμπάς και να της έχει βγει η ψυχή. Δηλαδή, αυτά θα έπρεπε να είναι ευέλικτα ότι «μην το πάρεις σήμερα πάρτο αύριο» χωρίς να χρειάζεται όμως εισαγγελίες να μπλέκουνε, φωνές ή ταλαιπωρίες. Αυτό είναι το βασικό.*

Όταν γίνεται χρήση των θεσμών οι διαδικασίες μπορεί να είναι σύντομες ή μακροχρόνιες. Για παράδειγμα στον Γιώργο οι διαδικασίες ήταν σύντομες, καθώς βγήκε μια απόφαση για όλες τις ρυθμίσεις τόσο τις οικονομικές όσο και για την επαφή με το παιδί.

25 *Έφτιαξα ένα χαρτί που –ναι- τα γράφει όλα εκεί μέσα, ότι ε –πώς το λένε: «το ποσό της διατροφής είναι αυτό [...] το παιδί θα το βλέπει κάθε 2^ο Σαββατοκύριακο και μια μέρα μες στην εβδομάδα, κατ' επιλογήν αυτό, για Χριστούγεννα, για Πάσχα [...] για καλοκαίρι. Χριστούγεννα-Πάσχα που κάθετα 15 μέρες απ' το σχολείο να το πω έτσι, το κάνουμε 1 εβδομάδα ο ένας μια εβδομάδα ο άλλος, είναι κι αυτό γραμμένο στο χαρτί [...]. Τηρούνται τουλάχιστον αυτά.*

Σε άλλες περιπτώσεις όμως οι νομικές διαδικασίες (ασφαλιστικά μέτρα, δίκη, εφετείο) είναι χρονοβόρες και πολλαπλές και αυτό τις καθιστά αναποτελεσματικές:

12: [...] για να κάνεις τακτική δικάσιμο, επειδή αυτή αργεί πάρα πολύ, δηλαδή παίρνει 2-3 χρόνια σε αναγκάζουνε να κάνεις ασφαλιστικά που είναι ένα πρώτο δικαστήριο, αλλά και πριν τα ασφαλιστικά που επίσης αργούνε, αν η γυναίκα είναι και λίγο πιο βιαστική σου κάνει μια προσωρινή διαταγή, δηλαδή μπορεί να μαζευτούνε τρία δικαστήρια [...]

463: πέρα απ' τα κλασικά να κάνεις την αρχική... τα αρχικά ασφαλιστικά, σου κάνει η αντίδικος μετά σου κάνει την τακτική αγωγή, μετά έκανα εγώ άλλη αγωγή για να διεκδικήσω την επιμέλεια [...] Και πάλι το ίδιο για την αγωγή της επιμέλειας μια απ' τα ίδια, εφετεία, Άρειο Πάγο, Ευρωπαϊκό δικαστήριο. [...] Εγώ έφτασα μέχρι Ευρωπαϊκό δικαστήριο, γιατί εκεί δεν πας αντίδικο τη μητέρα, πας το ελληνικό κράτος, πας το σύστημα. [...] Δυστυχώς όμως και εκεί, όπως και ο Άρειος Πάγος εκδικάζουν τον τύπο, όπως μου είπε ο δικηγόρος μου, τότε.

26: «Θα 'ρθω» λέει «να μείνω μαζί σου». Λέω «τόρα άστο, γιατί δεν είναι απλό, για να μείνεις μαζί μου πρέπει να γίνει με δικαστική απόφαση κι άμα περιμένουμε κάτι τέτοιο, θα πάρει τόσα χρόνια να γίνει που θα χεις γίνει ήδη 18».

Ο νόμος παρερμηνεύεται κατά τη λήψη των δικαστικών αποφάσεων:

1805: -εδώ καταρχάς έχοντε μπερδέψει επιμέλεια και γονική μέριμνα. Και οι δικαστές: «έχει τη γονική μέριμνα». Ποια γονική μέριμνα έχει; Τη γονική μέριμνα την έχουμε από κοινού κύριε. Επιμέλεια είναι! Επιμέλεια δε σημαίνει, εγώ που είμαι άλλου τομέα έχω διακρίνει -σ' αυτό το λίγο διάστημα που αναγκάστηκα να ασχοληθώ- έχω διακρίνει αυτές τις δυο έννοιες και του λες: «επιμέλεια είναι αν θα φάει μακαρόνια ή λαζάνια, αν θα φάει misco ή melissa», εντάζει συνεπιμέλεια ρε φίλε, «ή αν θα φορέσει το μπλουτζήν σήμερα ή το μαύρο παντελόνι, αλλά όταν είναι να πάμε στον ψυχοθεραπευτή όπα! Εκεί είναι γονική μέριμνα φίλε, εκεί είναι «άλλο αμπέλι», εκεί πρέπει να καθίσουμε δίπλα και λόγω γονικής μέριμνας, αλλά και λόγω ουσίας για να βρούμε τη σωστή λύση.

1847: καταρχάς τα είχανε μπερδέψει κι έλεγε ε... «έχεις ένα μήνα εσύ το καλοκαίρι, ένα μήνα εγώ το καλοκαίρι». Λες «ρε φίλε η επικοινωνία αφορά αυτόν που δεν έχει την επιμέλεια, η επικοινωνία αφορά εμένα» άρα κανονικά έπρεπε -με το ισχύον καθεστώς- να έχω εγώ το μήνα το καλοκαίρι τον Ιούλιο παράδειγμα, αλλά ο Ιούνιος και ο Αύγουστος μοιράζονται κάθε δεύτερο Σαββατοκύριακο σε μένα. [...]

Για τον πατέρα είναι άδικες οι ρυθμίσεις στον οικονομικό τομέα και στον τομέα των περιουσιακών:

22: [...] διαταγή μετοίκησης, ναι, ναι σου λένε «έξω, πρέπει να φύγεις» [...] χωρίζεις και πας στο δικαστήριο, το δικαστήριο αν αφήσει το παιδί στη μάνα σε διατάζει να φύγεις από το σπίτι, αν αφήσει το παιδί σε σένα διατάζει τη μάνα να φύγει απ το σπίτι [...]αυτός που δεν κρατάει το παιδί φεύγει.]

557: Ο νόμος τώρα ο υπέροχος [με ειρωνεία] σε πάει αναδρομικά εσένα. Δηλαδή, εγώ τώρα που δίνω θα πάει κανονικά. Όχι, σου λέει, αναδρομικά και σου βάζει και τόκο λες και εσύ φταις που καθυστερούν τα δικαστήρια να κάνουν έτσι, δηλαδή έχει κάτι τέτοια πράγματα ο νόμος υπέροχα.

1850: [...]η απόφαση αυτή καθεαυτή μιλάει για επικοινωνία, δικαίωμα επικοινωνίας του μη έχοντος την επιμέλεια. Αυτοί οι κύριοι δικαστές το ξεχνούν. Δεν ξεχνάνε όμως, ότι ενώ εγώ έχω τον Ιούλιο το παιδί, η διατροφή πρέπει να μπει στο λογαριασμό της μαμάς ...

Ο πατέρας εκφράζει την αποστροφή του για τις θεσμικές διαδικασίες και αποφάσεις (δικαστικές αποφάσεις, παρέμβαση της αστυνομίας):

1657: Όλο αυτό το ελεεινό σύστημα, μόνο αυτό το ελεεινό σύστημα μπήκα να το πολεμήσω και γι' αυτό έφτασα στο Ευρωπαϊκό δικαστήριο [...] ε για να βάλω εναντίον του συστήματος πλέον το οποίο είναι επιεικώς εμετικό και σαν νομολογία και σαν νόμοι, αλλά και σαν εφαρμογή [...] Δυστυχώς, οπότε έχεις μια στραβή νομοθεσία, μια θεόστραβη νομολογία κι έχεις και μια θεόστραβη, στρεβλή και -δεν ξέρω εγώ τι άλλο- αισχρή εφαρμογή [...]. Πολύ λίγοι νομίζω στέκονται στο ύψος τους και τιμούν τον ρόλο τους, έτσι;

272: [...] ήτανε και λίγο τυπικό -διαδικαστικό να το πεις- δηλαδή τώρα, ξέρεις, να παρουσιαστείς σε ένα γραφείο ενός δικηγόρου να σου απευθύνει τον λόγο και να σου λέει «κύριε τάδε» ξέρω γω ε... να σου μιλάει στον πληθυντικό και... ξέρεις, εμένα δε μ' αρέσουν αυτά τα πράγματα.

797: Το βίωσα και δε μου άρεσε. Δηλαδή να βλέπω τώρα το περιπολικό να έρχεται να κάνει σύσταση -ας πούμε- στον πατέρα και να παίρνει τα παιδιά και η μητέρα να περιμένει στην άλλη γωνία πιο κάτω στο εξοχικό για να τα πάρει [...]

10: [...] επειδή κάναμε επιμέλεια στα δικαστήρια κι ακόμα δεν έχει λήξει, έζησα στιγμές απόλυτου παραλογισμού... απόλυτου παραλογισμού από τις προέδρους των

δικαστηρίων [...] δεν τις ενδιαφέρει τίποτα σε ό,τι αφορά την ψυχούλα του παιδιού, το μόνο που δεν τις ένοιαζε αυτό. Συγγνώμη που είμαι απόλυτος.

Ο πατέρας επιδιώκει να αποφύγει τις δικαστικές διαδικασίες αφενός λόγω του ότι είναι άσκοπες και κοστοβόρες και αφετέρου διότι ανησυχεί μήπως του στερήσουν το παιδί :

234: Απλά της είπα ότι «Εντάξει μη ζητάς κάτι παραπάνω, είναι αρκετά τα χρήματα οπότε δέξου. Εκεί, αν πας στο δικαστήριο θα πάρεις και λιγότερα.»

289: . Κι αφού άκουγα, ότι οι άλλοι κερδίσανε αυτά με δικαστήρια κι εγώ είχα ας πούμε κάτι λίγο λιγότερο, αλλά χωρίς δικαστήρια θεώρησα, ότι γιατί να δώσω στον δικηγόρο θα τα δίνω στη διατροφή και στο παιδί ή θα τα βάλω στην άκρη για το παιδί θα έλεγα εγώ τώρα.

17: Ε, υπήρχε η απειλή από την από κει πλευρά να πάμε δικαστήρια... Εγώ αυτό δεν το 'θελα για δυο λόγους: ο πρώτος ήταν ο οικονομικός κι ο δεύτερος γιατί δεν ήξερα ακριβώς τι θα γίνει με το παιδί.

Με την προσφυγή στον νόμο αποκαθίσταται η επικοινωνία του πατέρα με τα παιδιά του και αποτρέπεται η στέρηση που επέβαλε η μητέρα:

155: Τα παιδιά δεν μπορούσα να τα δω εγώ, ξέρεις για ένα οκτάμηνο, ε μέχρι που γίναν τα ασφαλιστικά της επικοινωνίας... [...] οπότε υποχρεώθηκε... υποχρεώθηκε να τα δώσει, ναι. Γιατί κάθε φορά που δεν τα 'δινε θα πλήρωνε κάποιο πρόστιμο και μπορούσε μέχρι και φυλακή ένα μήνα να τη βάλει... -κατάλαβες;- άμα δε σου δώσει τα παιδιά.

414: [...] εν τω μεταξύ επειδή δε μου 'δινε το παιδί για κάνα δίμηνο τρίμηνο αναγκάστηκα να κάνω ασφαλιστικά στα οποία μου 'βγαλε μια επικοινωνία το δικαστήριο.

Η παρέμβαση της αστυνομίας μπορεί να φέρει ή όχι θετικό αποτέλεσμα. Για παράδειγμα ο Έκτορας προειδοποιητικά καλεί την αστυνομία, το οποίο έφερε θετικό αποτέλεσμα στη μελλοντική τήρηση των αποφάσεων:

535: «...ό,τι θέλεις» μου λέει «βέβαια αλλά...» λέει «άστο». Του λέω «δεν ήθελα να το πάρω [το παιδί], αλλά σας έφερα» λέω «μόνο και μόνο να δει ότι και καλά δε μασάω ρε παιδί μου, να καλέσω την αστυνομία για να τηρηθεί η απόφαση». Το έκανα μια φορά εγώ αυτό. Μετά όμως έστρωσε το θέμα.

Ενώ ο Θωμάς κάλεσε την αστυνομία μετά από πολλές αθετήσεις, επειδή δεν του έδινε το παιδί η μητέρα, αλλά δεν υπήρξε θετικό αποτέλεσμα:

907: *Το άλλο Σαββατοκύριακο, το άλλο δεκαπενθήμερο, πάλι τα ίδια: «Δε θέλει να έρθει το παιδί». Λοιπόν, φωνάζω την αστυνομία, τους λέω το και το. Και της λέει η αστυνομία «κατεβείτε κάτω κυρία μου». Αυτή κατεβαίνει κάτω, κατέβασε και το παιδί. [...] το ενέταξε μέσα στο δράμα το παιδί μου και το κατέβασε μπροστά στη θέα των αστυνομικών. Εγώ τρελάθηκα! [...] το παιδί γαντζώθηκε πάνω στη μάνα του. Και ο αστυνομικός του λέω «τι να πω» του λέω «τώρα;», «πάμε να φύγουμε».*

3.7.2 Οι αρχές στις οποίες πρέπει βασίζεται το θεσμικό πλαίσιο

Ο πατέρας συμφωνεί με το ισχύον καθεστώς, ως προς το να δίνεται η επιμέλεια στη μητέρα, ιδιαίτερα όταν το παιδί είναι μικρό:

288. *[...] στο δικαστήριο τότε -δεν ξέρω τι έχει αλλάζει και τι έχει γίνει- στις πλείστες των περιπτώσεων πλην εξαιρετικού προβλήματος η επιμέλεια δινόταν στη μητέρα. Για το οποίο δεν είχα και σοβαρή αντίρρηση να σου πω την αλήθεια, γιατί όπως είπα το παιδί μου ήταν μικρό και εγώ θεωρούσα ότι ήταν καλύτερο να είναι με τη μαμά του.*

Ο πατέρας θεωρεί ότι η μητέρα έχει τον κύριο ρόλο στο μικρό παιδί:

17. : *[...] σε μικρότερη ηλικία αυτό που έχει το πλεονέκτημα ας πούμε και τον κύριο ρόλο έναντι του παιδιού είναι πάντα η μητέρα, δηλαδή είναι το πρώτο άτομο που έρχεται σε επαφή μαζί του και σωματικά και το πρώτο άτομο που αναγνωρίζει το παιδί. [...] Ο πατέρας αρχίζει και γίνεται αναγνωρίσιμος από το παιδί λίγο αργότερα από την ηλικία των τριών ετών, δύο τριών ετών και μετά.*

Ο πατέρας θεωρεί καλύτερο για τα παιδιά να παίρνει την επιμέλεια η μητέρα, αλλά και θεωρεί εξίσου σημαντική τη συμμετοχή του πατέρα, επίσης θέτει το κριτήριο της καταλληλότητας της μητέρας:

494: *[...]. στην ηλικία ας πούμε των 9, 10, 8 αυτά, θεωρώ, ότι η μάνα πρέπει να παίρνει το παιδί... την επιμέλεια, και ο πατέρας να συμμετέχει –ξέρεις– με τον τρόπο που μπορεί, όχι... Να συμμετέχει όμως. Αλλά, θεωρώ, ότι με τη μητέρα τους είναι καλύτερα τα παιδιά.*

1100: *Η επιμέλεια είναι στη μάνα για μένα. Τέλος. Είμαι κάθετος δηλαδή. Κι ο πατέρας να 'χει τον ρόλο, με όμορφη συνεργασία με τη μητέρα και για τις δραστηριότητες του παιδιού, να συνεννοούνται μεταξύ τους. Θεωρώ ότι το παιδί πρέπει να είναι στη μάνα, εε... είμαι δηλαδή κάθετος, το 'χω μελετήσει, το 'χω δει, έχω σκεφτεί τον εαυτό μου ας*

πούμε στη θέση αυτών των παιδιών, θεωρώ ότι πρέπει να είναι στη μάνα [...] Αν είναι προβληματική η μάνα... εντάζει, ας είναι συνεπιμέλεια.

1117: Η μάνα ξέρει, η μάνα ξέρει καλά. Κι ο πατέρας μπορεί να σταθεί «σα μάνα», αλλά σαν τη μάνα δε θα είναι για μένα.

Ο πατέρας θεωρεί αυτονόητη την ισότιμη μεταχείριση των γονιών από τον νόμο και τονίζει τις συνέπειες στα παιδιά από την αντιπαλότητα των γονιών:

39: Εγώ πιστεύω ότι η αφετηρία θα έπρεπε να είναι ότι το παιδί θα είναι και των δυο. [...] Τόσο απλά θα έπρεπε να είναι έτσι, δηλαδή η αφετηρία να είναι ότι το παιδί έχει δικαίωμα και στους δυο γονείς. Κι όχι ότι ο ένας είναι ο γονιός του και ο άλλος είναι για το θεαθήναι.

06: Η επιμέλεια του παιδιού είναι μια άθλια υπόθεση. Διότι ξεκινάει από την καταρχήν λοιπόν παραδοχή, ότι το παιδί πάει στον έναν απ' τους δυο γονείς. Αυτό δεν έχω λόγια να πω πόσο απαράδεκτο είναι σε νομικό επίπεδο, σε θεσμικό επίπεδο. Το ότι καταρρέει η σχέση μεταξύ των δυο γονιών δεν έχει καμία σχέση με το παιδί, μάλλον στις περισσότερες περιπτώσεις.

07: Αυτονοήτως θα έπρεπε να υπάρχει συνεπιμέλεια, αυτονοήτως. Δηλαδή δεν μπορώ να διανοηθώ ποιος άνθρωπος σκέφτηκε να μην υπάρχει συνεπιμέλεια και δε μισεί τα παιδιά και επίσης μισεί και τους γονείς, διότι το κύριο πεδίο πάνω στο οποίο εκφράζεται η αντιπαλότητα των δυο γονιών είναι τα παιδιά. [...] Αν δεν υπήρχε το θέμα των παιδιών αν ήτανε λυμένο νομικά, προφανώς οι γονείς θα συμπεριφερόντουσαν πολύ καλύτερα.

Σύμφωνα με τον Ανδρέα η άνιση αντιμετώπιση από τον νόμο είναι κάτι παράλογο καθώς και οι δυο γονείς είναι απαραίτητοι και ισότιμοι:

30: [...] οι γονείς είναι σαν ένας τοίχος: υπάρχουν τα τούβλα και υπάρχει και η λάσπη, ε, αν υπάρχουν μόνο τα τούβλα, δεν υπάρχει τοίχος, αν υπάρχει μόνο λάσπη δεν υπάρχει τοίχος. Οπότε χρειάζεται λίγο απ' τον ένα, λίγο απ' τον άλλο για να λειτουργήσει σωστά αυτό το πράγμα.

278: Εγώ δεν τα καταλαβαίνω αυτά τα λογιστικά. Είναι λογιστικό αυτό. Στο μυαλό μου είναι αυτό: ότι εγώ είμαι ο μπαμπάς, εσύ είσαι η μαμά, 50% του χρόνου και της συνεισφοράς θέλω να έχω εγώ και 50% εσύ. Δεν καταλαβαίνω, γιατί να υπάρχει άλλη ποσόστωση. Δεν το αντιλαμβάνομαι, ας πούμε. Καθόλου δεν το αντιλαμβάνομαι.

Ο Βασίλης επίσης αναφέρεται στην άνιση αντιμετώπιση των γονιών από το νόμο:

38: Η αφετηρία τώρα είναι, ότι το παιδί πάει στον ένα. Που προφασίζόμαστε ότι οι δυο γονείς είναι ίσοι απέναντι του παιδιού. Ψέμα είναι! Η μάνα το παίρνει.

15: Για να πάρει την επιμέλεια ο πατέρας, πρέπει να είναι ο άριστος των αρίστων, ενώ για να χάσει την επιμέλεια η μάνα πρέπει να είναι η άθλια των αθλίων. Και αυτό το λένε «για το συμφέρον του παιδιού» [...] Δεν έχει και πολύ μεγάλη σημασία στο τι βγαίνει στο τέλος σαν απόφαση. Δηλαδή για να μετρήσει ο λόγος του παιδιού πρέπει το παιδί να παρουσιάσει τη μάνα σα τέρας.

Ο νόμος δίνει τη δυνατότητα στη μητέρα να αποκόψει τον πατέρα:

181: [...] το 'ψαξε, είδε ότι μπορούσε να το κάνει και το 'κανε. Μου το 'πε κιόλας. Μου λέει «εγώ το 'χω ψάξει από καιρό δεν μπορείς να μου κάνεις τίποτα».

Ο Δημήτρης υποστηρίζει την ισότιμη αντιμετώπιση των γονιών από τον νόμο για έναν επιπλέον λόγο, ότι δίνει ένα θετικό μήνυμα στους γονείς, το οποίο μπορεί να λειτουργήσει εξισορροπητικά στη σχέση τους και να τους ωθήσει σε περισσότερη συνεργασία:

890: Άμα είναι το 50-50 'ντάζει ουσιαστικά έχεις κι εσύ το... δηλαδή θα πρέπει να πάρεις τα παιδιά σου απ' το σχολείο, θα πρέπει να τα διαβάσεις, θα πρέπει να τα πας φροντιστήριο, θα πρέπει να κάνεις πράγματα μαζί. Το 50-50 είναι ένα πρώτο βήμα που σου λέει, ότι αυτό το πράγμα θα πάει ομαλά στη σχέση σου με τον άλλον άνθρωπο και με τα παιδιά σου. Είναι ένα πρώτο βήμα που σου λέει ότι ξέρεις κάτι εε... από... 50-50 το 'χουμε συμφωνήσει, έχει παρθεί η απόφαση, οπότε θα πρέπει να επικοινωνήσω μαζί σου για τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών και για το τι θα κάνω με το παιδί. [...] Το 30-70 λέει ότι έχεις λιγότερο χρόνο που μπορείς να μου δημιουργήσεις πρόβλημα και εμένα, δηλαδή να μου δημιουργήσει στεναχώρια πιθανόν και σε εμένα.

Ο Ανδρέας επίσης θεωρεί ότι θα είναι θετική η επίδραση της ισότιμης αντιμετώπισης από τον νόμο και εξηγεί αντίστοιχα, ότι η ανισότητα τρέφει αίσθημα αδικίας και επομένως προκαλεί θυμό και αρνητικές αντιδράσεις:

1232: Η κακή σχέση των γονιών δημιουργείται και από αυτό που υπάρχει τώρα. Δηλαδή, αν εμένα ο νόμος ένιωθα ότι με καλύπτει όσο καλύπτει εσένα που είσαι η άλλη πλευρά, δε θα είχα ούτε τον ίδιο εκνευρισμό ούτε την ίδια ένταση. Τώρα που νιώθω την αδικία οι αντιδράσεις μου είναι διαφορετικές. Άρα απ' τη στιγμή που δεν θα ένιωθα την αδικία και οι αντιδράσεις μου θα ήταν πολύ καλύτερες. Και αντίστοιχα οι δικές σου αντιδράσεις πάλι δεν θα ήταν το ίδιο.

1246: [...] εκεί που βλέπεις την αδικία, βλέπεις την αδικία και δεν μπορείς να αντιδράσεις, και λες «αδικούμαι και ο νόμος δεν με στηρίζει», ας πούμε. Εκεί είναι που τρελαίνεσαι και δεν ξέρεις τι να κάνεις. Ενώ, αν δεν ένιωθες την αδικία οι αντιδράσεις σου θα είναι διαφορετικές. Κατάλαβες; Άρα σίγουρα θα βοηθήσει: όσο πιο ισότητα υπάρχει τόσο πιο πολύ βοήθεια θα είναι για τις σχέσεις.

Σύμφωνα με τον Βασίλη ο νόμος πρέπει να προστατεύει την πατρότητα και όχι να καλείται ο πατέρας να τη διεκδικεί. Λόγω του ότι οι μητέρες συχνά ακολουθούν τακτική αποξένωσης του πατέρα είναι πιθανό κατά τον Βασίλη να πάψει τελικά να προσπαθεί για τη διατήρηση της επαφής υπό τέτοιες συνθήκες:

42: Εν τω μεταξύ πάρα πολλές –τόρα λέω– μανάδες, γιατί οι μανάδες παίρνουν τα παιδιά, αποξενώνουν τα παιδιά από τους γονείς τους πατεράδες [...] Η πατρότητα να το πω έτσι σαρκαστικά είναι κάτι που θέλει συντήρηση. Αν λοιπόν φτύνεις αίμα να δεις το παιδί σου και βρεις και μια καινούρια φίλη... δε θέλει και πολύ, αν δεν είσαι εσύ ταγμένος [...] Κι όλα αυτά θα έπρεπε να τα ξέρει ο νόμος και να τα προστατεύει. Και να σε υποχρεώνει να 'σαι πατέρας, όχι να πρέπει να το διεκδικείς. Γιατί τώρα οι χωρισμένοι διεκδικούνε την πατρότητα. Είναι απαράδεκτο. [...] Πες του «Ελα εδώ κύριε, χώρισε; Χώρισε. Το παιδί: έχεις τις ευθύνες του στο ακέραιο». Αντιθέτως, εσύ διεκδικείς να δεις το παιδί σου και η άλλη πιέζει τρελά και βλέπεις πατεράδες που έχουνε μήνες να δουν τα παιδιά τους... [...] Ο νόμος θα έπρεπε αυτά να τα προστατεύει. Μια σύγχρονη κοινωνία αυτό θα έπρεπε να κάνει. Όχι ακριβώς το αντίθετο που κάνει. Ντροπή!

Ο Δημήτρης θεωρεί, ότι η δέσμευση του γονιού δια του νόμου έχει σημασία στις περιπτώσεις που δεν είναι διατεθειμένος να αφιερώσει τον απαραίτητο χρόνο για την άσκηση του ρόλου του:

779: ... Εγώ πιστεύω ότι αυτό το... εντάζει ένα δικαστήριο θα ορίσει κάποιες μέρες και κάποιες ώρες και κάποιες (...), για να δεσμεύσει ουσιαστικά τον χρόνο ενός γονέα ο οποίος εε... δεν έχει σκοπό να ακολουθήσει κατά κανόνα κάποια πράγματα.

Απ' την άλλη ο Γιώργος είναι θετικός για την συνεπιμέλεια εφόσον δεν θα αποτελεί επιβεβλημένη ρύθμιση για τον πατέρα:

56: Ναι, είμαι πολύ θετικός, εφόσον δηλαδή θέλουν, να το πω έτσι, και οι δυο εε... για να μην υπάρχουν, πάλι να το πω έτσι, φασαρίες και τσακωμοί [...] Δε θέλω να μπω στο «πρέπει» δηλαδή να 'ρχόταν ας πούμε, τώρα εμένα να μου 'λεγε «κοίταξε, βγήκε αυτό, οπότε πρέπει να το κάνουμε έτσι», γιατί δε θέλει να το έχει [το παιδί] κάθε μέρα –

κατάλαβες πώς το λέω- να έχει περισσότερο χρόνο. Θα έλεγα ότι «ναι, εγώ θα το πάρω», αλλά όχι με το «πρέπει» ρε παιδί μου, με το ότι και εγώ γουστάρω να το κάνω αυτό, γι' αυτό λέω, δηλαδή, άρα εφόσον θέλουν κι οι δυο: 100% ναι.

3.7.3 Προϋποθέσεις για τη βελτίωση του θεσμικού πλαισίου

Στα παρακάτω παραδείγματα αναδεικνύονται διάφορες προϋποθέσεις που θα βελτιώναν το θεσμικό πλαίσιο και την αποτελεσματικότητά του από την οπτική των συμμετεχόντων.

Πρέπει να μπορεί ο πατέρας να παραβρίσκεται στην ανάγκη του παιδιού του:

561: *Ναι ακόμα και «το παιδί αρρώστησε». Να μπορώ να έρθω να το δω στο σπίτι της μαμάς. [...] Γιατί το παιδί μου αν είναι άρρωστο -δεν υπάρχει (!)- δηλαδή άμα δεν το προσέξω... δηλαδή το θεωρώ αυτονόητο, ότι άμα χρειαστεί το παιδί και μου πει «κάτσε εδώ», θα κάτσω.*

580: *[...] για αυτό το πράγμα, δηλαδή να έχει 40 πυρετό και δε θα πήγαινα σπίτι να δω το παιδί μου; Θα μου 'λεγε η μαμά του «όχι δε θα μπεις σπίτι μου;»*

Πρέπει να κρίνονται οι γονείς για την καταλληλότητά τους και την καταλληλότητα του περιβάλλοντος στο οποίο φέρνουν το παιδί, επίσης πρέπει να προβλέπονται κυρώσεις, αν παραβούν τις όποιες αποφάσεις:

989: *Το θέμα είναι το είδος της επιμέλειας. Δεν είναι θέμα μόνο ποσόστωσης. Αν ασκεί θετική επιμέλεια, ας το πούμε έτσι ' ντάξει. Αλλά, αν ασκεί αρνητική επιμέλεια;*

40: *Αν ένας απ' τους δυο γονείς είναι απολύτως ακατάλληλος, αυτό μπορεί θαυμάσια να αποδειχθεί σ' ένα δικαστήριο, να εξηγήσει ο ένας γονιός, γιατί ο άλλος γονιός είναι ακατάλληλος και για να προστατευτεί το παιδί να του δοθεί το παιδί χωρίς όμως όλα τα άλλα, τα οποία κρύβονται πίσω από το θέμα του παιδιού και γίνονται μάχες ομηρικές, δηλαδή τα χρήματα εννοώ.*

644: *Γιατί ο μπαμπάς αν ζει μόνος του ή με μια καινούρια οικογένεια μπορεί να μην έχει κανέναν αντίκτυπο. Όταν το παιδί βλέπει ένα οικογενειακό πρότυπο, όταν βλέπει μια οικογένεια, μπορεί να έχει ξαναφτιάξει τη ζωή του να μη μαλώνουνε, να 'χουν τα παιδιά τους να 'ναι και το παιδί ισότιμο μέλος. Αυτό είναι το βασικότερο.*

527: *[...] και φυσικά να υπάρχει και ότι την πρώτη που δε θα δώσει διατροφή ο πατέρας: «γεια σας», χάνεις και τα δικαιώματά σου –εκτός αν υπάρχει λόγος.*

394: *[...] ο ειδικός εν πάση περιπτώσει, τον μπαμπά θα εξετάσει και τη μαμά για να βγάλει ένα πόρισμα και εφόσον και οι δυο είναι ικανοί 50-50. Εφόσον ο ένας είναι πιο*

ικανός από τον άλλον, εκεί θα πάρει ένα μεγαλύτερο ποσοστό. Εάν κάποιος δεν είναι κατάλληλος, δυστυχώς δεν είναι κατάλληλος.

1173: Είναι θετικό 100 τοις εκατό, γιατί να σου πω κι απ' την άλλη εε... πες ότι αποκτάω εγώ την συνεπιμέλεια και εγώ δεν κάνω ρε παιδί μου, είμαι κακός εε όλα αυτά, μπράβο. Λοιπόν, κι εσύ αυτό θα το προωθήσεις στα κατάλληλα όργανα και αυτό θα ήθελα πιο πολύ να περιστραφεί γύρω από ψυχολόγους, κοινωνικούς λειτουργούς και αυτά [να υπάρχει] μια σταθερή επιτήρηση.

1160: Εκεί λοιπόν θα πρέπει να διασφαλιστεί, ότι κοίτα να δεις απ' τη στιγμή που κάποιος δε θέλει να ενημερώσει και το παίζει καμπόσος, θα χει ένα ποινολόγιο, ότι την πρώτη φορά ok μια κίτρινη κάρτα, τη δεύτερη κόκκινη και την τρίτη πέναλτι ξέρω γω. Δηλαδή, αν το κάνεις αυτό, ότι κάποια στιγμή μπορείς να χάσεις την επιμέλεια.

1960: [...] να υπάρχουν ποινές, οπότε, όταν ο άλλος βλέπει ποινή, θα το σκεφτεί και μάλιστα άμα κάποια στιγμή μαζευτεί ένα παράπτωμα, δύο παραπτώματα με τις επικοινωνίες και με τις γκρίνιες και μ' αυτά, να πει «ξέρεις αντιστρέφονται οι όροι τώρα.»

1904: [...] κι απ' την άλλη ένα σύστημα για να δουλέψει σωστά πρέπει να προβλέπει και κυρώσεις [...] δηλαδή: «δεν κατέβαλες διατροφή; θα σε σκίσω», «δεν έδωσες το παιδί να διευκολύνεις την επικοινωνία; όχι να υλοποιήσεις, να διευκολύνεις κιόλας την επικοινωνία», να του πει ότι «είσαι κακόπιστος» κι ότι «θα ανατραπεί το παιχνίδι, δε θα παίρνεις εσύ 60% 65% το παιδί, η βασική κατοικία θα είναι στον άλλο γονιό, θα αντιστραφούν οι όροι φίλε».

Επίσης για την εφαρμογή της συνεπιμέλειας πρέπει να ληφθεί υπόψη και να δοθεί λύση στο πρόβλημα της απόστασης του τόπου διαμονής του πατέρα από του παιδιού:

452: Δηλαδή δεν μπορείς να ανατρέψεις τη ζωή ενός παιδιού, μόνο υπό όρους δηλαδή θα μπορέσει ο μπαμπάς να 'χει σπίτι, ας πούμε δίπλα απ' το σπίτι του παιδιού;

461: Δηλαδή, εγώ βλέπω το παιδί, ξέρει ότι η βάση του είναι το σπίτι που μένει με τη μάνα του -έτσι;. Ό,τι και να γίνει αυτή είναι η βάση του.

463: [...] Είτε μοναχοπαιδί να είναι είτε πολύ περισσότερα αν είναι 2-3 παιδιά, θα πρέπει ο πατέρας να είναι δίπλα απ' το σπίτι, να μην μπορεί να αλλάξει το παιδί καταρχήν σχολείο.

1067: [...] ας πούμε σε περιπτώσεις που είναι σε άλλη πόλη πώς διασφαλίζεις ρε παιδί μου την επικοινωνία; Πχ εγώ σκέφτομαι, θα μπορούσες να πεις, κοίτα να δεις σε

περιπτώσεις που είναι σε άλλη πόλη... Τώρα ας πούμε υπάρχει η τηλεκαίδευση. Ή δεν θες τηλεκαίδευση; Θα υπάρχουνε και σε κάθε τάξη δύο θέσεις για παιδάκια τέτοια, τα οποία τις μέρες που θα ναι στον μπαμπά τους θα μπορούν να παρακολουθήσουν τα μαθήματα στο εδώ σχολείο.

1081: Στην τελική βάλε κοινωνιολόγους, ψυχολόγους να μας πούνε τουλάχιστον. Δεν τους ρωτήσαμε. Δηλαδή, εγώ λέω, ότι μπορεί να είναι καλύτερο, εσύ μπορεί να πεις ότι είναι χειρότερο. Αλλά, με κάποιον τρόπο βάλε τους ειδικούς να μας πουν αν είναι καλύτερο ή χειρότερο ή πώς θα γίνει.

1089: [...] θα μπορούσε να σου λέει ο νόμος, ότι να, σε τέτοιες περιπτώσεις μπορείς αύριο το πρωί άμα θες να φύγεις, να αλλάξεις πόλη να πας εκεί.

435: Κάπου είδα και τώρα και λέω, τους φώτισε ο Θεός το περασμένο καλοκαίρι πρέπει να βγάλανε νόμο, ότι δεν πρέπει να αλλάζει το περιβάλλον... δηλαδή αν είναι στην Αθήνα «πήγαινε από Πατήσια στην Αργυρούπολη» ρε παιδί μου, αλλά όταν είσαι Αθήνα δεν μπορείς να πας Λαμία. Κάτι τέτοιο κατάλαβα ότι ψήφισαν.

494: Όπως επίσης να υπάρχει αυτό που είμαι 100% υπέρ: να υπάρχει μια συνεννόηση των γονιών... δεν μπορεί μια μάνα να πει «Α, ξέρεις μεγάλη, εγώ φεύγω στην Αλεξανδρούπολη και κοφτ' το λαιμό σου». Επειδή έχω γνωστούς που έχουν γίνει αυτά και πολλές φορές για εκδικητικό λόγο ούτε καν γιατί χρειάζεται. Σ' αυτό είμαι κάθετος.

1990: Πάντως η συνεπιμέλεια από αυτό το χάλι που υπάρχει, αν συνδυαστεί και με τον περιορισμό της απομάκρυνσης από την κατοικία, την αρχική, δηλαδή τώρα ένα παιδάκι 2 ½- 3 χρονών και τον πατέρα θα δυσκολεύει και το παιδάκι. Η επικοινωνία όταν είναι τώρα πάνω από 100-200 χλμ η απόσταση -έτσι;- θα 'πρεπε να είναι όλα αυτά σε συνδυασμό [...] Ο παλιός νόμος θεωρούσε το παιδί σακ βουαγιάζ ασχέτως, ασχέτως αν τελείως υποκριτικά μιλούσε για «το καλύτερο συμφέρον του τέκνου» τρίχες!

Για τον Δημήτρη προϋπόθεση για καλύτερα αποτελέσματα της συνεπιμέλειας είναι να συμφωνούν οι γονείς για την άσκηση συνεπιμέλειας και να μην προκύπτει από δικαστικές διαμάχες:

783: Συνεπιμέλεια μεταξύ των γονέων πρέπει να υπάρχει, όταν τα διαζύγια είναι κοινή συναινέσει, είναι απόφαση και των δυονών. Όταν είναι απόφαση που προέρχεται μετά από διαμάχες δικαστικές και τέτοια η συνεπιμέλεια δεν ξέρω κατά πόσο θα μπορέσει να βοηθήσει.

Απ' την άλλη πλευρά ο Γιώργος υποστηρίζει, ότι όταν συμφωνούν οι γονείς δεν έχει σημασία για τον πατέρα η νομική διεκδίκηση και κατοχύρωση της

συνεπιμέλειας, ωστόσο ο Γιώργος θεωρεί, ότι η κατοχύρωση είναι χρήσιμη και θα φέρει θετικά αποτελέσματα για τους πατέρες που συναντούν εμπόδια από τη μητέρα:

58: *Εγώ λέω ότι είμαι στη φάση να μπορώ να δω το παιδί όποτε θέλω, δηλαδή «κι άλλη μέρα;» «κι άλλη μέρα». Ε, άρα δε θα πήγαινα να διεκδικήσω μια συνεπιμέλεια, θεωρώ λοιπόν, ότι κάποιος θα διεκδικήσει μια συνεπιμέλεια, όταν έχει κάποια προβλήματα «δεν το βλέπω το παιδί» «δε μου το δίνει το παιδί», δεν ξέρω τι, ας πούμε, άρα λοιπόν, γι' αυτό λέω, ότι εκεί μόνο θετικά θα μπορούσα να το πάω.*

Ο Ζήσης θεωρεί, ότι πιθανόν είναι ανέφικτη η συνεννόηση που απαιτείται στη συνεπιμέλεια μεταξύ ανθρώπων που μέχρι εκείνη τη στιγμή δεν μπορούσαν να συνεννοηθούν, οπότε είναι αμφίβολο, εάν θα φέρει θετικά αποτελέσματα στην πράξη ή θα επιδεινώσει την κατάσταση μεταξύ των γονιών:

939: *Τώρα κοίταξε, αν δυο άνθρωποι μπορούσαν να λειτουργήσουνε γι' αυτόν τον σκοπό, θα το είχαν κάνει. Δηλαδή θα το είχαν κάνει και πριν. [...] Δεν ξέρω, αν λύνει αυτό το πρόβλημα, ας πούμε η συνεπιμέλεια και τι λέει. Δηλαδή, κοίταξε, αν βάλεις να συνεργαστούν δυο προβληματικοί άνθρωποι... δε θα σου λύσουν το πρόβλημα, θα στο κάνουνε διπλάσιο. Έτσι πιστεύω εγώ. [...] Δεν ξέρω τι να σου πω. Προβλέπει ότι θα υπάρχει κάποια διαιτησία;*

966: *Ε, κοίταξε να δεις, γιατί σου λέω και πάλι, όταν ο άλλος βλέπεις ότι είναι εντελώς ανειλικρινής, σε βγάζει τρελό, ξέρεις: «δεν είναι έτσι, είναι αλλιώς» λες «κάτσε ρε παιδί μου τώρα πρέπει να 'χω κάποιον ουδέτερο εδώ πέρα να πιστοποιεί αυτό που βλέπω».*

Όσον αφορά την αναλογία του χρόνου κατά το ένα τρίτο κατ' ελάχιστο με το γονιό με τον οποίο δεν διαμένει με το παιδί, ο Έκτορας την θεωρεί ιδανική και πολύ καλύτερη από την τωρινή κατάσταση, καθώς ο περισσότερος χρόνος επαφής βοηθάει το δέσιμο γονιού παιδιού:

1147: *[...] δένεται πιο πολύ το παιδί. Ε, θα είχε περισσότερο χρόνο και θα έβλεπε στην ψυχολογία του ότι «έχω και τον πατέρα μου» ρε παιδί μου, ας ήταν χωρισμένοι, ας μην κοιμούνταν στο ίδιο σπίτι, «έχω τον πατέρα μου».*

1125: *[...] το 30-70 είναι μια χαρά. Δηλαδή, ο πατέρας να 'χει το 30 και η μάνα το 70. Η επάρκεια του χρόνου επαφής, δηλαδή να είναι αρκετός σύμφωνα με την ανάγκη του και την επιθυμία του πατέρα και του παιδιού, βοηθάει στην ανάπτυξη της σχέσης τους. Η νομική κατοχύρωση μπορεί να διασφαλίσει την επαφή του πατέρα, όταν την εμποδίζει η μητέρα:*

60: Εγώ θα διεκδικούσα συνεπιμέλεια, αν μου έλεγε ότι «σου κόβω την ενδιάμεση μέρα, θα το βλέπεις Σαββατοκύριακο παρά Σαββατοκύριακο». «Όχι, τι λες; δεν υπάρχει περίπτωση! τη θέλω» «δε στη δίνω» [...] οπότε θα πάω να πάρω ό,τι περισσότερο μπορώ, γιατί θέλω να 'μαι με το μικρό μου. Άρα λοιπόν, αφού θέλω να 'μαι με το παιδί θεωρώ, ότι θα κάνει καλό σε μένα, θα κάνει καλό σε κείνον, θα αναπτύξουμε τη σχέση μας, άρα γι' αυτό το πάω στο «μόνο θετικά».

Τα θετικά αποτελέσματα κατοχύρωσης ελάχιστου χρόνου κατά 1/3 καθώς βοηθήσει τους οικογενειακούς δεσμούς

782: 10 μέρες, δηλαδή το ένα τρίτο, που λένε ότι μπορείς να το έχεις 10 μέρες το μήνα, εγώ θα μπορούσα να μην πάω ποτέ εκεί πέρα να μείνω. Το παιδί θα πήγαινα να το πάρω να το φέρω εδώ. Γιατί, εδώ θα γνώριζε τη μάνα μου, τα ξαδερφάκια του, του αδερφού μου, τον κύκλο μου εν πάση περιπτώσει. Θα 'βλεπε δηλαδή και τον κύκλο τον δικό μου. Άρα θα είχε κι ένα νόημα. Τώρα εκεί, θα 'μαι εγώ και εκείνος. ΕΕΕ.. Το οποίο κάποια στιγμή μπορεί να βαρεθεί, ενώ εδώ πέρα θα έχει πολλά πράγματα να κάνει. Θα έχει και παιδιά πιο μικρά -γιατί τα παιδιά θέλουν παιδιά- ας πούμε. Οπότε θα είναι τελείως διαφορετικό. Άρα αυτό το 10 μέρες εμένα με ικανοποιεί.

Τα οφέλη της συνεπιμέλειας και της κατοχύρωσης περισσότερου χρόνου όπως φαίνονται στα παρακάτω παραδείγματα:

1218: Στους καινούριους θα γίνει αυτό που σου είπα πριν, θα το ξέρουν από πριν, οπότε θα το σκεφτούνε διαφορετικά το πώς θα κυλήσει το όλο στόρυ.

1044: Οκ, θα βοηθήσει η συνεπιμέλεια εφόσον -ακόμα και το εν τρίτο-... θα βοηθήσει αυτούς που είναι σε μια φάση «να χωρίσω να μη χωρίσω» και η προεργασία.

1051 Θα βοηθήσει στη μείωση της διαμάχης σε όσους ήδη έχουν χωρίσει 1223 θα προσαρμοστούν με τον καιρό και θα είναι πιο σωστά τα πράγματα.

1051: Όσους έχουν [ήδη] μπλέξει σε μια τέτοια διαδικασία θα τους βοηθήσει ενδεχομένως να μειωθούνε λίγο οι δικαστικές διαμάχες, γιατί απ' τη στιγμή που θα ξέρουν και οι δυο ότι τουλάχιστον το εν τρίτο θα το έχει [ο άλλος], άρα οι περισσότεροι πατεράδες τώρα που έχουνε πχ όπως εγώ 68 ώρες 70 (:), ωραία, άρα τρεις μέρες, τώρα έχουμε τρεις μέρες, τώρα θα έχω δέκα ξέρεις τι θα πω; «Εντάξει, δε θα πάω να κάνω δικαστήριο, αφού έχω δέκα μέρες».

1223: Οι χωρισμένοι [όμως] μέχρι να μπουνέ λίγο στην κανονικότητα της καθημερινότητας αυτής θα... σίγουρα θα έχουνε θέμα. Αλλά, νομίζω είναι πρόσκαιρο. Μετά από λίγο καιρό θα έχουνε καταλάβει ας πούμε τι παίζει και θα είναι σωστά.

Ωστόσο η ουσιαστική συνεπιμέλεια εξαρτάται και από άλλους παράγοντες όπως οι περιορισμοί από τις εργασιακές υποχρεώσεις:

789: Από την άλλη δε θα μπορούσα να ακολουθήσω συνεπιμέλεια εε... αν εγώ δούλευα όλη μέρα. Δηλαδή αν δεν είχα χρόνο να αφιερώσω στα παιδιά, τι συνεπιμέλεια; Μόνο στα χαρτιά; Δεν θα μπορούσα να το ακολουθήσω αυτό.

Ο Βασίλης επισημαίνει ότι ο καινούριος νόμος δεν φροντίζει για την επίλυση των οικονομικών διαφορών που κατεξοχήν θρέφουν τη σύγκρουση:

24: Αλλά, το ότι γίνονται τρελοί καβγάδες, οι οποίοι γίνονται και για τα χρήματα αυτό είναι απολύτως σαφές και βέβαιο και αυτά δεν τα φροντίζει ο καινούριος νόμος.

Είναι σημαντικό να είναι σύντομη και άμεση η εκδίκαση των υποθέσεων της επιμέλειας:

13: Θα 'πρεπε να υπάρχει μια δικάσιμος μέσα σε 15-20 μέρες και να τελειώνεις. Αλλά, αν η δικάσιμος κάνει τρία χρόνια... τότε αναγκάζεσαι να πας τόσες φορές.

1871: Νομίζω ότι το κλειδί για όλα αυτά που έχω τραβήξει, πιστεύω είναι το εξής: ότι πρέπει να μειωθεί η διένεξη κατά το δυνατόν, δηλαδή, τι να σου πω τώρα, να πει ότι ένα δικαστήριο θα γίνει ρε φίλε, δεν μπορεί να γίνει δικαστήριο για το διαζύγιο, δικαστήριο για την επιμέλεια, δικαστήριο για τη διατροφή, δικαστήριο για το ένα, δικαστήριο για το άλλο. Ένα «πακέτο» να πάμε μια μέρα να βγάλουμε τα μάτια μας και να πούμε «χωρίζουμε για τον άλφα βήτα λόγο» [...] «Υπάρχουν ένα δύο παιδιά ξέρω γω, τι θα γίνει με τα παιδιά; Αυτό. Ε; Α, υπάρχουν και οικονομικές απαιτήσεις, τι θα γίνει μ' αυτό;» Να τελειώσουν όλα μια και έξω. [...] Δηλαδή με κάποιον τρόπο ρε παιδί μου, να πει ότι... να είναι όλα με συνοπτικές διαδικασίες, δηλαδή μία υπόθεση. Μία υπόθεση πακέτο και να τους... μήπως τους σύρει, έστω να πάνε σε ένα συνυποσχετικό εκεί, να μην παν και καν στο δικαστήριο ει δυνατόν. Ή ξέρω γω να υπάρχει εξωδικαστική διαδικασία, δηλαδή να πει ότι «θα πάτε... με τους δικηγόρους σας να βγάλουν τα μάτια τους εκεί, να τα βρούνε και να 'ρθετε μόνο στο δικαστήριο τυπικά να υπογράψετε ένα χαρτί, ή σε ένα συμβολαιογράφο».

Κάποιοι συμμετέχοντες αμφισβητούν την καταλληλότητα των θεσμικών οργάνων (δικαστήρια, αστυνομία) να αντιμετωπίσουν οικογενειακές υποθέσεις:

1074: [...] έναν ουδέτερο παράγοντα, ο οποίος τώρα ποιος θα είναι και τι θα είναι, ξέρω εγώ, τι να σου πω, και λέω αν φέρω κάποιον κοινωνικό λειτουργό τον οποίο όταν τον δω δεν μου κάνει εμένα... τι να μου πει εμένα αυτός ο άνθρωπος, δηλαδή αν δεν

είναι εμπιστοσύνης αυτός ο άνθρωπος τι να το κάνω εγώ να μου βάλεις τον κοινωνικό λειτουργό και οποιονδήποτε.

1040: [...] είναι λάθος η ιδέα [εννοεί: του νέου νόμου], διότι δεν στηρίζεται σε κάτι διαφορετικό από ό,τι στηριζόταν πριν. Δηλαδή πριν οι οικογενειακές διαφορές εε... είχαν να κάνουν με δικαστήρια και δικηγόρους και τώρα οι οικογενειακές διαφορές έχουν να κάνουν με δικαστήρια και δικηγόρους.

376: Δηλαδή πράγματα που δεν μπορείς να πας να ... ποιον να φωνάζεις και ποιος να σε δει και εκ των πραγμάτων δεν μπορεί ο νόμος να σε καλύψει Θα μπορούσε μόνο να σε καλύψει εφόσον έλεγε «Κοίτα η κάθε επικοινωνία καταγράφεται και τη βλέπει ένας ειδικός κοινωνιολόγος, που είναι αρμόδιος για τη δικιά σας επικοινωνία».

448: [οι δικαστές] αποδίδουν δικαιοσύνη, έτσι νόμιζα. Μόλις πέρασα την πόρτα όμως, πρώτη δεύτερη φορά, κατάλαβα τι συμβαίνει εκεί μέσα. Εκεί, τι να πω, εκεί είναι... αλέθεται η κοινωνία στην κυριολεξία. Την αλέθουν και την κάνουν αλεύρι, την λιώνουν, την συνθλίβουν, δυστυχώς αυτοί οι άνθρωποι, δυστυχώς σε τέτοια θέματα κοινωνικά δεν είναι ότι έχασες 5-10-20 χιλιάδες σε διαμάχη με το γείτονα, έτσι;

Εκεί παίζεται η ζωή ενός παιδιού, ας πούμε.

3.7.4 Ανθρώπινος παράγοντας

Πολύ σημαντική είναι η συνειδητοποίηση των γονιών γύρω από τον γονικό τους ρόλο και την διακριτότητά του από τις μεταξύ τους δυσκολίες, όπως επίσης πολύ σημαντικό είναι το να εστιάσουν και οι δύο στον ίδιο στόχο: στο καλό των παιδιών τους. Ο κάθε νόμος φαίνεται ότι έχει τη σημασία του, αλλά και τους περιορισμούς του, καθώς μπορεί να βοηθήσει μέχρι ενός σημείου στο να προκύψουν θετικά αποτελέσματα από την εφαρμογή του.

Η σημασία της προσωπικής συνειδητοποίησης και υπευθυνότητας εκ μέρους των γονιών φαίνεται στα παρακάτω παραδείγματα:

62: Τώρα να σου πω την αλήθεια η άποψή μου είναι, ότι είναι ξεκάθαρα θέμα ανθρώπων, δηλαδή άμα εγώ θέλω να πω κακό για τη μάνα του ε είναι κακό είτε υπάρχει είτε δεν υπάρχει συνεπιμέλεια, είτε το 'να είτε τ' άλλο, ε, άρα λοιπόν, γι' αυτό το λέω «ξεκάθαρα είναι θέμα ανθρώπου».

943: Αν δεν έχει κάνει... [αν] δεν έχουν συνειδητοποιήσει κι οι δυο κάποια πράγματα, δεν έχουν κάνει τους δικούς τους μονόλογους με το τι, με ποιος είναι ο ρόλος τους ανεξάρτητα, δηλαδή να βγουν απ' έξω από το κομμάτι του συζύγου και του συντρόφου και να... και να βάλουν μες στον κύκλο τα παιδιά που έχουν δημιουργήσει. Αν δηλαδή

βγουν από αυτόν τον κύκλο και κοιτάζουν τα παιδιά εκεί μέσα, πιστεύω ότι το πρώτο πράγμα θα πρέπει να είναι αυτό. Νομίζω ότι το 50-50 θα βοηθήσει σε ένα κομμάτι.

1021: Θα βοηθήσει σε ένα κομμάτι, το εκδικητικό κομμάτι δηλαδή του θυμού, θα βοηθήσει έτσι ώστε «μου 'φερεις τα παιδιά...». Είναι ένα βήμα που λέει ότι «ε ξέρεις κάτι; τα παιδιά τα φέρατε μαζί και τα μεγαλώνετε μαζί», είναι ένα σημαντικό βήμα, αλλά, δεν είναι αυτό μόνο του. Δεν αρκεί μόνο του.

1037: Νομίζω ότι πρέπει να είναι συνειδητοποιημένοι ο καθένας στις υποχρεώσεις του σημαίνει, σημαίνει «κάνω οικογένεια, κάνω παιδί», αυτά τα «ποσόστωση» δεν λένε πολλά πράγματα.[...] Αν είναι και οι δυο συνειδητοποιημένοι, θα βρουν τον τρόπο και το πλαίσιο να λειτουργήσουνε.

1106: Δεν είναι θέμα πώς το ονομάζουμε, ας πούμε, είναι θέμα ευθύνης των ανθρώπων. Δηλαδή υπάρχουν άνθρωποι που έχουν αίσθηση μιας υπευθυνότητας δηλαδή «τι κάνω;», όπως σου είπα, αυτό που με ρώτησες στην αρχή, ήταν πολύ σημαντικό να το γνωρίζει κανένας, δηλαδή «τι ευθύνη έχω, τι πρέπει να κάνω στο παιδί μου, τι να του παρέχω;»

Ο Γιώργος θεωρεί ως προϋπόθεση για θετικά αποτελέσματα της συνεπιμέλειας να «βλέπουν ξεκάθαρα» οι γονείς ποιο είναι το καλό του παιδιού και να το εφαρμόζουν:

63: [...] γι αυτό λέω, αν μιλήσουμε για ανθρώπους, οι οποίοι βλέπουν ξεκάθαρα ποιο είναι το καλό του παιδιού, αυτό: «να μη λέω κακό για τον ανάποδο γονέα» τέλος πάντων πάλι στο «μόνο θετικά» θα γυρίσω.

Όποιον όρο και εάν θέτουν οι επίσημες αποφάσεις και οι νόμοι τελικά είναι «στο χέρι» των γονιών το τι θα επακολουθήσει σύμφωνα με τον Ζήση:

1055: Είναι μια οικογένεια διαλυμένη δηλαδή έχει διαλυθεί, κάτι που ήταν ενιαίο, έχει γίνει κομμάτια. Αυτά τα κομμάτια δεν μπορούν να ξανακολλήσουν, είναι πολύ δύσκολο, αλλά μπορούν να συνεργαστούν. Αν [όμως] δε συνεργάστηκαν σε ένα ενιαίο πλαίσιο δεν βλέπω πώς θα συνεργαστούν διαφορετικά. Μου φαίνεται δύσκολο. Ό,τι όρο να βάλεις είναι θέμα, αν θέλουν να το κάνουνε και πώς θέλουν να το κάνουνε.

Ο Βασίλης όμως θεωρεί ανέφελη τη δικαστική διαδικασία διότι -υποστηρίζει- ότι όταν την χρειάζονται οι γονείς επειδή «δεν τα βρίσκουν» μεταξύ τους, ακριβώς τότε είναι απίθανο να μπορέσουν να δώσουν τη λύση τα δικαστήρια:

18: Άμα δεν μπορείς; να τα βρεις μεταξύ σου πώς θα τα βρεις μέσω των δικαστηρίων, είναι δυνατόν; Αλλά, αν μπορείς να τα βρεις μεταξύ σου, δεν πας και στο δικαστήριο.

Σύμφωνα με τον Δημήτρη, όταν υπάρχει θυμός είναι επίφοβη η ευελιξία ως προς τις ρυθμίσεις που αφορούν τα παιδιά και η μόνη λύση είναι η έκδοση συγκεκριμένων αποφάσεων και η αυστηρή εφαρμογή τους, επίσης ο θυμός στη γονική σχέση έρχεται σε αντίφαση προς την έννοια της συνεπιμέλειας στην ουσία της:

806: Όταν υπάρχει θυμός, πιστεύω ότι η μόνη λύση είναι να ορίσει ... αν υπάρχει θυμός, να ορίσει ένα δικαστήριο εε... και να ακολουθηθούν κατά γράμμα οι αποφάσεις ενός δικαστηρίου, γιατί στον θυμό απάνω, συνεπιμέλεια δε νομίζω... ακόμα και σα λέξη δεν μπορεί να οριστεί...

876: Θέλω να πω ρε παιδί μου, ότι, όταν υπάρχει θυμός εε... θα υπάρχουνε τρικλοποδιές... θα υπάρχει ένταση...

Το ζητούμενο είναι η ουσιαστική συνεπιμέλεια που είναι εφικτή μόνο, όταν κατασταλλάζουν ο θυμός, η ένταση, η πικρία:

820: Νομίζω, ότι όλες οι περιπτώσεις που έχουν θυμό ή πικρία, όταν όλο αυτό το πράγμα ωριμάσει και κάτσει και... γιατί, όταν κάνεις παιδιά δεν τα κάνεις -σε... στις περισσότερες περιπτώσεις- τα κάνεις από αγάπη. Ντάξει; Εγώ δεν μπορώ να πω, ότι δεν αγαπάω τη μαμά τους. Απλά δεν την αγαπάω σαν σύντροφό μου. Την αγαπάω σαν μητέρα των παιδιών μου όμως. Θέλω το καλό της, θέλω... όπως κι αυτή το ίδιο. Νομίζω, λοιπόν, ότι ακόμα και στις περιπτώσεις που υπάρχει θυμός και ένταση όταν αυτό ωριμάσει και κατασταλάξει εε... είναι η κατάλληλη... τότε θα βρεθεί ο χρόνος για ουσιαστική συνεπιμέλεια, όχι στα χαρτιά μόνο.

Ως προς τα αποτελέσματα της συνεπιμέλειας, όταν υπάρχει γονική σύγκρουση κάποιος αναφέρει:

848: Θεωρώ, ότι θα έφερνε τα αντίθετα αποτελέσματα, γιατί αν έχει κολλήσει (σε εισαγωγικά) -αν είναι η σωστή έκφραση- ο γονιός ή η μάνα, που συνήθως οι μανάδες, τώρα θα μου πεις «γιατί το λες για τις γυναίκες;», δεν σου το λέω για τις γυναίκες, αλλά ούτως ή άλλως τα περιστατικά, που έχω γνωρίσει εγώ δηλαδή, είναι έτσι εε...όταν οι μητέρες δηλαδή σκαλώσουν, κολλήσουν και δεν θέλουν επαφή σε καμία [περίπτωση], τότε τα πράγματα είναι πάρα πολύ δύσκολα.

Ως προς την εφαρμογή του 1/3 ως ελάχιστου χρόνου επαφής με τον πατέρα και τα πιθανά οφέλη στη σχέση πατέρα παιδιού, εδώ ο πατέρας απαντά ότι θα υπάρξουν θετικά οφέλη, εάν και εφόσον τείνουν οι γονείς προς «αυτήν την κατεύθυνση»:

913: [...] αν δηλαδή και οι δυο γονείς ουσιαστικά τείνουν προς αυτήν την κατεύθυνση πιστεύω ότι μπορεί να βοηθήσει.

Η θέσπιση της συνεπιμέλειας υπόκειται σε όρια ως προς το πόσο μπορεί να βοηθήσει/διορθώσει: Η συνεπιμέλεια είναι θετική, όμως ουσιαστικά λύνει ένα μικρό μέρος του προβλήματος: βοηθάει λιγότερο την σωστή επικοινωνία (με το παιδί) και περισσότερο τη μείωση των εξόδων και σε άλλο σημείο εξηγεί ότι χρειάζεται άλλου είδους παρέμβαση, όπως εποπτεία της επικοινωνίας σύμφωνα με τον Ανδρέα:

1195: Είναι θετική... σαν ένα βήμα, σαν ένα βήμα. Αλλά, ουσιαστικά δεν λύνει κανένα πρόβλημα. Μάλλον λύνει ένα πολύ μικρό πρόβλημα, [διορθώνει:] ένα μικρό ποσοστό του προβλήματος που αφορά πιο πολύ τα έξοδα... τα έξοδα, αλλά την ουσία της υπόθεσης, την σωστή επικοινωνία δεν ξέρω πόσο τη βοηθάει. Σίγουρα τη βοηθάει, αλλά νομίζω είναι πολύ μικρό το ποσοστό. Πιο πολύ βοηθάει τα έξοδα, να μειώσει λίγο τα έξοδα να μην πας σε τόσους δικηγόρους ή αυτό που λέμε για τις δέκα μέρες, το να μην κάνω τόσα ταξίδια, να κάνω ένα, να πάω και να γυρίσω και να ... Αλλά τη σωστή επικοινωνία τη βοηθάει λιγότερο από ό,τι βοηθάει τη μείωση των εξόδων.

4. Συμπεράσματα

4.1 Ο σύγχρονος πατρικός ρόλος

Η παραδοσιακή ιδεολογία όσον αφορά τον πατρικό ρόλο βρίσκεται σε αντίθεση με την όλο και πιο διαδεδομένη μορφή της «νέας πατρότητας» («new fatherhood» κατά τον Yogman et al., 2016). Δηλαδή, οι πατέρες σήμερα σε αντίθεση με την παραδοσιακή αντίληψη του πατέρα «κουβαλητή», φαίνεται ότι έχουν μεγαλύτερη ανάγκη να βρίσκονται πιο κοντά στη φροντίδα των παιδιών τους σε σχέση με παλιότερα και θεωρούν ότι η ενεργή ενασχόληση τους με τη φροντίδα και τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι του πατρικού ρόλου.

Στα ευρήματά μας είναι φανερό η προτεραιότητα που δίνουν οι πατέρες στον γονικό τους ρόλο και η προσπάθεια που καταβάλλουν για να υπερβούν τα διάφορων βαθμών δυσκολίας εμπόδια που συναντούν.

4.2 Η κρίσιμη περίοδος του χωρισμού

Όπως αναδείχθηκε στα αποτελέσματα, η χρονική περίοδος κοντά στο χωρισμό/διαζύγιο είναι μια περίοδος κρίσης, με υψηλό στρες, η οποία χαρακτηρίζεται πάντοτε από κάποιου βαθμού γονική σύγκρουση, επίσης χαρακτηρίζεται από ανατροπές στη ζωή των μελών της οικογένειας και απαιτεί την προσαρμογή όλων -γονιών και παιδιών- στη νέα κατάσταση, μέχρι να βρεθεί ένα νέο σημείο ισορροπίας.

Τα ευρήματά μας συμφωνούν με τους Appleby & Palkovitz (2007) διότι, όπως φαίνεται, οι ανατροπές για τον πατέρα είναι μεγάλες με αποτέλεσμα να βιώνει μια προσωπική κρίση στην οποία πρέπει να ανταπεξέλθει. Ο αποχωρισμός από τα παιδιά του και η στέρηση της καθημερινής πρακτικής του γονικού του ρόλου αποτελεί ένα εξέχον ζήτημα στο βίωμα του χωρισμένου/διαζευγμένου πατέρα. Επίσης, όπως φαίνεται στα αποτελέσματά μας, ο επαρκής χρόνος επαφής με τα παιδιά του είναι κρίσιμης σημασίας στη διαδικασία αυτή της προσαρμογής του πατέρα και του παιδιού στη νέα κατάσταση και στη διατήρηση του δεσμού τους.

4.3 Οι παράγοντες που επηρεάζουν την πατρική συμμετοχή

Ορισμένοι παράγοντες που, όπως φαίνεται στα ευρήματα, επηρεάζουν θετικά ή αρνητικά τόσο την πατρική συμμετοχή συνολικά όσο και τον χρόνο επαφής γονιού – παιδιού (ως μια από τις όψεις της γονικής συμμετοχής) είναι οι εξής:

- εξωτερικοί παράγοντες (π.χ. τα μέτρα κατά της πανδημίας)
- ο διαθέσιμος χρόνος του παιδιού (λόγω δραστηριοτήτων ή ωρών μελέτης)
- ο διαθέσιμος χρόνος του πατέρα (λόγω εργασιακών του υποχρεώσεων)
- το θεσμικό πλαίσιο
- η φάση ανάπτυξης του παιδιού και ο βαθμός αυτονομίας του
- ο οικογενειακός και κοινωνικός περίγυρος κάθε γονιού
- η απόσταση της κατοικίας του πατέρα από τον τόπο διαμονής του παιδιού
- η ποιότητα της γονικής σχέσης/ συνεργασίας και ειδικότερα ο τρόπος διαχείρισης των συγκρούσεων

4.4 Θεσμικό πλαίσιο και πατρικός ρόλος

Η θεσμική παρέμβαση (π.χ. η παρέμβαση αστυνομίας ή οι αποφάσεις δικαστηρίων), ως προς την επίδρασή της στην πατρική συμμετοχή, φάνηκε ότι βοήθησε αρχικά στην αποκατάσταση της επικοινωνίας του πατέρα με τα παιδιά στις περιπτώσεις που η μητέρα είχε επιβάλει τη διακοπή της και μετέπειτα στον καθορισμό ενός στοιχειώδους βαθμού επαφής μεταξύ πατέρα-παιδιών. Πέρα, όμως, από το σημείο αυτό λειτούργησε στις περισσότερες περιπτώσεις κυρίως αρνητικά (περιοριστικά) για τον πατρικό ρόλο.

Μάλιστα, αξίζει να αναφέρουμε, ότι παρότι δεν ήταν ο σκοπός της έρευνας, μέσα από το βίωμα του χωρισμένου/ διαζευγμένου πατέρα, αναδείχθηκαν κάποια πολύ βασικά σημεία όπου υστερούσε το ισχύον -κατά τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων- θεσμικό πλαίσιο (νομοθεσία, νομολογία) της ρύθμισης θεμάτων της επιμέλειας και της επαφής των παιδιών με τους χωρισμένους γονείς.

4.5 Γονική σύγκρουση και πατρικός ρόλος

Όσον αφορά το περιεχόμενο της γονικής σύγκρουσης σύμφωνα με τα ευρήματά μας μπορεί να διακριθεί σε 3 κατηγορίες:

- η σύγκρουση που προκύπτει από προσωπικές διαφορές των γονιών ως πρώην συντρόφων/συζύγων

- η σύγκρουση που προκύπτει από οικονομικές διαφορές (π.χ. οικονομικές ή περιουσιακές επιδιώξεις της μητέρας που μπορεί να πηγάζουν -ή όχι- από λόγους βιοπορισμού)
- η σύγκρουση που αφορά τα παιδιά και τη φροντίδα τους (π.χ. διενέξεις για το πρόγραμμα των επαφών, ή διαφορές σε θέματα διαπαιδαγώγησης των παιδιών)

Συνήθως περισσότερες από μια κατηγορίες γονικής σύγκρουσης συνυπάρχουν και μπορεί μάλιστα να αλληλοενισχύονται. Για παράδειγμα όταν υπάρχει εχθρότητα για προσωπικούς λόγους μπορεί να εκδηλωθεί με τη μορφή των οικονομικών διενέξεων είτε και ως παρεμπόδιση της επαφής με το παιδί.

Επίσης, η γονική σύγκρουση μπορεί να είναι περισσότερο ή λιγότερο έντονη, ωστόσο, σε όλες τις περιπτώσεις της είναι πιθανή η εμπλοκή των παιδιών. Απ' την άλλη, σύμφωνα με τα ευρήματά μας, φαίνεται ότι ο πατέρας είτε από κοινού με τη μητέρα είτε μεμονωμένα προσπαθεί να προστατεύσει το παιδί από τις συνέπειες της σύγκρουσης και του χωρισμού.

Στα ευρήματα της έρευνας φάνηκε ότι ο διαχωρισμός των υποσυστημάτων (π.χ. η εκ μέρους των γονιών αποφυγή ανάμιξης του παιδιού) και ο αυξημένος βαθμός διαφοροποίησης των μελών της οικογένειας (π.χ. η αυτονόμηση του παιδιού) περιορίζουν τη διάχυση, επομένως προστατεύουν το παιδί από τις επιπτώσεις της γονικής σύγκρουσης και του χωρισμού. Είναι πολύ σημαντικό, επομένως, να διακρίνουν οι γονείς τα συναισθήματα και τις διαθέσεις τους, που απορρέουν από τις συζυγικές διαφορές τους λόγω της σχέσης τους ως πρώην ζευγάρι από εκείνα/ες που απορρέουν από τη σχέση τους ως γονείς.

Ειδικά στις περιπτώσεις των συγκρούσεων όπου οφείλονται σε οικονομικές ή προσωπικές διαφορές των γονιών, ο διαχωρισμός υποσυστημάτων και η διαφοροποίηση -εάν επιτευχθούν- μπορεί να αρκούν, ώστε να μην εμπλακεί το παιδί στις διενέξεις των γονιών και συνεπώς να προστατευτεί η σχέση με τον κάθε γονιό του. Βέβαια, οι προσωπικές και οι οικονομικές διαφορές των γονιών φτάνουν ορισμένες φορές σε σημείο να είναι τόσο έντονες ώστε να είναι πολύ δύσκολη η διαχείρισή τους στην πράξη. Ειδικότερα δε το ζήτημα επίλυσης των οικονομικών διαφορών με τον καλύτερο δυνατό τρόπο έχει μεγάλη σημασία όταν ο ένας ή και οι δυο γονείς έχουν χαμηλά εισοδήματα, διότι σε αυτές τις περιπτώσεις αποκτά χαρακτήρα βιοποριστικό.

Στις περιπτώσεις πάντως, που η διαφωνία αφορά τον τρόπο άσκησης των γονικών ρόλων (π.χ. τη διαπαιδαγώγηση) υπάρχει η ιδιαιτερότητα ότι και οι δυο γονείς από διαφορετικές οδούς μπορεί να θεωρούν ότι δρουν για το καλό του παιδιού. Εδώ το πεδίο της σύγκρουσης είναι οι ίδιες οι γονικές ευθύνες και πρακτικές, δηλαδή ένα ζήτημα που αφορά άμεσα το παιδί και δεν μπορεί να παρακαμφθεί. Σ' αυτές τις περιπτώσεις καλούνται οι γονείς να βρουν έναν τρόπο να συναινέσουν παρά τις διαφορετικές απόψεις τους. Μπορεί λοιπόν να αναζητήσουν τη συνοχή μέσα από εποικοδομητικούς ή όχι δρόμους συνδιαλλαγής/επικοινωνίας ή αλλιώς λειτουργεί ο καθένας αυτόνομα και μεμονωμένα με βάση τις δικές του αρχές και απόψεις. Η κατάσταση προφανώς είναι ακόμα πιο περίπλοκη όταν συνυπάρχουν και λειτουργούν αλληλένδετα τα διαφορετικά είδη συγκρούσεων.

Στις παρατηρήσεις μας είχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον το γεγονός ότι υπήρξαν περιπτώσεις όπου χωρίς να έχει ληφθεί κάποια σχετική επίσημη απόφαση ή ακόμα και κατά παρέκκλιση των επίσημων αποφάσεων οι γονείς εφάρμοσαν κατ' επιλογήν τους πρακτικές συνεπιμέλειας (π.χ. την από κοινού λήψη των αποφάσεων, τον διευρυμένο χρόνο επαφής του παιδιού με τον πατέρα, τις συχνές διανυκτερεύσεις του παιδιού με τον πατέρα). Στις περιπτώσεις αυτές φάνηκε ότι οι πρακτικές της συνεπιμέλειας ήταν προς όφελος όλων των μερών: και των δυο γονιών και των παιδιών. Αντίθετα ο εγκλωβισμός των γονιών στη διένεξη λειτουργούσε συχνά ως εμπόδιο στο να μπορέσουν να εφαρμόσουν τις καλύτερες δυνατές πρακτικές ως γονείς.

Γενικά, λοιπόν, ως προς τη σημασία της ποιότητας της γονικής σχέσης αλλά και τον ρόλο της γονικής σύγκρουσης στη σχέση πατέρα παιδιού μετά τον χωρισμό μπορούμε να παρατηρήσουμε με βάση τα ευρήματά μας, ότι η καλή λειτουργία του γονικού υποσυστήματος μπορεί να ενισχύσει τον πατρικό ρόλο ή και να περιορίσει τις αρνητικές συνέπειες άλλων παραγόντων (π.χ. συνέπειες της πανδημίας, δυσκολίες που προέρχονται από τη φάση ανάπτυξης του παιδιού, δυσκολίες από την ακαμψία του θεσμικού πλαισίου κ.α). Αντίθετα όταν το γονικό υποσύστημα δυσλειτουργεί μπορεί να αποτελέσει τον βασικό παράγοντα παρεμπόδισης του γονικού ρόλου του πατέρα (π.χ. φαινόμενο γονικής αποξένωσης) ή να επιφέρει επιδείνωση των επιπτώσεων που οφείλονται σε άλλους παράγοντες.

4.6 Θεσμικό πλαίσιο και γονική σύγκρουση.

Ενδιαφέρον είχε ότι η γονική σύγκρουση φάνηκε συχνά να παρατείνεται ή να εντείνεται -παρά να εξομαλύνεται- από τις ίδιες τις θεσμικές παρεμβάσεις. Συγκεκριμένα το ισχύον -κατά την περίοδο διεξαγωγής των συνεντεύξεων- θεσμικό πλαίσιο φάνηκε ότι δεν βοήθησε στην καλύτερη διαχείριση της διένεξης των γονιών. Η διαχείριση της σύγκρουσης φάνηκε να είναι αποτελεσματικότερη κυρίως όταν υπήρχε καλή λειτουργία του γονικού υποσυστήματος. Στις περιπτώσεις αυτές μάλιστα αποδυναμωνόταν ή ακόμα και ακυρωνόταν η επίδραση του θεσμικού πλαισίου στις σχέσεις των εμπλεκόμενων.

Επομένως ως προς τη σχέση του θεσμικού πλαισίου και της ποιότητας λειτουργίας του γονικού υποσυστήματος ως παράγοντες που επηρεάζουν την πατρική συμμετοχή, με βάση τα ευρήματα, μπορούμε να πούμε ότι παρατηρήθηκε μια αμφίδρομη επίδραση μεταξύ τους διότι:

- το θεσμικό πλαίσιο (νομοθεσία, νομολογία) φάνηκε ότι επηρεάζει τόσο τις προσδοκίες όσο και τις ενέργειες των γονιών κατευθύνοντας τους τρόπους συνδιαλλαγής τους
- η ποιότητα λειτουργίας του γονικού υποσυστήματος φάνηκε ότι επηρεάζει τον τρόπο χρήσης των θεσμών και το εύρος της ισχύος τους (π.χ. όταν είναι καλύτερη η λειτουργία του γονικού συστήματος, τότε όχι μόνο ελαχιστοποιείται ή αποφεύγεται η χρήση των θεσμών, αλλά και ελαστικοποιείται ο τρόπος εφαρμογής των όποιων θεσμικών αποφάσεων).

4.7 Συνεπιμέλεια

Σχετικά με τις απόψεις των πατέρων για τη συνεπιμέλεια, στην παρούσα έρευνα, αναδεικνύεται μια ποικιλία απόψεων που σε ορισμένους άξονες συγκλίνουν, ενώ σε άλλους άξονες αποκλίνουν (εντός ενός φάσματος).

Συγκεκριμένα οι απαντήσεις των συμμετεχόντων συγκλίνουν όσον αφορά την ανάγκη για περισσότερο χρόνο επαφής και για περισσότερη ευελιξία του προγράμματος των επαφών με τα παιδιά τους. Στο σύνολο των συμμετεχόντων το λιγότερο χρονικό περιθώριο που τους φαίνεται αποδεκτό είναι η αναλογία 1/3 προς 2/3 ως προς τη διανομή του χρόνου διαμονής του παιδιού με κάθε γονιό, με το 1/3 στον πατέρα και τα 2/3 στη μητέρα.

Συγκεκριμένα στον ένα πόλο βρίσκεται η άποψη, που φαίνεται να επικρατεί, ότι ο χρόνος του παιδιού πρέπει να είναι ισομοιρασμένος εξίσου μεταξύ των δύο

γονιών, όχι μόνο για ουσιαστικούς λόγους (υπό το σκεπτικό ότι οι γονικοί ρόλοι της μητέρας και του πατέρα είναι ίσης αξίας) όσο και για συμβολικούς και ηθικούς λόγους. Στον άλλο πόλο βρίσκεται η άποψη, ότι είναι πιο κατάλληλος ο διαχωρισμός του χρόνου με το 1/3 στον πατέρα και η κυρίως διαμονή του παιδιού να είναι με τη μητέρα. Η άποψη αυτή βασίζεται στο σκεπτικό: διαφορετικότητας των δυο γονικών ρόλων, προτεραιότητας στον ρόλο της μητέρας κυρίως για το μικρό σε ηλικία παιδί και ανάγκης του παιδιού για μια σταθερή βάση.

Μάλιστα σύμφωνα με τα αποτελέσματα τίθεται και ο προβληματισμός εάν πρέπει ο νόμος να υποχρεώνει τον πατέρα για αυξημένο χρόνο επαφής (π.χ. 50% του χρόνου του παιδιού) ή εάν πρέπει να τον αφήνει να ακολουθήσει αυτό που επιθυμεί διατηρώντας επομένως ο ίδιος ο πατέρας τον έλεγχο της θέσης που θα έχει στη ζωή του παιδιού. Στον τομέα αυτό οι απαντήσεις των συμμετεχόντων διαφοροποιούνται, ωστόσο όλες συγκλίνουν στο ότι δεν πρέπει να περιορίζεται ο πατέρας σε μικρότερο βαθμό συμμετοχής και επαφής με τα παιδιά του από αυτόν που επιθυμεί να έχει.

Ειδικότερα ως προς την εφαρμογή της συνεπιμέλειας στις περιπτώσεις όπου υπάρχουν γονικές συγκρούσεις οι απόψεις ποικίλουν. Συγκεκριμένα στον ένα πόλο υπάρχει η άποψη ότι η συνεπιμέλεια θα είναι επιζήμια, εάν οι ίδιοι οι γονείς δεν έχουν ήδη θετική στάση προς τη συνεργασία και στον άλλο πόλο υπάρχει η άποψη, ότι μπορούν μεν να βοηθήσουν οι θεσμικές ρυθμίσεις της συνεπιμέλειας στον περιορισμό των συγκρούσεων, αλλά μόνο μέχρι ενός σημείου, καθώς απαιτούνται και άλλου τύπου παρεμβάσεις (π.χ. η διαμεσολάβηση ή η επίβλεψη/αξιολόγηση των γονιών κ.ά.). Ενδιάμεσα βρίσκεται η άποψη ότι είναι ανώφελη η προσπάθεια θεσμικής παρέμβασης για την εφαρμογή συνεπιμέλειας, γιατί το θετικό ή αρνητικό αποτέλεσμα κρίνεται κυρίως από τους γονείς ως άτομα παρά από το θεσμικό πλαίσιο.

4.8 Περιορισμοί της έρευνας και κατευθύνσεις για μελλοντικές έρευνες

Στην παρούσα έρευνα, συνοψίζοντας, αναδεικνύονται οι δυσκολίες άσκησης του πατρικού ρόλου και η επίδραση της γονικής σύγκρουσης στην άσκησή του, όπως τα βιώνει ο χωρισμένος/διαζευγμένος πατέρας. Επίσης, αναδεικνύεται η πολυπλοκότητα του μηχανισμού εξαιτίας του οποίου μειώνεται η πατρική συμμετοχή μετά από το χωρισμό/διαζύγιο και διαφαίνεται η συμβολή πολλών παραγόντων που βρίσκονται σε αλληλεπίδραση.

Ωστόσο λόγω του σχεδιασμού της έρευνας και λόγω των χαρακτηριστικών του δείγματος δεν μπορούν να φανούν οι επιδράσεις μεμονωμένων παραγόντων όπως το φύλο του παιδιού, το κοινωνικο οικονομικό επίπεδο των γονιών ή η ψυχική υγεία τους κ.ά. Επίσης υπάρχει ο περιορισμός ως προς την χαμηλή ανάδειξη της κοινωνικής διάστασης που υπεισέρχεται στις διαπροσωπικές σχέσεις των γονιών και στη ρύθμιση θεμάτων φροντίδας του παιδιού.

Ένας ακόμη περιορισμός της έρευνας αυτής είναι ότι δεν μπορούμε να εξάγουμε συμπεράσματα για τις περιπτώσεις πατέρων με χαμηλό ενδιαφέρον προς την ενεργή άσκηση του γονικού τους ρόλου καθώς το δείγμα μας αποτελούνταν αποκλειστικά από πατέρες με υψηλό ενδιαφέρον για τους οποίους η πατρότητα αποτελούσε προτεραιότητα.

Όσον αφορά τον προσανατολισμό μελλοντικών ερευνών προς την κατεύθυνση ενίσχυσης του πατρικού ρόλου μετά το χωρισμό/ διαζύγιο θεωρούμε σημαντικό να αναζητηθούν βελτιωμένοι τρόποι θεσμικών παρεμβάσεων έτσι ώστε να μην ωθούν τη γονική σύγκρουση σε κλιμάκωση αλλά σε εξομάλυνση. Προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος αυτός είναι απαραίτητο να λαμβάνονται υπόψη τόσο η θέση του πατέρα όσο και της μητέρας και -φυσικά- οι ανάγκες του παιδιού.

Σημαντική παράμετρος επίσης που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη κατά τον σχεδιασμό και την εφαρμογή θεσμικών παρεμβάσεων είναι η διασφάλιση της προστασίας όποιου μέλους ενδεχομένως εκτίθεται σε κίνδυνο ενδοοικογενειακής βίας. Είναι σαφές ότι σε αυτές τις περιπτώσεις απαιτούνται εξειδικευμένες θεσμικές παρεμβάσεις, ωστόσο είναι απαραίτητο να δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στην ορθή αναγνώριση των πραγματικών περιπτώσεων ύπαρξης βίας ή κινδύνου βίας και την διάκρισή τους από τις περιπτώσεις ψευδών κατηγοριών κακοποίησης που γίνονται με σκοπό την απομάκρυνση του γονιού-στόχου από το παιδί (Κολαΐτης, 2009).

Επομένως οι μελλοντικές έρευνες θα μπορούσαν να αφιερωθούν στην αναζήτηση, αξιολόγηση και βελτίωση θεσμικών παρεμβάσεων όπως η συνεπιμέλεια, της οποίας αναδείχθηκαν διάφορες όψεις στην έρευνα αυτή. Αξίζει στο σημείο αυτό να αναφέρουμε ένα ακόμη παράδειγμα καλής πρακτικής: το σχέδιο ανατροφής τέκνου («parenting plan»), που θεωρούμε ότι βρίσκεται προς την επιθυμητή κατεύθυνση, δηλαδή προς την επίτευξη της απεμπλοκής του παιδιού και της εξομάλυνσης των γονικών συγκρούσεων.

Η πρακτική του σχεδίου ανατροφής τέκνου που χρησιμοποιείται σε κάποιες χώρες, όπως για παράδειγμα στην Ισπανία (Bernardi & Mortelmans, 2020) ορίζει ότι

το ζευγάρι πριν αποκτήσει παιδί συναποφασίζει με επίσημες διαδικασίες ένα γονικό πλάνο που αφορά τη φροντίδα και τη ζωή των παιδιών τους. Σε περίπτωση χωρισμού οι γονείς καλούνται να τηρήσουν όσα από κοινού αποφάσισαν. Αυτό που έχει μεγάλη σημασία στη συγκεκριμένη πρακτική είναι ότι οι γονείς καλούνται να διαπραγματευτούν -εκ των προτέρων- την όποια τυχόν διαφωνία τους σε ένα πολύ ευνοϊκότερο κλίμα σε σύγκριση με αυτό που επικρατεί κατά την περίοδο του χωρισμού. Πράγματι σύμφωνα και με τα δικά μας ευρήματα φάνηκε ότι κατά την περίοδο της ρήξης είναι αρκετά δύσκολο για τους γονείς τόσο το να βρουν κοινά αποδεκτές λύσεις όσο και το να κρατήσουν πραγματικά στο επίκεντρο των προθέσεών τους το καλό των παιδιών και να μην τα εμπλέξουν στη μεταξύ τους σύγκρουση. Επομένως οι θεσμικές παρεμβάσεις που λαμβάνουν υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της περιόδου του χωρισμού θεωρούμε ότι είναι πιθανότερο να είναι επωφελείς.

Τέλος, σύμφωνα με τη βιβλιογραφία (Vrolijk & Keizer, 2020) η βίωση της σχέσης πατέρα-παιδιού από την πλευρά του παιδιού φαίνεται ότι διαφοροποιείται από του πατέρα και τείνει να επηρεάζεται περισσότερο από την ποιότητα της γονικής σχέσης. Επομένως εκτιμούμε ότι -συμπληρωματικά στην παρούσα έρευνα- μια διερεύνηση της οπτικής των παιδιών θα μπορούσε να αναδείξει κάποιες επιπλέον πλευρές του τρόπου επίδρασης της γονικής σύγκρουσης στη σχέση πατέρα-παιδιού αλλά και των τρόπων προστασίας του παιδιού.

5. Πηγές - Βιβλιογραφία

Πηγές

Α΄ Αρχεία

Ελληνική Στατιστική Αρχή (2017). *Στατιστικές Διαζυγίων*, 2017.

<https://www.statistics.gr/infographic-divorces-2017> (ανάκτηση, 19/6/21)

Β΄ Νόμοι

Νόμος 4800/ 2021 - ΦΕΚ 81/Α/21-5-2021. <https://dikigorostroulinou.gr/wp-content/uploads/2021/07/συνεπιμέλεια-τέκνων-νόμος-2021-φεκ-81α21.pdf>

(ανάκτηση, 26-10-21)

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Καπερώνη, Μ. (2021). *Συνεπιμέλεια: Εναλλασσόμενη κατοικία με διανυκτέρευση και συναισθηματική σταθερότητα στα παιδιά*. CNN Greece. <https://www.cnn.gr/ellada/story/256596/synepimeleia-enallassomeni-katoikia-me-dianyktereysi-kai-synaisthimatiki-statherotita-sta-paidia> (ανάκτηση, 3/2/21)

Κολαΐτης, Γ. (2009). Συγκρουσιακά διαζύγια: τα παιδιά του Αρμαγεδώνα. *Εγκέφαλος*, 58(2) <http://www.encephalos.gr/full/46-4-03g.htm> (ανάκτηση, 15/2/21)

Παπαστάμου, Σ. (1989). *Εγχειρίδιο κοινωνικής ψυχολογίας*. Σειρά κοινωνικής ψυχολογίας. Αθήνα: Οδυσσέας.

Φουντουλάκη, Σ. (2015). *Πατρική εμπλοκή και οι παράγοντες που την επηρεάζουν σε ατομικό και ενδο-οικογενειακό επίπεδο*. Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία. Τμήμα Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Ξενόγλωσση

Appleby, D. W., & Palkovitz, R. (2007). Factors Influencing a Divorced Father's Involvement with His Children. *Faculty Publications and Presentations*. 7. https://digitalcommons.liberty.edu/ccfs_fac_pubs/7 (ανάκτηση, 12/ 07/ 21)

Bergström, M., Fransson, E., Modin, B., Berlin, M., Gustafsson, P. A., & Hjern, A. (2015). Fifty moves a year: Is there an association between joint physical

- custody and psychosomatic problems in children? *Journal of Epidemiology and Community Health*, 69, 769–774.
- Bernardi, L., & Mortelmans, D. (2020). *Shared Physical Custody*. Springer International Publishing. DOI 10.1007/978-3-030-68479-2
- Bowen (1988), Γκίκια Εμμυ (μτφρ.) *Τρίγωνα στην οικογένεια*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Braver L. S., Lamb. E. M. (2018). Shared Parenting After Parental Separation: The Views of 12 Experts *Journal of Divorce & Remarriage*, 59, 372-387
- Dunlop, R., Burns, A., & Bermingham, S. (2001). Parent–child relations and adolescent self-image following divorce: A 10 year study. *Journal of Youth and Adolescence*, 30(2), 117–134. <https://doi.org/10.1023/A:1010389923248>
- Elam, K. K., Sandler, I., Wolchik, S. & Tein, J. Y. (2016). Non-Residential Father–Child Involvement, Interparental Conflict and Mental Health of Children Following Divorce: A Person-Focused Approach. *J Youth Adolescence* 45, 581–593. <https://doi.org/10.1007/s10964-015-0399-5>
- Erel, D. (2019). Severe Parental Alienation: A Mental Health Emergency <https://www.psychologytoday.com/intl/blog/resolution-not-conflict/201910/severe-parental-alienation-mental-health-emergency> (ανάκτηση, 16/ 07/ 21)
- Gottman, J, (2011). Ξενάκη, Χ, (μετάφραση), Χατζηχρήστου, Χ, (επιμ.) *Η συναισθηματική νοημοσύνη των παιδιών*. Αθήνα: Πεδίο.
- Hakovirta, M., & Skinner, C. (2020). Shared Physical Custody and Child Maintenance Arrangements a Comperative Analysis of 13 Countries Using a Model Family. Στο Bernardi, L., & Mortelmans, D. *Shared Physical Custody* (σ. 325- 350). Springer International Publishing. DOI 10.1007/978-3-030-68479-2
- Hardesty J. L., & Chung G.H. (2006). Intimate Partner Violence, Parental Divorce, and Child Custody: Directions for Intervention and Future Research. *Family Relations*, 55, 200-210.
- Harman, J. J., Kruk, E., & Hines D.A. (2018). Parental alienating behaviors: An unacknowledged form of family violence. *Psychological Bulletin* 144 (12), 1275-1299. <https://doi.org/10.1037/bul0000175>

- Hawkins, A. J., Bradford, K.P., Palkovitz, R., Christiansen, S. L., Day, R. D., & Call, V.R. (2002). The inventory of father involvement: A pilot study of a new measure of father involvement. *The journal of men's studies* , 10(2), 183-196.
- King, V., Sobolewski, J. M. (2006). Nonresident fathers' contribution to adolescent well-being. *Marriage Family*, 68(3), 537-557.
- Mahrer N.E., O'Hara K.L., Sandler I. N., Wolchik, S. A. (2018). Does Shared Parenting Help or Hurt Children in High-Conflict Divorced Families?, *Journal of Divorce & Remarriage*, 59:4, 324-347, DOI: 10.1080/10502556.2018.1454200
- Mason, J. (2011). *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας* (2011) (μτφρ Ελένη Δημητριάδου, επιμ. Νότα Κυριαζή). Αθήνα: Πεδίο
- Merla, L., Dedonder, J., Nobels, B., & Murru, S. (2020). The SOHI: Operationalizing a new model for studying teenagers' sense of home in post divorce families Στο Bernardi, L., & Mortelmans, D. *Shared Physical Custody* (σ. 167-192). Springer International Publishing. DOI 10.1007/978-3-030-68479-2
- Nielsen, L. (2017). Re-examining the research on parental conflict, coparenting, and custody arrangements. *Psychology Public Policy and Law*, 23(2), 211-231. <https://doi.org/10.1037/law0000109>
- Nielsen, L. (2013). Shared residential custody: Review of the research. *American Journal of Family Law*, 27, 123–137.
- Peters, B., & Ehrenberg, M. F. (2008). The Influence of Parental Separation and Divorce on Father–Child Relationships. *Journal of Divorce & Remarriage*. 49:1-2, 78-109, DOI: 10.1080/10502550801973005
- Rosenberg, J, Wilcox, W. B., (2006). *The importance of fathers in the healthy development of children*. Washington, DC: U.S. Department of Health and Human Services, Children's Bureau.
- Shapiro, A., & Lambert, J. D. (1999). Longitudinal Effects of Divorce on the Quality of the Father-Child Relationship and on Fathers' Psychological Well-Being. *Journal of Marriage and Family* 61(2), May, 1999), pp. 397-408 (12 pages)
- Smith, J., Flowers, P., Larkin, M., (2009). *Interpretative Phenomenological Analysis: Theory, Method and Research*.
- Visser, M., Finkenauer, C., Schoemaker, K., Kluwer, E., van der Rijken, R., van Lawick, J., Bom, H., de Schipper, J. C., & Lamers-Winkelmann, F. (2017). I'll never forgive you: High conflict divorce, social network, and co-parenting

- conflicts. *Journal of Child and Family Studies*, 26(11), 3055–3066.
<https://doi.org/10.1007/s10826-017-0821-6>
- Vrolijk, P., & Keizer, R. (2020). Linkages Between Children’s living arrangements after divorce and the quality of the father child relationship, father involvement as important underlying mechanism. Στο Bernardi, L., & Mortelmans, D. *Shared Physical Custody* (σ. 103 - 141). Springer International Publishing. DOI 10.1007/978-3-030-68479-2
- Walper, S., Entleitner-Phleps, C., & Langmeyer, A. N. (2020). Shared Physical Custody After Parental Separation: Evidence from Germany. Στο Bernardi, L., & Mortelmans, D. *Shared Physical Custody* (σ.301-324). Springer International Publishing. DOI 10.1007/978-3-030-68479-2
- Warshak, R. A. (2014). Social science and parenting plans for young children: A consensus report. *Psychology, PublicPolicy, andLaw*, 20(1), 46–67.
<https://doi.org/10.1037/law0000005>
- Warshak, R. (2015). Parental alienation: Overview, management, intervention and practice tips. *Journal of the American Academy of Matrimonial Lawyers*, 28, 181–248
- Yogman M., Garfield, C.F. & Committee on Psychosocial Aspects of Child and Family Health (2016). Fathers’ roles in the care and development of their children: the role of pediatricians. *Pediatrics* July 2016, 138 (1) e20161128; DOI: <https://doi.org/10.1542/peds.2016-1128>

Παράρτημα Α

ΕΝΤΥΠΟ ΣΥΓΚΑΤΑΘΕΣΗΣ ΓΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΕΡΕΥΝΑ

<< Είμαι η Ναταλία Βαλεοντή, ψυχολόγος, και κάνω αυτήν την έρευνα στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού προγράμματος «Κοινωνική Ψυχολογία των Συγκρούσεων» του Παντείου Πανεπιστημίου.

Το θέμα της έρευνάς μου είναι το βίωμα των διαζευγμένων πατέρων ως προς την άσκηση του γονικού τους ρόλου και τη σχέση τους με τα παιδιά τους.

Στην παρούσα έρευνα αυτό που έχει σημασία είναι η ειλικρινής προσωπική άποψη και η προσωπική εμπειρία του κάθε συμμετέχοντα. Δεν υπάρχουν, επομένως, σωστές και λάθος απαντήσεις. Επίσης, η συμμετοχή στην έρευνα είναι εθελοντική και μπορείτε οποτεδήποτε να αποχωρήσετε -εάν το θελήσετε- χωρίς καμία συνέπεια.

Η συνέντευξη, η οποία θα πραγματοποιηθεί διαδικτυακά, είναι πιθανό να διαρκέσει μία ώρα και πρόκειται να ηχογραφηθεί (θα γίνει καταγραφή μόνο του ήχου χωρίς καταγραφή εικόνας), για το λόγο αυτό χρειάζομαι την συγκατάθεσή σας.

Εάν τυχόν νιώσετε συναισθηματική φόρτιση, μη διστάσετε να απευθυνθείτε σε μένα και να αφιερώσουμε κάποιο χρόνο στο τέλος της συνάντησης για περαιτέρω συζήτηση.

Τέλος, δεσμεύομαι ότι κατά την διεξαγωγή της έρευνας, σε όλα τα στάδιά της, θα διασφαλίσω πλήρως την εμπιστευτικότητα των προσωπικών δεδομένων που θα αποκτηθούν από τη συνέντευξή σας. Ειδικότερα, στην όποια παρουσίαση των ερευνητικών δεδομένων δεν θα είστε αναγνωρίσιμος.

Ευχαριστώ.>>

Διάβασα τις παραπάνω πληροφορίες και συμφωνώ να συμμετάσχω σε αυτήν την έρευνα.

Ονοματεπώνυμο: _____

Ημερομηνία: _____

Υπογραφή

Παράρτημα Β

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

ΣΤΟΙΧΕΙΑ	ΤΟΥ ΠΑΤΕΡΑ	ΤΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ
Ηλικία		
Βαθμίδα εκπαίδευσης		
Επαγγελματική κατηγορία		
Εισοδηματικό επίπεδο (χαμηλό- μέτριο- υψηλό)		
Τόπος καταγωγής		
Τόπος διαμονής		

ΠΑΙΔΙ	ΗΛΙΚΙΑ	ΦΥΛΟ
1 ^ο		
2 ^ο		
3 ^ο		